

İçindekiler

Sunuş...	2
Planlama ve Çevre Etiği Uygulamalı Disiplinlerde Çevre Etiği <i>Ashı ÖĞÜT ERBİL, Beril İDEMEN</i>	3
Arkeolojik Değerlerin Planlama Süreçlerine Katılımını Sağlayan Bir Strateji Olarak Arkeolojik Envanterleme <i>Ayşegül ALTINÖRS ÇIRAK, Emel GÖKSU</i>	15
Bir Ütopya; İdeal Bir Köy Nasıl Olmalı? <i>Mehmet Nazım ÖZER, Gamze ÖZER</i>	29
Su Çerçeve Direktifi'nin Kentsel Planlama Açısından Değerlendirilmesi ve Su Koruma Mevzuatına Dönük Öneriler <i>Burcu SILAYDIN AYDIN</i>	33
Kent Planlama Eğitiminde İlk Proje (Stüdyo) Deneyimi: Bir Yöntem Denemesi <i>Ahmet Melik ÖKSÜZ</i>	43
Bir İletişim Aracı Olarak Bulvar; Atatürk Bulvarı Berk KESİM	53
Kentiçi Ulaşım İlişkisi Bağlamında Kent Biçimi ile İlgili Güncel Yaklaşımlar* <i>Esin Ö. AKTUĞLU AKTAN</i>	61
Selimiye Camii Çevresi Ulusal Kentsel Tasarım Proje Yarışması <i>Edirne Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü</i>	73
Kitap Tanıtımı	92

Dergiye göndereceğiniz yazıların ve görsel malzemelerin basılı kopyası ile birlikte, bilgisayar ortamında hazırlanmış bir kopyasını iletiniz.

- Yazı ile birlikte, kısa bir özgeçmişinizi göndermeyi unutmayınız.
- Fotoğraf, harita, çizim vb. görsel malzeme metnin içine yerleştirilmeli ve ayrıca 300dpi çözünürlükten düşük olmamak koşuluyla TIFF ya da JPEG formatında sunulmalıdır.
- Çeviri yazılar ve fotoğraflar için kaynak belirtmek zorunludur.
- Yayın Kurulu, gönderilecek yazıların yayına ilişkin kararını yazı ile bildirecek; gönderilen yazılar iade edilmeyecektir.
- Yayın Kurulu, gönderilen yazılarda, yazım kurallarına uygun gerekli düzeltmeleri yapma ve dil yanlışlıklarını gidermeye yetkilidir.
- Yazı ve çevirilerin sorumluluğu yazar ve çevirmenlere aittir. Şehir PLancıları Odası sorumluluk kabul etmez.

TMMOB

Şehir Plancıları Odası

Yayın Türü: Yaygın Süreli Yayın

Üç ayda bir yayınlanır

Oda birimlerine ve üyelere ücretsiz gönderilir

Sayı 49

Nisan 2010

TMMOB Şehir Plancıları Odası adına Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Necati Uyar

Dergi Sekreteri

Açelya Alphan

Yayın Kurulu

Duygu Açar

Melike Gül

Kübra Cihangir Çamur

Mehmet Nazım Özer

Müfit Bayram

Olgu Çalışkan

Murat Yıldız

Savaş Zafer Şahin

Mustafa Oğuz Sinemillioglu

Gökhan Erkan

Tolga Çilingir

Çiğdem Varol

Fikret Zorlu

Ayşe Işık Ezer

Necati Uyar

Senihi Kitapçı

Binali Tercan

Yayın İdare Merkezi

Hatay Sokak No: 24/17

Kocatepe/ANKARA

Tel: 0312 417 87 70

Faks: 0312 417 90 55

e-posta: spo@spo.org.tr

www.spo.org.tr

Grafik ve Baskıya Hazırlık

Leda Ajans

Gürbüz Fehim

Baskı

Aydan Yayıncılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Alinteri Bulvarı 3364. Sk. No: 4

Ostım - Ankara - 312 354 46 27

Basım Tarihi: 24-10-2011

3500 adet

Sunuş...

Planlama Dergisi'nin bu sayısında sizlerle meslek alanımıza yönelik farklı kavramsal tartışmaların yanı sıra Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkemizin yaşadığı bir deneyimi ve planlama eğitimi verilen bölümlerimizde yaşanan bir stüdyo deneyimini paylaşıyoruz.

Dergide paylaştığımız ilk yazı, Aslı Öğüt Erbil ve Beril İdemen tarafından kaleme alınan "Planlama ve Çevre Etiği, Uygulamalı Disiplinlerde Çevre Etiği" başlığını taşıyor. Yazı ile planlama disiplini örnek alınarak, uygulamalı disiplinler ve çevre etiği arasında ilişki kurulması ve tartışma zemini oluşturulmasına katkıda bulunmak amaçlanıyor.

İkinci yazıda, meslek alanımızda yeterince tartışma olanağı bulamadığımız bir konu ele alınıyor. Ayşegül Altınörs Çırak ve Emel Göksu imzası ile hazırlanan ve "Arkeolojik Değerlerin Planlama Süreçlerine Katılımını Sağlayan Bir Strateji Olarak Arkeolojik Envanterleme" başlığını taşıyan yazıda; arkeolojik değerlerin korunması ve modern kentsel alanlarla entegrasyonunun sağlanması konusuna katkı amaçlanıyor.

Mehmet Nazım Özer ve Gamze Özer tarafından kaleme alınan ve "Bir Ütopya; İdeal Bir Köy Nasıl Olmalı" başlığını taşıyan üçüncü yazıda, Cumhuriyet'in ilk yıllarında geliştirilen "İdeal Cumhuriyet Köyü" planı inceleniyor ve bu planın kültürel ve tarihsel açıdan taşıdığı değerlerin ortaya konulması amaçlanıyor.

Dergide yer verilen ve Burcu Sılaydın Aydın tarafından hazırlanan, "Su Çerçeve Direktifi'nin Kentsel Planlama Açısından Değerlendirilmesi ve Su Koruma Mevzuatına Dönük Öneriler" başlığını taşıyan dördüncü yazı ile de meslek alanımızda fazla tartışma olanağı bulamadığımız bir konuda tartışmanın geliştirilmesi amaçlanıyor.

Ahmet Melik Öksüz tarafından kaleme alınan beşinci yazıda kent planlama eğitimi verilen bölümlerimizde gerçekleştirilen "ilk stüdyo" deneyimine ilişkin bir yöntem denemesine yer veriliyor.

Dergide yer verilen ve Berk Kesim tarafından kaleme alınan, "Bir İletişim Aracı Olarak Bulvar; Atatürk Bulvarı" başlığını taşıyan altıncı yazıda Ankara Atatürk Bulvarı özelinde, bulvar kavramının mekânsal bir iletişim aracı olma özelliği ele alınıyor.

Derginin bu sayısında yer alan son yazı olan ve "Kentiçi Ulaşım İlişkisi Bağlamında Kent Biçimi ile İlgili Güncel Yaklaşımlar" başlığını taşıyan ve kent biçimi ile kentiçi ulaşım ilişkisinin tartışıldığı yazı Esin Ö. Aktuğlu Aktan imzasını taşıyor.

**TMMOB Şehir Plancıları Odası
Yayın Kurulu**

Planlama ve Çevre Etiği

Uygulamalı Disiplinlerde Çevre Etiği

Aslı Öğüt Erbil*

Beril İdemen**

Özet

Bu yazının amacı planlama disiplini örnek olarak, uygulamalı disiplinler ve çevre etiği arasında ilişki kurulması ve bu çerçevede tartışma zemini oluşturulabilmesine katkıda bulunmaktır. Ahlak felsefesinin bir alt kolu olarak uygulamalı etik ve özellikle çevre etiği, hangi eylemlerin hangi ölçütlere göre değerlendirilmesi ve seçilmesi gerektiğini, hangi varlıkların bu seçimlerde hesaba katılması gerektiğini ve insan-dışı varlıkların konumunu sorgular. Çevre etiğinin içinde gelişen ana akımlar ve bunlara ilişkin eleştiriler hakkında bilgi ve fikir sahibi olunması planlama disiplini içinde hem bireysel hem de kurumsal ölçekte gerçekleşen, veya gerçekleşmesi umut edilen, değişimin temellendirilmesine katkıda bulunacaktır.

Anahtar Sözcükler: Çevre Etiği, Planlama

Planlama ve Çevre Etiği

Uygulamalı Disiplinlerde Çevre Etiği

Aydınlanma ve özellikle endüstrileşme ile önem kazanan çevre, insanlığın yaşamını sürdürmesi

için vazgeçilmez bir kaynak olarak görülmenin yanı sıra, insanların yarattığı çevre sorunları nedeniyle de, küresel iklim değişikliğinde olduğu gibi, aynı zamanda bir tehdit olarak da gösterilmektedir. Karşı karşıya kalınan çevre sorunsalı insanlığı değişime zorlamakta, bireysel düşünce ve tercihlerde sorgulamalar yanında disiplinler içinde de tartışmalar gerçekleşmektedir. Zorunluluktan kaynaklanan değişimin yaşandığı bu süreçte, çevre kavramına ait tartışmaların oturtulduğu zemin de önem taşımaktadır.

Tıpkı çevre olgusu gibi nasıl davranmamız gerektiği sorusu, yani ahlak felsefesi de birçok disiplinin kesiştiği geniş ve önemli bir alanı oluşturmaktadır. Hemen her meslek grubunun çevre olgusuyla karşı karşıya kaldığı kendine özgü ahlaki¹ sorular ve sorunlar bulunmakta ve çoğu meslek zaman içinde kendi alanına özgü ahlaki meseleler ile ilgili bir ahlaki kod geliştirme çabası içine girmektedir. Ancak bu çabanın uygulama ayağı olan çoğu mesleğin çevre konusunda—çevreye dair bilginin ağırlıklı olarak doğa ve mühendislik bilimleri ile sınırlı kalmasından dolayı—yetersiz kaldığı izlenmektedir.

* Yrd. Doç. Dr.
İTÜ
Fen Edebiyat
Fakültesi
İnsan ve Toplum
Bilimleri Bölümü
Öğretim Görevlisi
** Araş. Gör.
İTÜ
Fen Edebiyat
Fakültesi
İnsan ve Toplum
Bilimleri Bölümü

1 Gerek felsefeciler arasında gerek gündelik kullanımında “ahlak”, “etik” v.b. terimlerin anlamları konusunda bir mutabakat olmaması şikayet konusudur. Bu makalenin çerçevesinde “ahlak” (morality) terimi bir popülasyonun tüm üyeleri için bağlayıcı olduğu (deskriptif) düşünülen eylemleri gibi bağlayıcı olması gereken (normatif) eylem kurallarını kapsar. “Etik” terimi ise “ahlak felsefesi” ile aynı anlamda kullanılacaktır.

Bu yazının amacı söz konusu zemin için bir katkıda bulunmak; kendini ağırlıklı olarak uygulama yönü ile var eden disiplinler için çevre olgusunu anlama yolunda ahlaki değerlerin yerini temel kavramlarıyla sunmak ve getirdiği açılımları, planlama disiplini penceresinden bakarak anlamak ve anlatmaktır. Bir başka deyişle amaç, çevre etiğine dair tartışmaların planlama disiplini örneğinden yola çıkarak çevre ile ilintili pratikleri olan diğer uygulamacıların bilgisine sunulmasıdır. Bu sunumun, özelde planlama meslek alanına, genelde ise diğer uygulamalı disiplinlerin meslek bilgisine ve çevre olgusunu içermeye yönelik mevcut değişim çabasına katkıda bulunması beklenmektedir.

1. Çevrenin Kapsamı ve Anlamı – Çevre ve Doğa Kavramları

Toplumdaki genel eğilime paralel olarak, uygulama ayağı da olan disiplinler çevre kavramına genelde çevre problemleri olarak bakmakta ve bu nedenle niceliksel çözüm önerileri öne çıkmaktadır. Çevre sorunlarının önlenmesi ve giderilmesinde politika üretenlerin yanında, hatta belki de daha çok, mühendisler, şehir plancıları, mimarlar gibi uygulayıcılar² önemli görevler üstlenmekte ve bu uygulayıcıların çevre olgusunu sadece içinde bulundukları disiplin çerçevesinde ele aldığı gözlemlenmektedir. Sonuç olarak, kısıtlı çerçevede ele alınan karmaşık çevre konusuna ilişkin önerilerin kısa vadeli ve/veya yüzeysel kaldığına dair örnekler sıklıkla ortaya çıkmaktadır. Kısıtlı çerçeveyi kırıp çevre olgusunu daha geniş zeminde anlamak ve anlatmak önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Ulrich Beck'in Risk Toplumu (Risikogesellschaft) adlı kitabında çevre olgusuna – çevre sorunlarına bakış açısına dair vurgusunu hatırlamak gerekmektedir:

Genelde, çevre kirleticilere ve çevrenin tahribine dair tartışmalar *doğa bilimleri* terimleri ve formülleri çerçevesinde ele alınmaktadır. Sosyal, kültürel ve politik anlamlar bu kötü formüllerin doğasında bulunmakta, çevreyle ilintili konular kimyasal, biyolojik ve teknolojik terimlerle açıklanırken, insan bu resime sadece *organik bir materyal* olarak girmektedir.

dir. Uzun zamandan beridir süren hatayı, doğayla bağlantılı tartışmaları *insansız* olarak sürdürme riskini, tekrarlama kaçınılmaz olmaktadır (Beck, 1992, s. 24. *Çeviri ve vurgu yazarlara aittir*).

Söz konusu riski bertaraf etmenin ancak, çevreyle ilintili olan konuların önce sosyal, kültürel ve politik değerlerin anlaşılması ve tartışılması ile mümkün olabileceği işaret edilmektedir (Beck, 1992). Benzer bir noktadan yola çıkan Saarikoski (2007) ise nötr-objektif bilimsel bilgi çerçevesinde hareket etmenin kompleks, belirsiz ve derinden değerlere bağlı çevre sorunsalının ele alınışında kısıtlar yarattığını vurgulayarak, çevre politikalarında ve bu sorunsala ilişkin uygulamaların uzmanlar tarafından ve teknokratik bir yaklaşımla hazırlanan programlara indirildiğini belirtmektedir (s. 488-489). Doğa bilimleri veya teknokrat ağırlıklı anlayışın çevre olgusunu anlamada yetersiz kaldığı on yıllardan beri kabul görmekte ve çevreyi anlamaya çalışmanın daha temelden başlaması gerektiği vurgulanmaktadır. Çevre etiği hakkında bilgi sahibi olmak da bu türden geniş kapsamlı anlayışın temellerinden birini oluşturmaktadır.

'Çevre etiği nedir' sorusunun cevaplanmasından önce konunun öznesi olan çevre kavramıyla bağlantılı iki noktaya değinmek gerekmektedir. Bunlardan birincisi "çevre"nin nasıl tanımlandığı, ikincisi ise birbiri ile eşanlamlı olarak da kullanılan çevre-doğa kavramlarına dair tartışmadır. Çevre kavramının geniş bir perspektifte anlaşıldığı sosyal bilimler literatüründe açık bir biçimde görülmektedir. Aslında, temelde, Cantrill ve Oravec'in (1996) vurguladığı gibi çevre olgusu yaşıntımızdaki deneyimleri de yansıtan biçimde genel olarak Dünya hakkında düşündüklerimizi ve konuştuklarımızı içerir (s. 4). Çevre kavramının fiziki-yapay çevreyi aşarak daha geniş bir kapsama ulaştığı noktasında uzlaşmış görünen sosyal bilimciler çevre olarak neyin kastedildiği konusunda farklılıklar olabileceğini de kabul etmişlerdir. Machnagtan ve Urry (1998) çevrenin gözlemlenebilir ve ölçülebilir boyut ve güçlerin temsil edildiği özel bir mekan (s. 30) olduğunu belirtirken Benton ve Short (1999) kavramın aynı zamanda toplumu da kapsadığına işaret etmişler-

2 Uygulayıcı: Burada kastedilen sadece bir kararı uygulayan kişi değildir. Bu yazıda uygulayıcı, gerekli kararları belli bir çerçevede (mesela yasal çerçeve) alan ve bunları hayata geçiren, realize eden bir profesyonel olarak tanımlanmaktadır.

dir. Beck (1992) çevre problemlerinin aslında sadece fiziki sonuçlar olduğuna, sorunun asıl kaynağının sosyal problemlere dayandığına dikkat çekerek çevre olgusunun insanlığın sosyal, kültürel ve politik durumu bağlamında ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Çevrenin tanımına gelince Barry (2007) bunun öncelikle sosyal olarak yapılandırıldığını not etmiş ve çevreye dair algılayışların, tanımlamaların söz konusu yapılandırılmaya dayanarak değişebileceğini, ve, ayrıca, sosyal yapılandırmanın yanında materyal boyutun da tanımlamada etken olabileceğine işaret etmiştir. Örneğin tipik bir kentli için çevre evleri, binaları temsil ederken kırsal alanda yaşayan bir kişi için çevre tarlaları, mevsimleri, ve vahşi-evcil hayvanları içeren bir olgu olarak görülmektedir (s. 19-20). Sonuç olarak çevrenin geniş bir çerçevede tanımlanabileceği ve zamana-mekana ve kişiye bağlı olarak bu tanımın içeriğinde farklılıklar olabileceği kabul gören bir düşünce olmuştur.

Değinilecek ikinci nokta olan çevre ve doğa kavramlarına dair tartışma daha fazla boyut içermektedir. Doğa kavramının çevre kavramı yerine kullanıp kullanılamayacağı tartışmanın ilk boyutunu oluşturmaktadır. David Harvey (1996) temsiliinde olduğu gibi bazı sosyal bilimciler çevre kavramının kısıtlı bir çerçevesi olduğunu, doğa kavramının çok daha fazla sosyal ve kültürel yaşamı içerdiğini belirtmekte ve bu nedenle doğa kavramının aslında çevre kavramını kapsadığını düşünmektedirler. Barry (2007) ise çevre teriminin daha çok ‘yapay olmayan’ doğal çevreyi içerdiği düşünülse de insanın yer almadığı ve değer barındırmayan (nötr-değerli bir bakışla) çevre kavramının okunamayacağına işaret ederek ‘insansız’ bir çevrenin var olamayacağını vurgulamış, çevre teriminin de doğa terimi kadar kapsayıcı olabileceği sonucunu getirmiştir.

Doğa – Çevre genel tartışmasının içindeki ikinci boyut “doğal çevre” terimi etrafında yer almaktadır. Doğal çevre – Yapay çevre olarak çevrenin iki farklı biçimi olduğunu kabul eden görüş çerçevesinde, yapay çevre insanın oluşturduğu ve şekillendirdiği çevre olarak anlaşılırken, doğal çevre insanın şekillendirmedeği bir mekan olarak düşünülür. Bu bağlamda doğanın “doğal çevre”yi kapsayan bir olgu olduğuna işaret eden Attifield (1999) doğayı insanın yoğun aktivite ve eylemlerine (şehirler-yollar gibi) maruz kalmamış ma-

teryal dünyaya dair bir süreçler bütünü olarak tanımlamış ve bu nedenle de doğanın sosyal olarak yapılandırılmadığını belirtmiştir. Bu düşünceden farklı olarak Turan (1980) doğal çevrenin toplumsal bir kategori olduğunu vurgulayarak “...çevrenin biçimi, içeriği ve kapsamı insandan bağımsız olarak kendi iç çelişmeleri, yasaları ile gelişir; ama en ilkel toplumlardan başlamak üzere çevre, toplumsal bir değişmeye uğrar, ve toplumsal bir koşullandırmanın ürünü olur” (s. 33) demektedir. Ayrıca, dışında kalan çevreyi etkileme gücü olduğunun farkına varan insanın çevre bilincine, insan ve kendi dışındaki çevre ile bağlayıcı ve birleştirici öğeleri kavramaya başladığı zaman ulaştığını belirtmektedir (Turan, 1980, s.33). Bu nedenle doğanın insansızlaştırılmasının ve etiği insan toplumu dışındakilere referans alan bir söylemle sınırlamanın eksik olacağı (Low ve Gleeson, 1997) işaret edilmektedir.

Genel olarak insanın doğal bir varlık olduğu düşüncesinde birleşilse de, insanın hangi çerçevede doğanın bir parçası olduğuna, çevrenin mi doğayı-doğanın mı çevreyi kapsadığına dair tartışmalara nokta koyacak bir sonuca gitmek kolay değildir. Ancak, bu yazının konusu bağlamında, insanın, doğal-yapay olarak ayrı ayrı da tanımlanabilen çevrenin tümünü eylemleriyle etkileme gücü ve deneyimi olduğu kabulünden yola çıkıldığını belirtmek gerekmektedir. Bu kabul paralelinde, ele alınan planlama disiplini insanın çevreye olan etkisine örnek oluşturabilecek uygulamaları barındırır.

2. Bir Uygulama Alanı: Planlama Disiplini

Uygulama alanı çevre ile doğrudan ilintili olan planlama, disiplinlerarası yapısı nedeniyle içinde yer alacağı ve barındıracağı konulara ilişkin tartışmaları içerir. Tasarım, mühendislik, sosyal bilimler gibi zaten kendi içinde bir çok alt başlıkla detaylandırılabilen çeşitli disiplinlerden yararlanan ve hizmet eden planlamanın saçaklı yapısı, planlama teorisi ve pratiğinde planlıları belli bir alanda uzmanlaşmaya mecbur kılar. Ancak planlı uzmanlaşsa dahi, karşılaşılan işin doğası gereği bazı alanlarda yine de disiplinlerarası bir kapsamda yer almak zorunda kalır: tıpkı çevre kavramıyla ilintili planlama teorisi ve pratiğinde olduğu gibi.

Planlama teorisi ve pratiğinde çevreye olan bakış değişik noktalardan hareket edebilmekte; plancı bazen çevreyi kavramsal boyutuyla tartışırken, bazen çevreyi mühendislik dallarından gelen ele alış biçimiyle yönetilebilecek “teknik” bir konu olarak görmekte, bazen doğa bilimlerinin sağladığı bakış açısıyla çevreyi “ekolojik” olarak ele almakta, bazen başlangıç noktası ekonomik olabilmekte - çevre koruma ve ekonomik büyüme arasındaki dengenin sağlanması hedef seçilmekte, bazen de çevre “sosyal adalet” kavramı çerçevesinde tartışılmaktadır. Tabii, tüm bunlarla birlikte, söz konusu boyutların bir arada düşünülmesi gerektiğini öne süren sürdürülebilir kalkınma kavramı da, özellikle 1980’lerden sonra planlıların gündemine giren popüler bir yaklaşım olarak bulunmaktadır. Kısaca, çevre olgusu yer-küreyi ve özellikle de insanın ilinti olduğu bir çok konuyu barındırmakta, bu noktada da, plancı için değişik içerik ve sayıda yaklaşım seçenekleri ortaya çıkmaktadır. Plancının hangi seçeneğe yöneleceği dünya görüşüne, küresel ve yerel konjonktüre, planlama pratiğinin kimin için ve hangi sınırlar içinde gerçekleşeceğine, plancının sahip olduğu bilgi birikimi ve deneyime bağlı olarak değişmektedir. Çevre etiğine dair bilginin gerekliliği de bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Planlama, belli bir amaca başarıyla ulaşmak için yapılan bir eylem olarak tanımlanabilir. Bu eylem sürecinde ise ulaşmak istenen hedeflere dair kararlar alınırken planlılar ve planlama sürecinde yer alanlar bilinçli veya bilinçsiz olarak değerlerle ilintili yargılara da varırlar (Upton, 2002). Tümüyle değer tercihlerinden arınmış steril bir planlama anlayışının mümkün olmadığının günümüzde kabul edilmiş bir olgu olduğunu belirten Tekeli’ye (2008) göre plancının siyasetin aldığı kararları uygulamaya koyan bir bürokrat veya saf bir rasyonelite içinde değerlerden arınmış olarak teknik kararlar alan bir uygulamacı olması da mümkün değildir. Aynı noktaya işaret eden Upton (2002) planlama pratiğinin yasa ve yönetmeliklerle detaylandırılan geniş düzenlemeler çerçevesinde gerçekleştirilebilecek, nötr/değerlerden arınmış bir eylem olarak düşünüldüğünü belirtmiş, normların “dışardan” empoze edilen olgular olduğu inancının var olduğunu vurgulamıştır. Ancak bu yaygın düşüncenin gerçek dünyada uygulanmadığını, değerler, politika ve hukuk vasıtasıyla, planlılara yukardan aktarılsa da planlamanın vizyon ortaya

koyma ve kendi pratiğini gözden geçirme süreçlerinde mutlaka değerlere bağlı olarak karar verdiğini ve nötr kalamadığını da not etmiştir (Upton, 2002, s.206-207). Yani plancının bireysel olarak veya mevcut genel geçer kurumsal yaklaşımın bir uygulayıcısı olarak, başlattığı ya da yer aldığı uygulamalarda dayandığı değerlerin farkında olması, bunlara eleştirel yaklaşması, değerler arasında bilinçli ve sorumlu karar vermesini sağlayacak bilgi ve farkındalığa sahip olması gereklidir.

“Çevre ahlakının doğadan ve insanın etkinlik kapsamından oluştuğunu” belirten Leopold (1971) ve çevrecilik anlayışında-çevre felsefesinde sadece insan eli değmemiş alanların-vahşi doğanın ele alınmasının yeterli olmadığını, kentsel olarak görülen konuların da söz konusu çerçeve içinde yer alması gerektiğini vurgulayan Light ve Wellman’ın (2003) ışığında, çevre etiğine dair temel bilginin planlılar tarafından edinilmesi önemlidir. İdealde nötr olabileceği varsayılan ancak gerçek hayatta var olamayan, değerlerle örülmüş bir ortamda plancının hangi temele referansla davranacağına bilincinde olması söz konusu edimle mümkündür. Kısacası, planlılar için çevre etiği önemlidir çünkü planlamanın doğası, müdahaleye dayanır. Söz konusu müdahale sürecinde planlıların yüzleşmesi gereken sorumluluklardan ilki, bu eylemin meşruiyetini gerekçelendirmektir (Thomas ve Healey, 1991).

Bir başka temel ahlaki sorun, plancının *kolektif* bir karar sürecinin uygulayıcısı olarak anlaşılabilir işlevidir. Plancı sadece müdahale ettiği çevreye karşı sorumlu olmakla kalmaz, aynı zamanda, bu müdahalenin hangi şekilde olacağı konusunda farklı görüşleri ve talepleri olan çıkar gruplarıyla da karşı karşıya kalır. Bunlar, Tekeli’nin belirttiği gibi plancının ait olduğu farklı ahlaki çevrelerle örtüşür; plancı, bir profesyonel, bir kamu/(özel sektör) görevlisi, bir yurttaş, bir toplum bilim kullanıcısı ve en önemlisi bir ahlaki eyleyici olarak ait olduğu farklı kümelerin kesişme noktasında müdahale etmenin sorumluluğunu taşır (Tekeli, 2001). Plancıyı, bürokratik bir oluşum içerisinde kendisine getirilen projeleri uygulamakla yükümlü olan bir görevliden ziyade, kabul ettiği ahlaki değerlerden ve eylemlerden sorumlu görmek, son elli yıl içinde değişen meslek anlayışı ile uyumludur (Healey, 1991). Doğal olarak, plancının bağlı ve sorumlu olduğu çeşitli

kişi ve kuruluşlar arasındaki sorumlulukları arasında gerilimler ve zaman zaman zor kararlar gerektiren çelişkiler kaçınılmazdır. Farklı kurumlara göstermesi gereken sadakatler arasında - işverenin çıkarları, mesleki etik kodu, kamu, müşteriler, “Gaia” vs (Underwood, 1991) - ahlaki açıdan doğru seçimi yapabilmek de böylece plancının ahlaki eyleyici olarak sorumluluğunu yoğunlaştırır.

Tekeli’ye (2008) göre planlama disiplini meslek ahlakının esas bölümünü planın yapılması sürecinde alınan karar ve izlenecek yol oluşturur ve plancının bireysel olarak ahlak normlarına uygun davranıp davranmadığı meslek ahlakının dar bir kısmını içerir (s.56). Planlama mesleğinde profesyonel planlar planlama sürecine iki şekilde başlarlar; bir planlama senaryosunu uygulayarak veya daha önceden meslekte kabul edilmiş belli bir yol izlerler. Tekeli, onay alan bir planlama ahlakının bu noktada aranması gerektiğini vurgulayarak, söz konusu senaryonun oluşturulmasında bazı bilimsel kaynaklardan yola çıkılsa dahi senaryonun temelde o ülkenin kurumsal yapısından etkilenerek pratik içinde olgunlaştığını belirtmiştir (2008, s.56). Yani planlama meslek alanında plancının bireysel ahlakı önem taşımaktadır ancak bundan daha da temelde söz konusu coğrafyanın oluşturageldiği planlama paradigması meslek ahlakının belirleyicisi olur ve planlama eyleminin sonuçları da bu ahlaki çerçevede değerlendirilir. Dolayısıyla, eğer geçerli olan planlama paradigması bir coğrafyada değişiyor ise bu aynı zamanda planlama ahlakının da değişmesi gerektiğine işaret verir; paradigma ile birlikte meslek ahlakında da bir geçiş yaşanmalıdır (Tekeli, 2008). İdeal, planlama paradigmasının meslek ahlakına göre şekillenmesidir. Ancak yaşamışlıkların sonucunda oluşan bir paradigmanın meslek ahlakını değiştireceği inancı da bulunmaktadır. Yani, ideal olmasa da, meslek ahlakındaki değişim paradigma değişimi sonrasında gelebilir. Öte yandan bu değişim süreçlerini birbirinden ayırmak çoğu zaman mümkün olmayabilir, ikisi birbirine paralel ve etkileşim içinde değişim gösterebilir.

Planlama meslek ahlakının güncel gereksinimlere cevap verebilme yolunda değişim ve gelişimi hem kurumların hem de bireylerin bağlı olduğu söylemler ve olanaklar çerçevesinde mümkündür. Her iki düzeyde de değişimin dayanacağı dene-

yim ve bilgi, dönüşüm sürecinin tümünü oluşturma bile başlangıç noktasını belirler. Çevre konusunun günümüzde kazandığı ve gelecekte kazanması beklenen önemi gözönüne alınınca, planlama alanında çevre etiğine dair bilginin var olması bir gerekliliktir.

3. Çevre Etiği Nedir?

Çevre etiğine ait alanın tanımlanabilmesi parçası olduğu ahlak felsefesinin neyi içerdiğini anlamakla mümkündür. Ahlaki eylemlerin tam olarak ne olduğu ve ne olması gerektiği sorusu, ahlak felsefesi ve meta etik alanlarında tartışma konusudur. En geniş tanımıyla ahlak felsefesinin “nasıl yaşamalıyız?” sorusuna yanıt aradığı söylenebilir. Ancak bu yanıt fazlasıyla genel doğası yüzünden tatmin edici olmaktan uzaktır; aynı zamanda hiç bir şeyi ve her şeyi kapsar. Ahlak felsefesinin “nasıl yaşamalıyız?” sorusuna en az üç farklı yaklaşımla cevap verilebilir: 1. En eski yanıtlardan biri, ölüm döşeğinden geriye bakıldığında iyi yaşanmış bir hayatın ölçütleridir. Bir yaşam boyu seçilen eylemlerin yanı sıra, eyleyicinin kişilik özelliklerini, seçim nedenlerini ve seçim yöntemini de hesaba katan bu bakış açısı bütüncüdür. Eylemlerin tümünü kapsar; aralarında ahlak ve ahlak-dışı ayrımını yapmaz. 2. Eyleyicinin kişilik özelliklerinden ziyade verili bir durumda seçimin ahlaki boyutunu öne çıkaran başka bir geleneğe göre ise eylemler, eyleyiciden başka varlıkları da etkiledikleri ölçüde ahlaki eylemlerdir. 3. Yine başka bir yaklaşıma göre eylemlerin etkilerinin ahlaki değeri yoktur; sadece eyleyicinin belli bir eylemi seçmesine neden olan akılcı duruşun ahlaki niteliği olabilir. Ahlak felsefesinin üç ana akımını oluşturan bu ekollerin (sırasıyla “erdem etiği”, “sonuçsalcılık” ve “deontolojik etik”) insan-dışı varlıkların ahlaki konumları, doğal kaynakların kullanımı ve paylaşılması ile ekolojik bozulma konusundaki duruşları da farklılık göstermektedir. Ahlak felsefesinin ana akımları ve bunlar arasındaki farklılıkları detaylandırmadan önce geleneksel ahlak felsefesinin değişim sürecine göz atarak çevre etiğinin hangi çerçevede bir alt disiplin olarak ortaya çıktığını anlamak yararlı olur.

Yukarıda bahsedilen üç yaklaşım arasındaki farkların gösterdiği gibi bir eylemin ne zaman ahlak kapsamına girdiği, ne zaman girmediği sorusu-

nun kendisi ahlaki bir soruya dönüşebilir. Çevre etiğinin ancak son otuz yılda ahlak felsefesinin kabul gören alanlardan birine dönüşmüş olması bunun bir göstergesidir. Çevre etiği tartışmalarında genelde, yukarıda kabaca çerçevesi çizilen geleneksel ahlak felsefesi akımlarının insan merkezli yaklaşımından kaçınılır. İnsanı merkeze koyarak kavramsallaştırmalarını yapan ve çerçeve çizen geleneksel ahlak felsefesi, Çevre Etiği'nin insan merkezli olmayan yaklaşımına paralel bir tartışma yürütemez, bu noktada eksik kalır. Geleneksel ahlak felsefesinde insanın, ya insan olması temelinde ya da sadece insanlara ait olduğu düşünülen belli bazı özellikler itibariyle - ki bunların arasında en yaygın olarak öne sürülenler 'akıl' ve 'dil'dir - canlı-cansız diğer varlıklardan başka - daha yüksek - bir değere sahip olduğu kabul edilir. İnsan ahlaki öznedir çünkü hem ahlaki açıdan doğru yargılara varabilecek bilişsel yetilere, hem de bu yargıları eyleme geçirecek ahlaki motivasyon yapısına sahiptir. İnsanın ahlaki özne olmak için gerekli ve yeterli görülen niteliklere sahip olduğu kabul edildiği için, ahlaki nesne olarak da anlaşılması gerektiği savunulur; yani insan, çıkarları ve/veya hakları ahlaki açıdan kayda alınması gereken tek varlıktır. Bu şekilde anlaşılan bir ahlaki evren çerçevesinde tüm diğer varlıklar sadece araçsal³ değer taşırlar; varlıkları ve konumları, insana sağladıkları yarar ve zarar temelinde düşünülür. İnsan-dışı varlıklara yaklaşımda insanmerkezciliğin ünlü örneklerinden biri Kant'ın hayvanlara kötü davranılmasının neden yanlış olduğunun gerekçelendirmesidir. Buna göre bir hayvana eziyet etmek, hayvanın için değeri, çıkarları ya da hakları temelinde değil, insanın bu tür eylemleri alışkanlık haline getirmesiyle, diğer insanlara (yani Kantçı çerçevedeki ahlaki nesnelere) karşı ahlaki görevlerini yerine getirmeme olasılığı artacağındandır (Kant, 2010).

3 Buna karşılık insanların için değer taşıdıkları düşünülür. İçkin değer teriminin çeşitli anlamlarda kullanılması zaman zaman karışıklıklara neden olabilir. Yaygın kullanımlarından birinde "içkin" terimi, "araçsal" teriminin karşılığı olarak kullanılır. Bu anlamda için değere sahip olan bir varlık, başka bir amaç için araç değildir. Başka bir anlamıyla ise "içkin", "öznel" teriminin karşılığı olarak kullanılır. Bu anlamda için değere sahip olan bir varlık, varlıklara değer biçen bir gözlemciden bağımsız olarak değer taşır (O'Neill, 1992).

4 Bugün bildiğimiz şekilde çevre etiği hareketinin başlangıcı olarak Rachel Carson'un 1962 yılında yayınlanan ve tarım ilaçlarının insan, hayvan ve doğa sağlığına zararlarını konu edinen Silent Spring adlı kitabı anılır.

5 İnsanmerkezcilik, geleneksel ahlak felsefesinin büyük bir eksikliği olmakla kalmaz, ekolojik bozulmaya neden olan öğelerden biri olarak da görülür. Hans Jonas, çevre hareketine büyük etkisi olan 'Sorumluluk Ahlakı' adlı kitabında, günümüzde karşı karşıya kaldığımız ekolojik felaket tehlikesinin önemli bir nedenini Francis Bacon'un aydınlanmacı ideallerinde görür (Horkheimer ve Adorno, 2004; Jonas, 1999; Jonas, 2006).

6 Uygulamalı etik, ahlak felsefesi akımlarının doğru eylem seçimleri ve değerlerine yönelik arayışının, belli pratik alanlara uygulanmasıdır.

Son kırk yıl içerisinde çevre etiği akımlarının yaygınlaşmasıyla ahlak felsefesinin bu geleneksel tablosunda çatlaklar oluşmaya başlamıştır⁴. Geleneksel insanmerkezci (Batı) ahlak anlayışlarına karşı sesler felsefe tarihi boyunca her zaman olmuştur, ancak son kırk yıl içindeki gelişmeleri farklı kılan nokta bu tür seslerin görmezden gelinen aykırı sesler olmaktan çıkıp ana akımda yer almaya başlamalarıdır. Bu gelişmenin nedenlerinden biri, beyaz-erkek-insan egemen düşünce tarzına karşı geliştirilen eleştirilerin çerçevesi içinde canlı ve cansız doğanın da sayılması gerektiği görüşünün yaygınlık kazanmasıdır⁵. Aydınlanmayla birlikte ivme kazanan insan ve kadın hakları hareketlerinin temelinde yatan ve egemen güçleri sorgulayan yeni bir ahlak, adalet ve hakkaniyet anlayışının temelinde yattığı düşünülen ilkeler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gittikçe daha çok alana uygulanmaya başlamıştır. Nükleer karşıtı, barış yanlısı, ırk, cinsiyet ve cinsel yönelime dayalı ayrımcılığa karşı başlayan toplumsal direniş, hayvan hakları ve çevre hareketleri ile ilkesel yakınlıklarını keşfedip, zamanla çevre etiği, uygulamalı ahlak felsefesinin⁶ ana alanlarından birine dönüşmüştür. Dolayısıyla tarihsel olarak çevre etiğinin önemli bir özelliği, sadece akademik çevreyle sınırlı kalmayıp, sosyal hareketlerle paralel gelişmiş ve böylece güçlü bir siyasi boyuta da sahip olmasıdır.

Bu yönüyle çevre etiğinde ahlaki öznenin sadece birey olarak değil, aynı zamanda kolektif kararlar veren topluluklar olarak da anlaşılması yerindedir. Bunlar arasında en etkinler devletler ve şirketler olsa da, yerel ölçekli ve doğrudan katılımlı, parti organları, STK'lar gibi örgütler de ahlaki eyleyici işlevi görebilir. Tüzel kişilikleri ve etrafında toplandıkları ortak amaç göz önünde bulundurulduğunda, bu tür oluşumlara ahlaki özne ya da eyleyici statüsü tanımak çok sorunlu değildir.

Ancak, özellikle çevre etiği kapsamında karşılaşılan sorunların arkasındaki eyleyici figürünün hatları aynı ölçüde somut değildir. Bunun bir nedeni, çevre etiğinde ahlaki problemlere yol açan birçok eylemin, verili bir toplumda kabul gören yaygın alışkanlıklar olmasıdır. Sıklıkla bu eylemlerin ahlaki boyutu olduğu göz ardı edilip, bunlar bireysel, estetik yaşam seçimleri olarak görülürler.

Hangi eylemlerin ahlaki olduğuna yönelik bu sorunun yanı sıra, çevre etiğinde kolektif eylem sorunu oluşturan ikinci öge eylemlerin, onları seçen bireylerin sayısına bağlı olarak nitelik değiştirmesidir. Bir birey için rasyonel görünen bir seçim (örneğin araba kullanmak), bu seçimi yapanların sayısı belli bir ölçüyü geçtiğinde irrasyonel bir seçime dönüşebilir. Buna göre bir eylemin ahlaki niteliği sadece eylemin kendisine değil, eylemi üstlenen başka eyleyicilerin seçimlerine de bağlıdır. Bireyin ve kolektifin seçimleri arasındaki bu bağlantı, yanlış kolektif eylemden kaçınma ve doğru kolektif eyleme katılma olarak ortaya çıkar. Verilen örnekte olduğu gibi bazı eylemler, az sayıda bireyler tarafından seçildiklerinde ahlaki açıdan nötr sayılabilirler de, çevre koşulları ve eyleyici sayısının değişmesi ile birlikte ahlaki nitelikleri değişebilir. Yaygın alışkanlıklar nedeniyle oluşan çevre hasarları söz konusu olduğunda, bireyin toplam etkiye katkısı sıfıra yaklaştığından eylemi boykot etmenin ahlaki zorunluluğu kolaylıkla gözden kaçabilir. Tersine, ahlaki açıdan doğru olduğu düşünülen ama başka bireylerin de katılımını gerektiren eylemler (örneğin demokratik seçimler), bireyin etkisinin küçüklüğü gerekçesiyle ihmal edilebilir (Glover, 1986). Ender durumlar dışında çevre etiğini ilgilendiren ahlaki seçimler bu türden kolektif eylemlere katılma ya da kaçınma kararları ile ilgilidir.

Uygulamalı etiğin parçası olarak çevre etiği bağlamında ele alınan eylem türleri özel olarak, doğal çevrenin ahlaki statüsü, doğal kaynaklardan nasıl ve hangi ölçüde yararlanılacağı, hayvan hakları, gelecek kuşaklar, sürdürülebilir kalkınma, tahrip olmuş peyzaj parçalarının onarımı, çevre ile ilgili sorunların hukuki çerçevesi ve ilgili alanlardır. Çevreyle ilintili eylemlerin hangileri-

nin ahlaki bir boyuta sahip olduğu sorusu, ahlaki öznelik ve ahlaki nesnelik kavramlarıyla da bağlantılıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi, çevre etiği kapsamında eylemleri sorgulanan ahlaki özne bir birey olabileceği gibi bir kolektif de olabilir. Bireysel seçimler arasında beslenme alışkanlıkları, (et, süt ürünleri, vejetaryen, vegan beslenme), bireyin spor, eğlence ve tatil seçimleri (kayak, tatil köyleri, denizler aşırı yolculuklar, av, hayvan dövüşleri, sirk), bireyin ulaşım seçimleri (bisiklet, toplu taşıma, özel otomobil), çevre etiği kapsamına giren ahlaki seçimlerdir. İnsan dışındaki canlı ve cansız doğanın ahlak felsefesinin nesneleri olduğu fikri ile bu varlıklara etki eden eylemler de doğrudan ahlaki eylem olarak kabul edilmelidir. Böylesi bir yaklaşım, bireysel yaşamın bir çok ögesini sorguladığından, çok sayıda insanın ahlak felsefesini insanlarla sınırlı tutmak ya da eylemlerini, seçmekte özgür oldukları bireysel tercihler olarak anlamaktaki ısrarı anlaşılır.

Bireysel, estetik seçim olarak algıladığımız bir çok eylemin önemli bir ahlaki boyutu olduğunu kabul edersek, yukarıda örneklenen eylem seçimlerini hangi ölçütlerle göre yapmamız gerektiği sorusu belirir. Bu soruya, ahlak felsefesinin geleneksel üç ana akımı, sonuçsalcılık (başta yararçılık), deontolojik (başta Kantçı) ahlak felsefesi ve erdem etiği farklı yanıtlar verir.

3.1 Yararçılık

Yararçılık, ya da daha genel olarak sonuçsalcılık akımına göre eylemlerin doğruluğu ya da yanlışlığı sonuçlarına göre değerlendirilir. Bir eylem seçiminde bulunurken eyleyici, seçenekler arasında sonuçları, eylemden etkilenecek tüm katılımcılar için en 'iyi' olacağını öngördüğü eylemi seçmekle yükümlüdür. Bu değerlendirme esnasında üç faktör hesaba katılmalıdır: eylemden etkilenecek katılımcılar, eylemin getireceği sonucun niteliği ve niceliği. Yararçılık akımının temel ilkelerinden biri eşitlikçiliktir; değerlendirmeyi yaparken eyleyici, eylemden etkilenecek olanlarının çıkarlarını eşit ölçüde hesaba katmalıdır. Çıkar sahibi olmanın ölçütü ise, yararçılık akımı içerisinde Jeremy Bentham⁷ ile başlayan bir ge-

7 Jeremy Bentham, ünlü bir paragrafta, şöyle der: "Belki gün olur, hayvan aleminin geri kalanı da, zorbalık yoluyla yoksun tutuldukları hakları edinebilirler [...] Aşılmaz çizgiyi çekecek şey başka ne olabilir? Akıl yetisi mi, yoksa belki konuşabilme yetisi mi bu çizgiyi belirleyen? Ama akıl kapasitesi ve iletişim yetisi açısından yetişkin bir at ya da bir köpek bir günlük, bir haftalık, hatta bir aylık bir bebekle kıyaslanamayacak kadar çok gelişmiştir. Öyle olmadığımı farz etsek bile ne fark eder? Asıl soru "akıl yürütüyorlar mı?" Ya da "konuşabiliyorlar mı?" değil, "acı çekebiliyorlar mı" sorusudur" (çeviri yazarlara aittir) (Singer, 1986, s.221)

leneğe göre, duyumsayabilmektir. Hazcı (Hedonist) yararcılığa göre zevk ya da acı hissediyor olabilir, çıkar sahibi olmak için gerekli ve yeterli koşullardır. Varlığın bu şekilde çıkar sahibi olması, çıkarlarının hesaba katılması için yeterlidir; varlık ahlaki bir nesnedir. Varlığın bu özelliğini değil de türünü önemsemek, aynen ırkçılık ya da cinsiyetçilik gibi, varlığın ilgili olmayan bir özelliği ön plana çıkarmaktır, türçülüktür (Singer, 1975).

3.2 Deontolojik Ahlak Felsefesi

Ahlaki varlıkları, 'çıkarcı' sahibi olma özelliği temelinde belirleme girişimine alternatif bir yaklaşım ise, 'hak' konseptini ön plana çıkarır. Bu anlayışa göre çıkarlara odaklanmak yanıltıcıdır çünkü bir eylem seçiminde herkesin çıkarlarını gözetmek, söz konusu bireyler için en doğru seçimi yapmakla eş anlamlı değildir. Burada eleştirilen önemli bir nokta, yararcılık akımının *toplam* yarar ve zararı hesaplayarak eylem seçiminde bulunma ilkesidir: Bir ya da bir kaç bireyin çıkarlarının göz ardı edilmesi, geri kalan bireylerin tümünün yararına olacaksa, o zaman doğru olan bu eylemi seçmektir. Bireylerin haklarını göz ardı eden ve çoğunluğun yararına bireylerin feda edilmesini öngören bu görüş, çıkar odaklı ahlak felsefesini zora koşar. Ahlaki varlıkların haklara sahip olduğunu savunan alternatif görüşe göre, bireyin başta yaşam hakkı olmak üzere, sağlıklı ve dilediği gibi yaşama hakkı temeldir (Regan, 1983). Sahip oldukları içkin değer için en sık önerilen koşul canlı olmaktır⁸. Bireyler, bilinç ya da çıkar sahibi olmasalar da, canlı oldukları sürece değer taşırlar ve tüm canlılarla aynı değeri taşırlar (Schweitzer, 1991). Bu yaklaşım da türler arası ayrımcılığa karşıdır. Canlılar arasında ayrımcılık yapmak, yani bir türün üyesinin yaşam hakkının, sadece o türün üyesi olmakla daha değerli olduğunu savunmak, insanın böyle bir ayırım yapacak bilgi ve bilinç düzeyinde olduğunu varsayar. Oysa insanların seçim yapmaları gerektiğinde çoğunlukla kendi çıkarlarından yana seçim yapmaları tarafsız olmadıklarına işaret eder. Ait olduğu grubun çıkarlarına öncelik tanı-

yan bu şovenizm birçok insanı, sadece eş değer çıkarlar arası seçim yapılması gerektiğinde kendisini diğer canlılardan üstün bir konuma koymakla kalmaz, aynı zamanda insanın önemsiz çıkarları için başka canlıların üstün değerlerinin (canları, sağlıkları, özgürlükleri v.b.) göz ardı edilmesi gerektiğini de savunur.

3.3 Erdem Etiği

Sonuçsal ve deontolojik ahlak felsefesi akımları ile birlikte ahlak felsefesinin 'üç büyüklerin' üçüncüsü erdem etiğidir. Modern çağda popüler deontolojik ve yararcı ahlak felsefesi akımlarının gölgesinde kalsa da son on yıllarda, özellikle de Aristoteles'e özgü etik anlayışından esinlenerek erdem etiği hızla eski itibarını geri kazanmıştır. Erdem etiği, 'iyi' olanı sorgulayan ve doğru eylem seçiminin merkezine koyan sonuçsal ahlak felsefesi ve 'doğru' olanı sorgulayıp bunu yeterli ve gerekli ahlaki motivasyon ögesi olarak tanımlayan deontolojik ahlak felsefesini eleştirerek, ahlaki sorgulamanın merkezine ahlaki eyleyicinin konulması gerektiğini savunur. Ahlaki açıdan iyi yaşam, erdemli yaşamdır ve doğru eylem, erdemli eyleyicinin seçeceği eylemdir (Hursthouse, 2003). Erdem kavramının çevre etiğinin temel kavramlardan biriyle nitelikli gelişme (flourishing) ile yakın bağlantısı vardır. Aristoteles ve neo-Aristotelesçi erdem etiği savunucularına göre insan yaşamının doğru yaşanması, bireyin bu nitelikli gelişimidir. Çevre etiğinde ahlaki nesne olmanın ölçütlerini sorgulayan bazı düşünürler de, yukarıda değinilen, hissedebilme (sentience) ya da "bilinç" gibi ölçütlerin fazlasıyla insanmerkezci olduğunu ve temel alınması gereken ölçütün, her bireyin ait olduğu canlı grubuna özgü potansiyelin hayata geçirilmesi olduğunu savunurlarken, Aristotelesçi geleneğe dayanırlar. Erdemli eyleyiciyi belirleyen kişilik özellikleri, çevre etiği söz konusu olduğunda da merkezidir: Erdemli bireyin dürüst, şefkatli, bilgili, başkalarını düşünen ve gözetken bir kişilik yapısı, yaşamı boyunca karşılaştığı insanlara olduğu gibi canlı ve cansız doğaya, çıkarlarını ve iyiliğini gözeterek yaklaşmasını sağlayacaktır.

8 En yaygın öne sürülen koşul canlı olmaksızın da, tek öneri bu değildir. Canlı ya da bilinç sahibi olmadan da, doğası gereği potansiyelini gerçekleştirme için değer ölçütü olarak savunan alternatif görüşler de bulunur (Taylor, 2003).

3.4 Gaia Tezi

Ahlaki varlıkları, çıkarları ya da hakları temeline saptamaya çalışan yukarıdaki görüşlerin önemli bir ortak özelliği, birey odaklı olmalarıdır. İki görüşe göre de ahlaki birim bireydir; topluluklar, ahlaki nesneye araç olarak kabul edilirler. Buna alternatif bir görüşe göre ise ahlaki birim birey değil, bütündür. Çevre etiği çerçevesinde bu bütün yer yer belli bir ekosistem, yer yer dünyanın tümüdür Gaia Tezinde anlaşıldığı şekliyle (Lovelock, 2006). Bir eylem, bu bütünün yararına olduğu ölçüde iyidir, zararına olduğu ölçüde kötüdür (Leopold, 1971). Bu bakış açısına göre bir ekosistem ya da dünya, insanın tasarlandığı gibi tasarlanır. Genel eğilim olarak insan çoğunlukla bütüncül bir varlık olarak düşünülür. Oysa biyolojik olarak insan kırma bir organizmadır ve kendi bedeninde çoğunluk olmaktan bile çok uzaktır. İnsan hücreleri ile bakteriler sembiyotik bir şekilde birlikte yaşarlar; varlıkları birbirleri için yaşamsaldır. Bu insan-bakteri hibrid organizmasında insan hücreleriyle bakteri hücrelerinin oranı bire dokuzdur; yani organizmanın hücrelerinin sadece yüzde onu insan hücresidir. Çevre etiğinde bir ekosistemi ya da dünyanın tümünü ahlaki birim olarak görmek ve bu birimin iyiliğine öncelik tanımak, bütüncül insan için kullanılan yaygın ahlak anlayışına benzer. İnsan bireyindeki bakteri-insan dengesi bozulduğunda, hastalıklar ya da yaralar oluştuğunda, yaygın görüşe göre gerektiğinde parçalar bütün için feda edilebilir, hatta edilmelidir. Antibiyotikler ya da amputasyonlar buna bir örnektir. Benzeri şekilde, ekosistemin ya da dünyanın dengesini bozma riskini taşıyan parçaların, bütün kadar değeri yoktur ve gerektiğinde bütünün sağlığı ve iyiliği için feda edilmelidir⁹.

Yukarıda kabaca özetlenen görüşler, çevre etiğinin ana akımını oluştururlar. Ana akımlar çevre etiğinin tüm görüşlerini kapsamaz, ana akımlar karşısında gelişen ve eleştiriler getiren alternatif görüşler de bulunmaktadır. Ekolojik krizin derin ve sistematik nedenlerini sorgulayan ‘derin ekoloji’, ekolojik çözülmenin toplumların ataerkil yapısıyla bağlantısını irdeleyen ‘ekofeminizm’ ya

da yerel ve communitarian (ortaklaşa) yaşam tarzlarının ekoloji için önemini vurgulayan ‘sosyal ekoloji’ gibi akımlar ise, şimdiki ve gelecek kuşakların dünyadan yararlanmaya devam edebilmeleri için enerji kaynağı arayışı ve pragmatist yetinmecilik temelli “çevreciliği” eleştirirler. 2009 Ocağında ölen Norveçli felsefeci Arne Naess çevre etiği ve politikalarında bu doğrultuda iki tür yaklaşımı ayırır. Naess’in “sığ ekoloji” olarak adlandırdığı duruş, çevre kirliliğine karşı teknolojik çözüm arayışlarıyla, kaynak sorununa karşı gelecek kuşakların da bugünkü refah düzeyinde yaşamalarını sağlayacak teknolojiler geliştirmekle, nüfus sorununu azgelişmiş ülkelerin sorunu olarak görmekle yanıt verir. Kısaca, sığ ekolojinin yaklaşımı, teknoloji ve bilime dayanan uzmanların yönlendirmesiyle, canlı ve cansız doğanın insan tarafından kullanılmasını sürdürülebilir kılmak için yollar aramaktır¹⁰. Bunun tersine Naess’in önerdiği “derin ekolojik” duruş ise insan ve insan-dışı canlıların içkin değerlerini, yaşam stilleri ve türlerin çeşitliliğini, nüfusun ve tüketimin azalmasını ve en önemlisi, yaşam ve doğa ile ilgili değerlerin sorgulanarak, tüketim temelli ‘yüksek’ yaşam standartların eleştirmesini içerir (Naess, 2003). Derin ekolojinin antropolojik temeli de benzer şekilde, geleneksel “dar ego” anlayışından uzaklaşarak, canlı ve cansız doğa ile özdeşleşen, geniş ve ilişkisel bir ekolojik benliktir (Naess, 2008).

4. Çevre Etiği, Planlama ve Planlı

Müdahale süreçleri sonunda karşılaşılan sonuçlar, gerçekleştirilen eylemin gerek eyleyiciler gerekse kamuoyu tarafından değerlendirme alanı olduğu için önem taşımaktadır. Değerlerin müdahale sürecine yansıtılması açısından sonuçlar bireysel ve kurumsal ölçeğe bağlı olarak değişik boyutları ile irdelenebilir. Örneğin, bireysel ölçekte, planlama pratiğinde farklı görüşlerden, değerlerden hareket edilerek aynı sonuca ulaşmak mümkün olabilir; hangi varlıkların değerli oldukları sorusu, çevre ile ilgili verilmesi gereken kararı içerir ve farklı kabullenişlerin farklı sonuçlar yaratacağı düşünülür. Ancak pratikte çoğu

9 Ne yazık ki bir çok ekosistem ve dünya için şu anda tartışmasız en tehlikeli tür, insanın kendisidir. Bu yüzden bütüncül çevre etiği ekolleri için nüfus planlaması özellikle önemlidir.

10 Ekolojistler arasındaki bu farka bir çok ülkenin Yeşil Parti’sinin ‘realist’ (Realos) ve ‘fundamentalist’ (Fundis) tarafları tekabül ettiği söylenebilir.

zaman, bireysel ve bütüncül değer görüşlerini savunanlar arasında ortak payda bulmak olasıdır. Planlanan bir baraj yüzünden tehlikede olan bir vadi söz konusu olduğunda bireysel değer yanlıları, öldürülecek bireysel canlılar adına projeye karşı çıkarken, bütüncül değer yanlıları yok olacak ekosistem adına projeye karşı çıkabilirler. Benimsedikleri değerler ya da felsefi akımlar farklı olsa da, uygulamada çoğu çevreci-plancı doğal karakterini koruduğu ölçüde çevreye müdahale edilmemesi gerektiğini, doğal özelliklerini yitirdiği ölçüde ise restore edilmesi gerektiğini savunabilir. Tamamen insanmerkezci olup insan-dışı varlıklara sadece araçsal değer atfedenler bile, azalan kaynaklar, küresel ısınmanın yarattığı küresel tehdit, ozon tabakasının insan sağlığına getirdiği zararlar, endüstrileşmenin ve tüketim odaklı yaşam tarzının yarattığı tehlike karşısında, canlı ve cansız doğanın korunması gerektiği görüşünde birleşmek durumunda kalabilirler.

Bu irdeleme bireysel ölçekte olup, eyleyicilerin sonuç kararı almada gücü ellerinde bulundurma veya gerek yasalar gerekse kamuoyu nezninde bir uzlaşma olduğu durumlar için geçerlidir. Ancak irdeleme kurumsal ölçekte yapıldığında, ne yazık ki, bu şekilde ortak bir sonuca ulaşmak her zaman mümkün olmayabilir. Bireysel eylemciler olarak değil de kurumsallaşmış bir sistem içindeki uygulacılar olarak plancılar bazen, ve belki de çoğu zaman, kendi benimsedikleri değerleri uygulamalarına yansıtmaya şansı bulamazlar, böyle bir özgürlük, sistemin doğasında yoktur; plancılar uygulama araçlarını mevcut yasal ve politik olarak meşru görülen çerçevelerden seçmek durumundadırlar ki, bunlar da kabul edilmiş değerleri, ahlaki pozisyonları zaten kendi içlerinde barındırırlar (Upton, 2002, s.256). Bu durumda çoğu zaman bireysel olarak plancının kendi etik pozisyonu-tercihi üzerinden bir seçim yapması ve söz konusu çerçeveden uygulamaya geçmesi mümkün olamayabilir.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında çevreye duyarlı bir yaklaşımın gelişebilmesi için hem bireysel hem de kurumsal ölçekte değişim gerekmektedir; sadece davranışların bireysel düzeyde değişimi ile uygulamaların genel gidişatlarını değiştirmek mümkün olmayabilir. Uygulamalardaki beklenen değişim ancak kurumsal anlayışı/işleyişi de etkileyen bir değişimle olasıdır. Özellikle bu plan-

lama gibi politika ve politikacılarla göbekten bağlı bir alan için zorunluluktur. Daha önce de vurgulandığı üzere planlama eylemi o ülkenin kurumsal yapısı içinde oluşan planlama paradigması çerçevesinde gerçekleştirilir. Bu durumda sadece planlamayı yapan kişilerin bilgi birikimi ve farkındalığının artırılması, söz konusu bilgilerin yapılan plan ve alınan kararlarda içselleştirilmesi için yeterli değildir; alınan kararları destekleyecek toplumun diğer kesimlerini, kurum ve kuruluşlarının en azından plancının sahip olduğu temel bilginin farkında olması gerekmektedir. Çevre etiğine dair tartışmanın daha geniş kesimleri kapsayacak biçimde paylaşılması, planlama eylem alanında çevre ahlakına ilişkin kodların bilinçli bir şekilde planlama pratiğine yansımaları daha olanaklı kılacaktır. Ancak, bu yansımanın planlamanın kurumsal düzeyinden kendiliğinden olması da beklenemez. Birey olarak plancıdan başlayarak çevre etiğine dair bir bilgi birikiminin oluşması, daha sonra kurumlarla olan etkileşim sürecinde de farkındalık alanının genişletilmesi, çevre konusunun günümüzde kazandığı ve gelecekte kazanması beklenen önemi gözönüne alınınca, planlama eyleminin dönüşümünün duyarlı kapsamda olması için gereklidir.

Kaynakça

- ATTIFIELD, Robin (1999) *The Ethics of the Global Environment*, Edinburg University Press, Edinburg.
- BARRY, John (2007) 2nd edition. *Environment and Social Theory*, Routledge, Londra ve New York.
- BECK, Ulrich (1992) *Risk Society: Towards a New Modernity, Theory, Culture and Society*, Sage Publications, Londra ve Newbury Park, CA.
- BENTON, Lisa M. ve SHORT, John Rennie (1999) *Environmental Discourse and Practice*, Blackwell Publishers, Oxford.
- CANTRILL, James G. ve OREVEC Christine L. (1996) *The Symbolic Earth: Discourse and Our Creation of the Environment*, The University Press of Kentucky, Lexington.
- GLOVER, Jonathan (1986) "It Makes No Difference Whether or Not I Do It", SINGER, Peter (der.), *Applied Ethics*, Oxford University Press., Oxford, s: 125-144.
- HEALEY, Patsy (1991) "Debates in Planning Thought", THOMAS, Huw/ HEALEY, Patsy (der.), *Dilemmas of*

Planning Practice: Ethics, Legitimacy and the Validation of Knowledge, Averbury Technical Academic Publishing Group, Aldershot.

HURSTHOUSE, Rosalind (2003) "Normative Virtue Ethics", DARWALL, Stephen (der.), *Virtue Ethics*, Blackwell Publishing, Malden, s: 184-201.

HORKHEIMER M. ve ADORNO, T.W. (2004) *Dialektik der Aufklärung* Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main.

JONAS, Hans (1999) "Kötü Sona Daha Yakın", *Felsefelogos - Ekoloji Felsefesi ve Etiği*, ÖZBEK, Sinan (der.), yıl: 2, sayı: 6, s: 57-64.

JONAS, Hans (2006) "Sorumluluk İlkesi", *Üç Ekoloji - Yeşil Politika ve Özgürlükçü Düşünce Seçkisi* 5, s. 145-152.

KANT, Immanuel (2010) "Duties Towards Animals and Spirits", KELLER, David (der.), *Environmental Ethics - The Big Questions*, Wiley-Blackwell, Chichester, s: 82-83.

LEOPOLD, Aldo (1971) "The Land Ethic", BLAU S.D./ VON B. RODENBECK, J. (der.), *The House We Live In*, The MacMillan Co, New York, s: 283-297.

LIGHT, Andrew ve WELLMAN, Christopher Heath (2003) "Urban Environmental Ethics", *Journal of Social Philosophy* cilt: 34, sayı: 1, s: 1-5.

LOVELOCK, James (2006) *The Revenge of Gaia: Why the Earth is Fighting Back - and How We Can Still Save Humanity*, Penguin Books, Londra.

LOW, N. P. / GLEESON, B. J. (1997) "Justice In And To The Environment: Ethical Uncertainties and Political Practices", *Environment and Planning A*, cilt: 29, sayı: 1, s: 21-42.

NAESS, Arne (2003) "The Deep Ecological Movement: Some Philosophical Aspects", LIGHT, Andrew ve ROLSTON III, Holmes (der.), *Environmental Ethics. An Anthology*, Blackwell Publishing, Malden, s: 262-274.

NAESS, Arne (2008) "Self-Realization: An Ecological Approach to Being in the World", DRENGSON, Alan ve DEVAL, Bill (der.), *Ecology of Wisdom- Writings by Arne Naess*, Counterpoint, Berkeley, s: 81-98.

O'NEILL, John (1992) "The Varieties of Intrinsic Value", LIGHT, Andrew / ROLSTON III, Holmes (der.), *Environmental Ethics. An Anthology*, Blackwell Publishing, Malden, s: 131-142.

REGAN, Tom (1983) *The Case for Animal Rights* Routledge & Kegan Paul, Londra.

SAARIKOSKI, Heli (2007) "Objectivity and the Environment-Epistemic Values of Biases", *Environmental Politics*, cilt: 16, sayı: 3, s: 488-498.

SCHWEITZER, Albert (1991) *Die Erfurcht vor dem Leben: Grundetxte aus 5 Jahrzehnten*, Verlag C.H.Beck, Münih.

SINGER, Peter (1975) *Animal Liberation* Ecco, New York.

SINGER, Peter (1986) "All Animals are Equal", SINGER, Peter (der.), *Applied Ethics*, Oxford University Press, Oxford, s: 215-228.

TAYLOR, Paul (2003) "The Ethics of Respect for Nature", LIGHT, Andrew / ROLSTON III, Holmes (der.), *Environmental Ethics. An Anthology*, Blackwell Publishing, Malden, s: 74-84.

TEKELİ, İlhan. (2001) *Modernite Aşılırken Kent Planlaması*, İmge Kitabevi, Ankara.

TEKELİ, İlhan (2008) "Kent Planlama Meslek Etiğini Nasıl Oluşturuyor?", *Planlama Meslek Alanı: Geçmişten Geleceğe- 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 31. Kolokyumunu Bildiriler Kitabı*, TMMOB, Ankara, s: 55-71.

THOMAS, Huw ve HEALEY, Patsy (der.) (1991) *Dilemmas of Planning Practice: Ethics, Legitimacy and the Validation of Knowledge*, Averbury Technical Academic Publishing Group, Aldershot.

TURAN, Mete (1980) "İnsan-Çevre İlişisine Eleştirel Bir Bakış", *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi*, cilt: 6, sayı:1, s: 31-46.

UNDERWOOD, Jacky (1991) "What Is Really Material? Rising Above Interest Group Politics", THOMAS, Huw ve HEALEY, Patsy (der.), *Dilemmas of Planning Practice: Ethics, Legitimacy and the Validation of Knowledge*, Averbury Technical Academic Publishing Group, Aldershot.

UPTON, Robert (2002) "Planning Praxis: Ethics, Values and Theory", *Town Planning Review*, cilt: 73, sayı: 3, s: 253-269.

Arkeolojik Değerlerin Planlama Süreçlerine Katılımını Sağlayan Bir Strateji Olarak Arkeolojik Envanterleme¹

Ayşegül Altınörs Çırak²

Emel Göksu³

Özet

Türkiye deneyiminde arkeolojik değerlerin korunması ve modern kentsel alanlarla entegrasyonunun sağlanması konusunda, arkeolojik araştırmalardan sorumlu kurumlar ile planlama çalışmalarından sorumlu kurumlar arasındaki ilişkinin oldukça zayıf olduğu ve bu kurumlar arasında bilgi paylaşımının gerçekleşmesinde sorunlar bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu sorunun aşılabilmesi için öncelikle ülkemizde planlama süreçlerine girdi oluşturabilecek nitelikte bir ulusal arkeolojik anıt ve alanlar envanterleme sisteminin oluşturulması gerekmektedir. Bu envanterleme sistemini temel alarak oluşturulan özel veri tabanlarının özellikle coğrafi bilgi sistemleri ile ilişkilendirilmesi, arkeologlar ve plancılar arasında düzenli bir konsültasyon ortamının sağlanması için olanak sunabilecektir.

Gelişmiş olarak nitelendirilen ülkelerin pek çoğunun bu çalışmaları koruma sürecinin en önemli aşaması olarak kabul ettikleri ve özellikle kentsel ve önleyici arkeoloji uygulamalarında değerlendirilmek üzere, gelişkin bir arkeolojik envanterleme sistemi oluşturarak, özel veri tabanları ortaya koydukları görülmektedir. Envanterleme çalışmalarına yönelik standartlar, uluslararası alanda gerçekleştirilen bilimsel çalışmalar sonucunda ortaya konmakta ve geliştirilmektedir. Ülkemizdeki koruma çalışmalarının başarıya ulaşabilmesi için de, arkeolojik alan ve anıtların kayıtlanması çalışmalarının uluslararası standartlara getirilmesi ve bu yolla oluşan bilgi birikiminin kentsel ve bölgesel gelişmeler açısından yönlendiriciliğinin sağlanması üzere mekansallaştırılarak, haritalara aktarılmasına gereksinim bulunmaktadır.

¹ Bu makale "Bir Planlama Stratejisi Olarak Arkeolojik Envanterleme ve Kentsel Arkeolojik Değer Yönetimi:İzmir Tarihi Kent Merkezi" başlıklı Doktora Tez çalışmasından üretilmiştir.

² Ar.Gör.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Elemanı.

³ Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi.

1. Arkeoloji ve Planlama Disiplinlerinin Ortak Çalışma Alanları: Kentsel ve Önleyici Arkeoloji

Pek çok farklı toplumun binlerce yıl boyunca deneyimlerini biriktirdiği ülkemiz tarihsel kentlerinde gerçekleştirilen alt ve üst yapı çalışmaları sırasında, arkeolojik değerlerle sürekli olarak karşılaşmaktadır. Ortaya çıkan bu değerlerin korunması ve kentsel yaşamla bütünleşmesi konusu ise çoğu zaman önemli bir sorun alanı olarak gündeme gelmektedir. Liberal ekonomik yaklaşımların tetiklediği hızlı kentleşme süreçleri, arkeolojik potansiyel taşıyan özellikle büyük kentlerimizde önemli yapısal dönüşümlere yol açmış ve pek çok arkeolojik değer tahrip edilmesine neden olmuştur. Bu tahribin önüne geçilmesi amacıyla çeşitli önlemlerin alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Arkeolojik değerlerin tüm insanlığın ortak mirası niteliğini taşımalarından dolayı, alınması gereken bu önlemlerin üst çerçevesi uluslararası bilimsel çalışmalar sonucunda düzenlenen anlaşma ve sözleşmelerle belirlenmiştir. Bu uluslar üstü çalışmaların pek çoğundaysa, arkeolojik değerlerin bütüncül planlama süreçlerine entegre edilerek korunması gerektiği ifade edilmektedir. Günümüz neo-liberal Dünyasında arkeolojik değerleri her daim gözetebilecek bir sistemin kurulmasının ulus devletler için oldukça güç bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bununla birlikte, Avrupa’da in-situ korumanın gerçekleştirilemediği durumlarda, bulguların kayıt altına alınmasıyla, en azından bilimsel bilgi olarak saklanması ve kamuyla paylaşılmasının sağlanmasına önem verildiği, bu konudaki yasal ve kurumsal düzenlemelerin tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Planlama ve arkeoloji, günümüzde iki ayrı disiplin alanıdır. Bir kentin ya da bölgenin geleceğe yönelik mekansal ve toplumsal tasarımını gerçekleştiren planlamayla, geçmiş dönemlerdeki toplumsal ve mekansal özelliklerini anlamaya çalışan arkeoloji, günümüz kentlerinde kesiştiklerinde bilim alanının keskin bir biçimde uzmanlık dallarına parçalanmasının olumsuz etkileri ortaya çıkmaktadır. Nitekim uluslararası alanda ortaya konan ilke kararı niteliğindeki söylemler ve düzenlemelerin; arkeolojik değerlerin korunması için planlama süreçleri içerisinde bütüncül bir yaklaşıma duyulan gereksinimin altını çizmeleri-

nin ardında da, bu parçalanmanın olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak ve çalışmaları disiplinlerarası bir noktaya taşımak düşüncesinin yer aldığını ifade etmek mümkündür. Her iki disiplinin de gelişimlerinin sağlanması için birbirlerinin yönlendiriciliği ve koruyuculuğu önem taşımaktadır. Planlama, kenti anlayabilmek için geçmişin bilgisine, arkeolojik değerlerin ve üretilen arkeolojik bilginin de korunması ve değerlendirilmesi için planlama süreçlerine katılmasına gereksinim vardır. Arkeoloji ve planlama özellikle kentsel alan söz konusu olduğunda birbirinden beslenen ve birbirini zenginleştiren alanlardır.

Planlama ve arkeoloji alanlarını bir araya getiren kentlerdeki arkeolojik çalışmalar, Avrupa’da 2. Dünya Savaşı sonrası kentsel alanlarda görünür duruma gelen arkeolojik değerleri korumak amacıyla, kurtarma kazılarının ortaya konmasıyla başlamıştır. İzleyen süreçte kurtarma kazılarının bir üst program olmaksızın yetersiz kaldığı anlaşılarak, çalışmaların kapsamı genişletilmeye çalışılmıştır. Bunun sonucunda, günümüzün kent planlama süreçlerine ve yasal-yönetmeliklerine entegre olacak biçimde, bütüncül ve interdisipliner bir yaklaşımla hareket eden, tarihsel ve arkeolojik çalışmaları kapsayan ve çeşitli ölçeklerde stratejiler ve tasarıma dayalı çözümleri öneren “kentsel arkeoloji” yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Kentsel arkeoloji genel anlamda kentte görünür olan/kılınan arkeolojik değerlerin bulunduğu çerçevenin, kentle ilgili arkeolojik ve tarihsel bilgi birikimi ışığında sentezlenerek, korunması ve değerlendirilmesini kapsamaktadır. Bununla beraber, çalışmaların ilerlemesiyle yalnızca görünür olan ya da ortaya çıkan değerlerin korunmasının yeterli olmadığı hissedilerek, toprak altındaki arkeolojik potansiyelin tahmin edilmesi ve “arkeolojik rezerv” alanlarının önceden belirlenmesi gerekliliği anlaşılmıştır. Bu gereklilik hem kentsel hem de kırsal nitelikli alanlardaki gelişme ve yatırımların doğru yönlendirilmesini amaçlayan gelişim yönlendirici (development led) veya önleyici/önlem arkeolojisi (preventive archaeology) olarak adlandırılan yaklaşımların ortaya konmasını beraberinde getirmiştir. Harding (2007), “Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi”nde (1992) de özellikle ifade edilen İngiltere kökenli önleyici (preventive) arkeolojinin; kazı çalışmalarından ve kurtarma arkeoloji-

sinden ziyade, bütünleşik koruma yaklaşımı çerçevesinde olası etki ve zararları önceden gören ve bunlardan kaçınmayı temele alan gelişkin bir yaklaşım olduğunu belirtmektedir. Malta Valetta Sözleşmesi olarak da anılan “Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi” (1992) aynı zamanda, dönemin olumsuz gelişme dinamikleri karşısında plancılar ve arkeologların birlikte karar vermesi ve planlama ve arkeoloji arasında sistematik bir konsültasyon oluşturulması gerekliliğinin altını çizmektedir (Harding, 2007).

Günümüzde varılan noktada kent ve bölge planlama alanıyla arkeoloji alanını bütünleştiren çalışmaların; kurtarma, kentsel, gelişim yönlendirici ve önleyici arkeoloji eylem alanları altında gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu eylem alanları temelde aynı amacı; farklı ölçek, yöntem ve araçlarla ortaya koymakta, bir bütünün parçaları olarak birbirini tamamlamakta ve beslemektedir. Son süreçte Avrupa terminolojisinde çalışmaların ağırlıklı olarak kentsel ve önleyici veya gelişim yönlendirici arkeoloji kavramları çerçevesinde değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Birbirini bütünleyen bu kavramları genel bir ayrıma tabi tutmak gerekirse; kent bütünü ölçeğinde bir stratejiye sahip olmakla beraber, ağırlıklı olarak alt ölçekli planlama ve tasarım süreçlerini kapsayan ve arkeolojinin güncel yaşamla ilişkilendirilmesi ve ifadelendirilmesine odaklanan yaklaşımı ‘kentsel arkeoloji’; kentsel yayılım alanları ve büyük ölçekli yatırım ve geliştirmeler gibi konularda arkeolojik değerlere verilebilecek olası zararları önceden tahmin ederek, önlemeye yönelik çalışmaları içeren ve kentsel ve kırsal alanı birlikte kapsayarak ağırlıklı üst ölçekli planlama yaklaşımlarına entegre olan çalışmaları da ‘önleyici veya gelişim yönlendirici arkeoloji’ kapsamında değerlendirmek mümkündür. Avrupa pratiğinde bu kavramların uygulama alanları doğrultusunda yasal-yönetmelik bağlamda çoğunlukla ayrışabildiği görülmektedir. Oysa ülkemiz pratiğinde uygulama alanındaki kısıtlılıktan dolayı bu kavramların eylem alanları henüz net değildir. Eylem alanlarının tarif edilebilmesi için öncelikle amaç ve müdahale aracı/yöntemi temelinde bir tanımlamaya gidilmesi yararlı olabilecektir (Çırak, 2010).

Hall (2001) arkeolojiyi, bizim kendimizi yaptığımız, kullandığımız ve biriktirdiğimiz şeyler üze-

rinden anlamaya çalışmamız olarak tanımlamakta ve tüm arkeolojik çalışmaların esasen sosyal arkeoloji olduğunu aktarmaktadır (Çırak, 2010). Bu çerçevede kentsel ve önleyici arkeoloji çalışmalarının da sosyal arkeoloji kapsamında değerlendirilmesi mümkündür. Hall’ın (2001) tanımıyla sosyal arkeoloji, temelde bir hafıza yapılandırılmasıdır. Toplumsal hafızanın yaratılması sürecinin en temel unsuruysa arşiv oluşturma ve tarihsel ve arkeolojik bulguların envanterlemesi çalışmalarıdır (Cook, 2001). Haritz (2005), sosyal bir fenomen olan hafıza oluşumu için belgeleme ve saklamanın önemli bir yöntem/teknik olduğunu dile getirerek, geleceğin geçmişin hangi bilgilerine gereksinim duyacağını planlanamaz olmasından dolayı; yerine konulması imkansız olan tarihsel ve arkeolojik değerlerin envanterlenmesi konusunda dönemsel konjonktürler doğrultusunda seçim ve ayrıştırmalar yapılmasının yanlış olacağını ifade eder. Kültür varlıklarının içerdği bilginin hiçbir şekilde feda edilemeyeceği uluslararası düzeyde bilimsel mutabakatlarla da vurgulanan bir konudur. Başgecen’in (2006) belirttiği gibi; kültür varlıkları bilgisinin belgelenmesi, korunması ve herkesin yararlanmasına sunulması ancak planlamayla gerçekleşebilir ve iyi bir planlamanın yapılabilmesi bu plana esas olacak kültür envanterinin varlığına bağlıdır. Bir diğer ifadeyle, kentlere ilişkin bir belleğin oluşabilmesi ve bu sayede sağlıklı bir planlama çalışmasının ortaya konabilmesi için, arkeolojik ve tarihsel varlıkların tespiti yapılması ve bilimsel normlarda belgelenmesi gereklidir.

Kararlarını analiz ve sentez çalışmalarına temelendirerek geliştiren planlama sürecinde arkeolojik değerlerin de bir analiz verisi olarak, özellikle mekansallaşabilecek şekilde kayıt altına alınması, korumayı amaçlayan planlama çalışmalarının temelini teşkil etmektedir. Bu bağlamda arkeolojik bilgi birikiminin planlama sürecinde temsil edilebilirliğinin yükselmesinin tespit ve envanterleme çalışmalarının gelişimine bağlı olduğunu ifade etmek mümkündür. Ülkemiz deneyimi incelendiğinde arkeolojik değerlerin planlama sürecinde temsili konusunun önemli bir sorun olduğu görülmektedir. Buna karşın gelişmiş ülkelerde bu sorunun aşılması için önemli adımlar atılmaktadır. Özellikle merkez Avrupa ülkeleri tarihsel ve arkeolojik verinin mekansallaşabilecek biçimde envanterlenmesini koruma sürecinin

başlıca unsuru olarak kabul ederek, bu konudaki çalışmaları 20. yüzyılın ikinci yarısından bu yana sürdürmektedir. Son süreçte planlama alanında analiz ve sentez çalışmalarının gerçekleştirilmesinde önemli kolaylıklar ve olanaklar sağlayan bilgisayar teknolojileri ve coğrafi bilgi sistemlerinin de bu alanda etkin bir biçimde kullanıldığı görülmektedir. Kayıtlama tekniklerinin ve veri tabanlarının geliştirilmesiyle birlikte, pek çok Avrupa ülkesinde arkeolojik değerlerin in-situ korunmasının gerçekleştirilemediği durumlarda, bilginin en azından bilimsel değerlendirmeye olanak sağlayabilecek formatta saklanması ve yayınlar yoluyla kamuya paylaşılmasının başarılı olduğu anlaşılmaktadır.

Ülkemizde özellikle kentsel alanlarda yer alan arkeolojik varlıkların korunması konusunda en önemli sorunların; tespit ve belgeleme çalışmalarının yetersizliği ve arkeoloji ve planlama disiplinleri arasında düzenli bir konsültasyonun sağlanamaması olduğu belirtilebilir. Bu alanlardaki yetersizlikler, arkeoloji ve planlama disiplinlerinin ortak bir düzlemde hareket etmesini engelleyerek, arkeolojik değerlerin korunması konusunda miyopi yaşanmasına ve böylece pek çok değer yitirilmesine yol açmaktadır. Türkiye'deki çok katmanlı kentlerin korunabilmesi için öncelikle arkeolojik envanterleme çalışmalarının geliştirilmesi yoluyla ulusal-bölgesel-kentsel ölçeklerde veri tabanlarının yaratılmasını ve arkeolog ve planıcı arasında düzenli bir görüş alışverişinin sağlanmasını gerektirmektedir. Bu yazı kapsamında da bu gereksinimler temele alınarak, ülkemizdeki arkeolojik varlıkların planlama süreçlerinde etkin bir biçimde temsil edilmelerine yönelik envanterleme çalışmalarının nasıl gelişebileceği tartışılmak istenmiştir. Uluslararası alanda arkeolojik varlıkların envanterlenmesi ve planlama süreçleriyle ilişkilendirilmesi konusunda belirlenen normlar ve yöntemlerin incelenmesinin, Türkiye'deki mevcut yapının eleştirel değerlendirmesine olanak vereceği düşünülmektedir. Bu bağlamda bu yazıda öncelikle, Avrupa ölçeğinde arkeolojik değerlerin planlama çalışmalarıyla bütünleşebilmesi için ortaya konan kayıtlama standartları ve çalışmalar inceleneyecektir. İzleyen bölümlerdeyse; Türkiye'deki mevcut yapı Avrupa deneyimiyle karşılaştırmalı olarak değerlendirilerek, ülkemiz sistemine dair öneriler ortaya konacaktır.

2. Planlama ve Arkeoloji İlişkisini Kuran Strateji Olarak Arkeolojik Envanterleme

Avrupa'da arkeolojik alanların envanterlenmesi çalışmaları 20. yüzyılın ilk yarısında başlamıştır. 1900-1970 yılları arasındaki dönemde arkeolojik kayıt yönetimi politikaları oluşturulmuş, yasal ve kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. 1882 yılında İngiltere, 1907 yılında Danimarka, 1909'da İtalya, 1911'de İspanya, 1913'de Fransa, 1902 ve 1914 yıllarında Almanya ve 1961'de İspanya arkeolojik kayıtların oluşturulması konusunda ilk yasal prensiplerini ortaya koymuştur (Sanjuan, 2006). 1908 yılında İngiltere'de kurulan Miras Yönetimi Krallık Komisyonu (RCHM) envanterleme çalışmalarının gelişimi açısından önemli bir adım niteliğindedir. Bu öncü dönemde Avrupa ülkelerinin pek çoğu arkeolojik varlıkları ilgili bilgi birikimlerini kart indekslere aktarmışlardır. Bu kart indeksler sonraki süreçte bilgisayar sistemine geçiş için bir hazırlık dönemi niteliği taşıyacaklardır (Sanjuan, 2006).

1970-1990 yılları arasındaki dönem ise envanterlerin dijital veri tabanlarına transferinin büyük ölçüde gerçekleştirildiği süreci temsil etmektedir. Ancak bu dönemde bilgiler dijital yöntemlerle kayıtlansa da, henüz mekansal referanslı veri tabanları oluşturulmaya başlanmamıştır. Mekansal referanslı kayıtlama sisteminin oluşması 1990 sonrasında yaygınlaşmıştır. Sanjuan (2006), bu dönemde bilgisayar teknolojileri ile;

- Özellikle kurtarma kazılarında daha hızlı ve etkin bir veri elde etme sürecinin gerçekleştiğini, sürecin teknikleştiğini ve özel yazılımların ortaya çıkmaya başladığını,
- Kayıtlama kapasitesinin genişlemesiyle erişilebilirliğin arttığını ve çok yönlü kullanılabilirliğinin anlaşıldığını,
- Kayıtlama sürecinde ortak bir terminoloji ve standardizasyonun ortaya konulduğunu ve
- Veri tabanlarında doküman ve imajların birbiri ile ilişkilendirilmesinin sağlandığını aktarmaktadır.

1990 sonrası dönemde bu alanda yeni standartlar ve teknolojilerin geliştirilmesine ağırlık verildiği görülmektedir. Mekansal referanslı veri tabanlarının yaratılmasına ve çoklu sorgulamalar yapıl-

masına olanak veren coğrafi bilgi sistemlerinin alana entegre edilmesi, bu dönemde hızla gerçekleşmiştir. Limp (2001), giderek yaygınlaşmakta olan coğrafi bilgi sistemlerinin problem anlama ve çözümü açısından iyi bir araç olduğunu; alan ya da eser kategorizasyonu, geçmişe yönelik peyzajın görselleştirilmesi, 3 boyutlu görüntülerin elde edilmesi, olası etkilerin değerlendirilmesi, büyük ölçekli sentezleme, mekansal örnek tasarımlar yaratma ve tahmini modeller oluşturulması gibi alanlarda önemli olanaklar sunduğunu aktarmaktadır.

Arkeolojik envanterleme için belirlenen temel standartlar:

Brown (2007), sağlıklı bir arkeolojik kayıtlamanın; kayıtların derlenmesi, analiz edilmesi, analiz sonuçlarının raporlanması, dosyalanması,

gereken bilgilerin aktarımı ve transferinin sağlanması eylemlerini içermesi gerektiğini aktarmaktadır. Brown'a göre (2007) arkeolojik bir arşiv, aşağıda yer alan birbiri ile ilişkili 3 temel birim çerçevesinde yönetilmelidir:

- Dokümantasyon arşivi: Orijinal (ham) veriyi içeren, tüm yazılı belgelerin bulunduğu. (Metnin yaratımı, derlenmesi, analizi, raporlanması, sınıflandırılması, indekslenmesi.)
- Materyal arşivi: kayıt konusu ile ilişkili olan tüm objeleri içeren (örnek çevresel materyaller ve objeler). (Bulguları bir koleksiyon sürecinde değerlendirme, verinin temsil gücü ve temel parçalarını belirleme, sınıflama, dosyalama.)
- Dijital arşiv: Tüm bilgisayara aktarılabilen tüm kayıt, yazı, çizim, fotoğrafların bulunduğu. (Veri transferi ve dijital saklamaya/dosyalamaya uygun)

Tablo 1 ICOM-CIDOC arkeolojik ve tarihsel obje kayıt standardı

Genel Bilgi: Objeyi dokümanlayan kurumun adı: Objenin yönetiminden sorumlu kurum: Ülke Adı: Objenin bulunduğu yerdeki sorumlu kurum: Objenin sahibi olan kurum: Objenin erişim numarası: Objeye erişim metodu: Bulgu tarihi: Objenin şu anda bulunduğu yer: Objeye hangi kaynaktan ulaşıldığı: Objenin yönetiminden sorumlu kurum:	Objenin tanımı: İmaj ve fotoğraflar: Objenin fonksiyonel ve form anlamında ait olduğu kategori: Objenin Adı: Objenin yerel adı: Diğer dillerdeki adı: Başlık: Objenin hangi materyallerden oluştuğu: Teknik bilgi: Ölçüleri: Fiziksel Özellikleri:
Mevcut Durumu: Objenin tarihi: Objenin Üretimi: Üretim Yeri: Üretim Grubu: Üretim periyodu: Üretim tarihi: Kullanım: Fonksiyonel kullanım: Kullanıcı: Kullanıldığı yer: Kullanım Grubu: Kullanım tarihi: Koleksiyon bilgileri:	Koleksiyon veya kazı yeri: Alanın coğrafi koordinatları: Alanın koordinatları içerisindeki yeri: Alan referansı: Alan Tipi: Tarihi coğrafi dönem özellikleri: Çevresel Detaylar: Objenin birlikte derlendiği grup: Kazı tarihi ve metodu: Kazının kimlerce yapıldığı: Kimlerce kaydedildiği: Alan numarası: Tarihsel yorumlar:

Kaynak:ICOM CICOC <http://icom.museum/international/cidoc.html>. Erişim tarihi:Ağustos, 2007.

Uluslararası Müzeler Konseyi Dokümantasyon Komitesi (ICOM-CIDOC) ve Avrupa Konseyi (CoE), Avrupa ve Amerika'dan pek çok bilimsel enstitüyle ortak çalışmalar yürüterek, arkeolojik objeler ile anıtlar ve alanların envanterlenmesine yönelik standartları belirlemektedir. Arkeolojik ve tarihsel nitelikli objeler için önerilen temel standartların verildiği Tablo 1'den de görüleceği üzere, arkeolojik ve tarihsel objelere ilişkin bulunduğu bölge, koordinatlar, ait olduğu dönem, teknik yapısı, bulgulayan ve kaydı yapan kurumlar, bulgulama yöntemi, saklanmasıyla ilgili sorumlu olan birimler vb. gibi bilgilerin ayrıntılı olarak kaydedilmesi gerekmektedir.

Arkeolojik ve tarihsel nitelikli objeler için belirlenen standartların dışında, ICOM-CIDOC ve Avrupa Konseyi işbirliğiyle "Arkeolojik Alanlar ve Anıtlar için Uluslararası Çekirdek Bilgi Standardı" (International Core Information Standards for Monuments and Archaeological Sites) oluşturulmuştur. Bu standardın oluşturulmasındaki temel amaç; planlama süreçleri, kültürel miras yönetimi çalışmaları ve akademik incelemeler açısından gerekli olan kayıtlama kategorilerini

oluşturmak ve bu yolla uluslararası etkileşimleri kolaylaştırmaktır. Ulusal yapıların envanterlemeye sorumlu kurumları için önemli bir yol gösterici niteliği taşıyan "Arkeolojik Alanlar ve Anıtlar için Uluslararası Çekirdek Bilgi Standardı" aşağıda aktarılan 8 temel bölümden oluşmaktadır:

1. Bölüm: Verinin kimliklendirilmesi ve kimliği doğrultusunda genel anlamıyla hangi müdahalelerin yapılması gerektiği,
2. Bölüm: Verilerin mekansallaştırılması,
3. Bölüm: Kayıtlama şekli,
4. Bölüm: Tarihleme ile ilgili süreçler,
5. Bölüm: Verilerin fiziksel durumunu kayıtlandırma,
6. Bölüm: Korumanın nasıl olacağına dair yasal, örgütsel ve bilimsel yollara dair bilgiler,
7. Bölüm: Alan veya anıtlarla ilgili tarihsel özet bilgi,
8. Bölüm: Alanla ilgili olarak yapılan tüm diğer aktiviteler.

ICOM-CIDOC ve Avrupa Konseyi'nce oluşturulan "Arkeolojik Alanlar ve Anıtlar için Uluslararası Çekirdek Bilgi Standardı"nda belirlenen temel bölümlerin alt açılımları aşağıda yer almaktadır⁴:

Kimliklendirme

- Anıt veya alanın isim ve referansları (kimlik bilgileri)
- Referans Numarası (Alfasayısal, özelleşmiş, nereye ait olduğu bilgisi)
- Kayıt altına alınan anıt yada alanın bilinen isim veya isimleri (Alfasayısal, özelleşmiş, nereye ait olduğu bilgisi)
- Kayıt altına almanın tarihi ve güncelleme tarihi
- Kayıtlamadan sorumlu olan organizasyonların belirlenmesi
- Bu kayıtlamanın başka bir kayıtlama ile ilişkisinin varsa belirlenmesi
- Bu ikisi arasında referans numarası oluşturulması
- Birbirleri ile ilişkilerinin tanımlanması
- Eserden sorumlu olan üst organizasyonun belirlenmesi
- Arkeolojik koleksiyonlarla ilişkisinin kurulması ve bunlara da referans numarası verilmesi
- Bu arkeolojik koleksiyonlarla ilgili organizasyonun tanımlanması
- Yayınlanmış veya yayınlanmamış dokümantasyon durumunun aktarılması
- Alanın dokümantasyon ve arşivleme şeklinin belirlenmesi
- Arşiv referans numarası verilmesi
- Arkeolojik kazılar ve araştırmalarla ilişkisinin belirlenmesi
- Bu çalışmaların biçiminin ve şeklinin belirlenmesi
- Kayıtlanan olayın başlangıç ve bitiş tarihinin belirlenmesi
- Kayıtlanan olaydan sorumlu organizasyonun tanımlanması

4 Bu standartlara <http://icom.museum/international/cidoc.html> web adresinden Ağustos 2007 tarihinde erişim sağlanmıştır.

Adreslendirme

- Yönetim lokasyonunun belirlenmesi
- Ülke ve milletin belirlenmesi
- Jeopolitik durumunun belirlenmesi
- Yönetim alt bölgesinin belirlenmesi
- Alan lokasyonunun aktarılması
- Lokasyonun tariflenmesi
- Adreslendirme
- Adres için gerekli yan bilgilerin verilmesi
- Sokak ve cadde isim ve numaralarının verilmesi
- Kentler arası etkileşim gibi direk tek bir yönetime dahil olamayan bölgelerin belirlenmesi
- İl ya da ilçe adı
- Posta kodu
- Kadastral referanslar ve durum
- Kartografik referans ve tanımlama
- Topografyaya dair mekansal referans sistemi oluşturulması
- Eğer önemli veya belirli bir özellik taşıyorsa bu kartografik özelliğinin aktarılması
- Kamulaştırma, kentsel merkezde yer alma gibi durumlarının belirtilmesi
- Alanın lineer, poligonel, merkez, noktasal gibi biçimsel durumunun tariflenmesi
- Alandaki poligon noktalarının belirlenmesi
- Z koordinatının belirlenmesi (ne kadar derinlikte olduğu konusunda)
- X, doğu-batı yönlü belirleme
- Y, kuzey-güney yönlü belirleme

Fonksiyonel Belirleme

- Alanın tipolojisinin belirlenmesi
- Fonksiyonel özellikleri ve belirleme kriterleri doğrultusunda anıt olarak mı alan olarak mı tescilleneceğinin belirlenmesi
- Alan ya da anıt olarak fonksiyonel ve belirleme kriteri doğrultusunda kullanım kriterinin belirlenmesi

Tarihlendirme

- Tarihlendirme
- Kültürel periyodunun ve ait olduğu yüzyılın belirlenmesi
- Dönemler boyunca kullanılmış oldukları tarihlerin belirlenmesi
- İlk kullanım ve son kullanım tarihinin belirlenmesi
- Alan veya anıtlı ilgili özel ve kesin tarihlerin kayıtlanması
- O tarihlerde uygulanan Karbon 14 ve Dendrokronoloji gibi özel metotların aktarılması

Fiziksel Durum

- Fiziksel durum Alan veya anıtın fiziksel durumunun değerlendirilmesi özelliklerinin aktarılması ve bu doğrultuda sorumlu kuruluşların belirlenmesi
- Mevcut durumunun aktarılması (yıkılmış, restore edilmiş vb. gibi özel bir lejant oluşturulmalı)
- Alan veya anıtlı ilgili geçmiş araştırmaların bilgilerinin aktarılması

Koruma-projelendirme

- Alan veya anıtın tasarım ve koruma statüsünün belirlenmesi
- Tasarım ve koruma biçiminin ve kategorisinin belirlenmesi
- Tasarım ve koruma tarihinin aktarılması
- Alanda belirlenen ISO standartlarının aktarılması ve kullanılması
- Projelere referans numarası verilmesi
- Projeden sorumlu olan organizasyonun belirlenmesi

Özet Bilgi ve yayınlama

- Arkeolojik açıdan mevcut durumunun özetle aktarılması
- Alan veya anıta dair kayıt sonuçlarının yayınlanması ve saklanması

Alanla ilgili aktivitelerin kayıtlanması

Tablo 2 Avrupa’da verilerin kayıt altına alınmasında ortak standartlar

Veri Kategorisi	Kayıt Altına Alınma Amacı
Eski ve yeni ilgili haritaların kullanılması	Bulguların korunmuş veya tahrip edilmiş olma durumlarının tahmin edilmesi
Yazılı Kaynaklara referans verilmesi	Bulguların korunmuş veya tahrip edilmiş olma durumlarının tahmin edilmesi
Kişi-Olay-Kurum Kronoloji	Kurumlar arası ilişkiler ve yasal ve hukuki boyut
Kaydı Tutan Kişi ve Kurum Bilgileri	Kurumlar arası ilişkiler ve yasal ve hukuki boyut
Kurumlarası İlişkilerin Kaydının Tutulması	Kurumlar arası ilişkiler ve yasal ve hukuki boyut
Alan veya Anıtlı İlgili Risklerin Aktarılması	Bulguların korunmuş veya tahrip edilmiş olma durumlarının tahmin edilmesi
Arşivleme-sergileme-saklama durumuna ilişkin referans	Geçmiş planlama sürecinin rasyonelleri ve gelecek planlama kararları
İlgili hukuki yapı ve yasaların kayıtlarla ilişkilendirilmesi	Kurumlar arası ilişkiler ve yasal ve hukuki boyut
Mülkiyet-el değiştirme-tarih –olay ve hukuki boyutunun aktarılması	Kurumlar arası ilişkiler ve yasal ve hukuki boyut
İlgili Müdahaleye Referans	İnşaat izni ve yapı ruhsatı ve Geçmiş planlama sürecinin rasyonelleri ve gelecek planlama kararları

Kaynak: Çırak, 2010.

Avrupa ülkelerinde arkeolojik anıt ve alanların envanterlenmesi konusunda yapılan çalışmaların incelenmesi, pek çok ülkenin ICOM-CIDOC tarafından belirlenen standartlar çerçevesinde özgün teknikler geliştirdiklerini ve çoğu zaman bu standartların üzerine çıktıklarını göstermektedir. Yönetimin merkezi ya da federal yapıda olmasına göre, anıt veya alanları “ulusal ya da bölgesel envanter numarası” ile tanımlayan bir kayıtlama sisteminin oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bu kayıt sisteminin sayesinde bilginin mekansallaştırılması ve ilgili kurumlar arasında paylaşımının sağlanması gerçekleştirilmektedir. Avrupa ülkelerinde alan veya anıtın kamusal sergilemeye açılmasına yönelik çevresel özellikler, ilişkiler ve riskler ile, diğer tarihsel nitelikli alan ve anıtlarla etkileşimine yönelik bilgiler de kayıt formlarında yer bulmaktadır. Çevresel ilişkilerle ilgili bu tür analizler, planlama ve tasarım çalışmalarından sorumlu gruplar için yön gösterici bir

nitelik taşımaları açısından önemlidirler. İncelemeler sonucunda Avrupa ülkelerinde kayıtlanan bazı ortak bilgilerin olduğu görülmüştür. Kayıt altına alınan bilgiler ve kullanım amaçlarını yukarıdaki tabloda aktarıldığı şekilde gruplandırmak mümkündür:

Avrupa ülkelerinin kayıt sistemlerinin değerlendirilmesi sonucunda; **arkeolojik değerlerin korunmasını kapsayan çalışmaların temelini** iyi bir arkeolojik bilgi birikiminin oluşturulmasına, daha açık bir ifadeyle **iyi bir kayıt ve envanter sisteminin kurulmasına dayandığı** anlaşılmaktadır (Çırak, 2010). Bu sistem sayesinde elde edilen **arkeolojik bilgi birikiminin mekansallaştırılması yoluyla analiz ve sentezlere yönelik haritaların yapılmasına** olanak sağlanmakta ve bu haritaların kent ve bölge planlama çalışmalarına adapte edilmesiyle koruma çalışmaları gerçekleştirilebilmektedir.

Avrupa’da kentsel ve önleyici arkeoloji çalışmaları için hazırlanan özel veri tabanları:

Avrupa ülkelerinin pek çoğunda kentsel alanlar için özel nitelikli kentsel arkeoloji veri tabanı oluşturulduğu görülmektedir. Bu veri tabanı aynı zamanda önleyici ve gelişim yönlendirici arkeoloji çalışmalarında da kullanılmakta ve kentlerin tarihsel gelişimini anlamaya yönelik bir bilgi sisteminin yaratılmasına olanak vermektedir. Kentsel ve önleyici arkeoloji çalışmalarını yürütmek üzere oluşturulan veri tabanları Avrupa’nın pek çok ülkesinde planlama süreçleri açısından yön gösterici niteliktedir. İngiltere’de kentsel arkeoloji veri tabanı - UAD (urban archaeology database) sayesinde kapsamlı ve yoğun programlar çerçevesinde yürütülen kentsel ve bölgesel arkeolojik ve tarihsel araştırmalar yürütülmektedir (Thomas, 2006).

İngiltere’deki UAD kentsel ve önleyici arkeoloji çalışmaları için oluşturulan veri tabanları için iyi bir örnek teşkil etmektedir. UAD İngiltere’de 1960’lı yıllardan bu yana pek çok alanda gerçekleştirilen kurtarma kazılarının sistematik bir biçimde listelenmesi, haritalanması ve yayınların hazırlanmasına duyulan gereksinim sonucunda ortaya çıkmıştır. UAD ile ülkede gerçekleştirilen arkeolojik etkinlikler ve bunların sonucunda elde edilen bilgi birikiminin toplu halde yorumlanabilmesi sağlanmıştır. Arkeolojik araştırmaların UAD kapsamında dijital haritalara işlenmesi ve CBS’ye entegre edilmesinin sağlanmasıyla, plan kararları açısından yönlendirici nitelik taşıyan analiz ve sentez haritaları yaratılabilmektedir (Çırak, 2010).

Tablo 4. SMR sisteminde yer alan temel bilgiler:

(SMR) referans No:.....	
Adı:	Yapı materyali:
Özet bilgi: Özellikleri ile ilgili kısa tanıtım.	Arazi kullanım ve jeoloji bilgisi:.....
Tarif: Alanın tarihsel gelişiminin kısaca anlatılması	Alanla ilgili aktivite bilgisi: Alan üzerine yapılan kazılar, çözümlemeler, yönetim
Kaynaklar: Bu alanla ilgili diğer kaynaklara ve kataloglara link yapılması.	Kontak: Alanın sahipleri oturanlar ve sorumlu kuruluşlar
Lokasyon: Alanın içinde bulunduğu yönetsel bölge	Durum: Anıt koruma programı altındaki durumu
Alan statüsü ve sistem bilgi kodu:	Kayıtlayanın ve güncelleyenin bilgileri:
NGR olarak adlandırılan Ulusal grid sistemdeki yeri (CBS sistemi içinde tanımlanması):	
Anıt tipi: Anıtın içerisindeki temel karakter veren özellikler ve objelerin indekslenmesi	
İzler: Dokümantasyonda ve bulgularda aktarılan alanla ilgili olayların görünür bir şekilde ifade edilmesini sağlama.	

Kaynak: http://www.ifp-plus.info/Part_C.HTM ve <http://www.rcahms.gov.uk>

UAD için kayıtlanan veriler “tarihsel çevre kayıtları” (HER) adı altında kayıt edilerek, “alan yönetim kayıtları” (SMR) tarafından kullanılmaktadır. HER ve SMR kapsamında toplanarak değerlendirilen veriler;

- Anıtlar, ya da özgün yapıları ile tarihsel çevreler,
- Olaylar;
- Kaynaklar ve arşivler başlıkları altında toplanmaktadır.

Alan yönetim kayıtları (SMR) kapsamında değerlendirilen “tarihsel çevre kayıtları” (HER) için belirlenen minimum standartlar ve sistemde yer alan temel bilgiler aşağıda yer alan Tablo 3 ve Tablo 4’de gösterilmektedir:

Tablo 3. HER için belirlenen minimum kayıt standartları

- HER numarası:
- İlgili diğer referans numaraları:
- Anıt adı:
- Anıt tipi:
- Kanıtlar:
- Periyot ve tarih:
- Grid referans sistemi:
- Yönetim birimi:
- Tarifleme:
- Anıt statüsü:
- Olay numarası:
- Kaynak Numarası:

Kaynak: http://www.ifp-plus.info/Part_C.HTM ve <http://www.rcahms.gov.uk>. Erişim tarihi Temmuz 2007.

Tablo 5 Arkeolojik haritalar için SMR'den gelen veriler

- SMR'den gelen noktasal data
- SMR'den gelen olaylarla ilgili noktasal data
- Poligon noktalarını hava fotoğrafları ile ilişkilendiren haritaları içeren tabaka
- Tarihi çevrenin karakterini gösteren tabaka (çevresel karakterizasyon projesi)
- Koruma altındaki miras için özel bir tabaka. (bu tabaka anıt kayıtlarını profesyonel olmayanlarla da paylaşabilecek özellikte olmalı ve yerel yönetimin planlama birimleri için danışmanlık yapabilmelidir.)
- Raster imajlarla fotoğraf ve hava fotoğraflarından oluşan bir tabaka

Kaynak: http://www.ifp-plus.info/Part_C.HTM ve <http://www.rcahms.gov.uk>

SMR kapsamında HER'den gelen nokta veri ile imajlar, mekansal referanslar, dijital haritalar, korumaya altındaki miras, hava fotoğrafları (raster imajlar), poligonlar vb. gibi bilgiler tabakalar (layer) halinde kayıtlanmaktadır. Bu tabaka (layer) sistemi, veri tabanında yer alan bilgilerin mekansallaştırılması ve haritalara aktarılması sürecinde işlevsel bir rol üstlenmektedir. Aşağıda yer alan Tablo 5'de bulgu ve bilgilerin haritalara aktarılması çalışmalarında SMR sisteminden gelen verilerin hangileri olduğu gösterilmektedir:

İtalya'da kullanılmakta olan sistemin de oldukça gelişmiş ve iyi bir örnek olduğunu ifade etmek mümkündür. İtalya'da arkeolojik ve tarihsel değerlerin kayıtlanmasına yönelik sistemde; "Arkeolojik Miras, Çevresel ve mimari miras, Etno-antropolojik miras, Artistik ve tarihsel miras" olmak üzere dört ayrı kategori altında katalog kartlarının oluşturulduğu görülmektedir⁵. İtalya'da bu her bir sektör için özel yasaların ve kayıtlama sistemlerinin geliştirildiği anlaşılmaktadır.

Ülkede Arkeolojik Miras sektörünün altında taşınabilir ve taşınmaz miras olmak üzere iki ayrı kart sistemi kullanılmaktadır.

Taşınabilir Miras kategorisi;

-Card Nu: Numismatik Miras (Artistik ve tarihsel mirasla bağlanacak)

-Card RA: Arkeolojik Bulgu

-Card TMA: Materyal Tablo

-Card AT: Antropolojik Bulgu ve

Taşınmaz Miras kategorisi de;

-Card SI: Arkeolojik Alan

-Card SAS: Tabakasal Örnek

-Card MA/CA: Arkeolojik Anıt/Arkeolojik Kompleks başlıklarının altındaki kayıtları içermektedir. Tüm kart indekslerin bilgileri kompüterize edilmiş ve planlama süreçleriyle ilişkisinin sağlanmasına yönelik haritalandırma çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Bu indekslerin dışında İtalya'da Card SI (Sheda SI) başlığı altında anıt veya alanlarla ilgili; çevresel etkiler, çevresel durum, çevresel potansiyel, ilişkiler kayıt altına alınmak zorundadır. Alana erişim, olası zararlar, alanın önemi, tanımlanması, özel durumu, kronolojik dönemler, vb. gibi temel bilgilerin kayıt altına alınması zorunludur. Card SAS (Sheda SAS) başlığı ise, statigrafik kataloglamayı içermektedir. Bu kayıtlama çalışmasıysa, statigrafik dönemlerin (tabakalanma bilgisinin) belirlenmesi, tanımlanması, hangi topluma ve döneme ait olduklarının saptanması gibi temel bölümleri kapsamaktadır.

İngiltere ve İtalya dışında Fransa, Almanya, Hollanda, Macaristan, İspanya ve daha pek çok Avrupa ülkesinin de, özgün niteliklerine uygun bir biçimde kentsel ve önleyici arkeoloji çalışmaları

⁵ İtalya örneği, <http://www.iccd.beniculturali.it/Catalogazione/standard-catalografici/volnormdocmult-int.pdf> ve <http://www.iccd.beniculturali.it/Download/normativa/folder.2006-02-08.7566654637/norfor.pdf> web adreslerinde yer alan kaynaklardan Eylül 2009 tarihinde derlenerek aktarılmıştır.

rına yön verecek olan veri tabanlarını oluşturdukları görülmektedir. Avrupa ülkelerinin sistemlerin incelenmesi sonucunda coğrafi bilgi sistemleri içerisinde oluşturulan kentsel arkeoloji

veri tabanlarında yer alan ortak bilgi giriş alanları belirlenmiştir. Bu alanlar aşağıdaki tabloda yer aldığı şekilde özetlenebilir:

1. Bilgi Girişi Yapılacak Temel Alanlar:

Arkeolojik Olay/Etkinlik Numarası:

Arkeolojik Olay/Etkinliğin Gerçekleştiği Alanın Adı:

Arkeolojik Olay/Etkinlik Türü:

2. Açıklayıcı Bilgiler ve Referanslar

Olay/Etkinlik Tarifi:

Kaynaklar:

Kayıt Sayısı:

Bibliyografik referanslar:

Kanıtlar:

Bulgu Lokasyonları:

Arşiv Lokasyonları:

Alan Çalışmasını Gerçekleştirenler:

Özel Anıtlar:

Diğer Veri Tabanlarına Erişim Durumu:

Arkeolojik Olayların Kayıtlı olduğu Alanlar ve Olayların Durum Raporları

Alanla İlgili Değişik Tarihsel Dönemlere Ait Harita ve Dokümantasyon

Bulgu/Anıt/Alan'a Yönelik Koruma ve Geliştirme Müdahalelerini İçeren Uzman Raporu

Kaynak: Çırak, 2010

Kentsel arkeoloji için yaratılan veri tabanları,

- Arkeolojik etkinliklerin tarihsel bir sıralama içerisinde algılanması,
- Dokümantasyon çalışmalarının yeniden yapılandırılması,
- Sınırların yeniden tanımlanması,
- Tarihsel kaynaklardan elde edilen bilgilerin haritalara aktarılması ve
- Aktarılan olay ve bilgilerin diğer verilerle karşılaştırılmasıyla yeni haritaların üretilmesiyle kentsel peyzajın değişiminin anlaşılmasına olanak sunması açısından değer taşımaktadır.

3. Türkiye’de Planlama Çalışmalarına Temel Olan Envanterleme Sisteminin Değerlendirilmesi ve Öneriler

Avrupa deneyiminin incelenmesi sonucunda arkeolojik anıt ve alanlar için oluşturulan veri ta-

banlarının, şehir ve bölge planlama disiplini açısından karar üretme ve uygulama sürecine dair teknik açınım olanağı veren 4 temel alan için bilgi sunmakta olduğu tespitine ulaşılmıştır. Bu alanların şu şekilde aktarılması mümkündür:

Yapı Yapma Tekniklerine Dair Açınım: *İnşaat izni ve yapı ruhsatı verilme aşamasında (derinlik-genişlik-yapı malzemesi-temel türü vb. müdahalelerle ilgili olarak) gereksinim duyulan veriler,*

Bilgi Üretme Tekniklerine Dair Açınım: *Eski plan, harita, fotoğraf vb. her türlü yazılı-çizili dokümanla ilişkilendirilerek çevresel potansiyellerin belirlenmesi ve arkeolojik karakter bölgelerinin saptanarak, arkeolojik bulguların korunmuş veya tahrip edilmiş olma durumlarının tahmin edilmesine yönelik olarak, yeni gelişim-yatırım kararlarını yönlendirme açısından gereksinim duyulan veriler,*

Bilginin Eşleştirilmesi Tekniklerine Dair Açınım:

PLANLAMA
2010/2

num: Mevcut plan kararları ve geçmiş planlama sürecinin rasyonelleri ve etkilerinin anlaşılmasına ve gelecek planlama kararlarına yönelik gereksinim duyulan veriler ve

Bilgi Edinme / Bilgiye Ulaşma Tekniklerine Dair Açınım: Kurumlar arası ilişkileri ve planlama çalışmalarını etkileyecek kararların yasal ve hukuki boyutunun anlaşılması konusunda gereksinim duyulan verilerdir (Çırak, 2010).

Ülkemiz pratiğinde yukarıda sıralanan bu temel alanlar için veri tabanlarının oluşturulmasına gereksinim duyulmaktadır. Bu verilerin elde edilmesinin ise ancak sağlıklı bir envanterleme sisteminin oluşturulmasıyla sağlanabileceği Avrupa örneklerinden anlaşılmaktadır. Ülkemizdeki mevcut envanterleme sisteminde kullanılmakta olan tescil fişleri Avrupa Konseyi tarafından onaylanmış durumdadır. Ancak Türkiye açısından temel sorunun, tescil fişleri ve ilgili eklerinin uzmanlarca gerektiği gibi işlenmesinin uzmanlar üzerindeki iş yükünün fazlalığı ve zaman problemi dolayısıyla gerçekleştirilememesidir. Tescil fişlerinde özellikle mekansal referansların ve planlama-koruma uygulamalarını yönlendirecek müdahale önerilerinin eksik bırakıldığı görülmüştür. Öte yandan ülkemizde planlama süreçlerinden sorumlu kurumlar, bu tescil bilgilerine erişememektedir. Bu sorunun aşılabilmesi için öncelikle ülkemizde tescile yönelik tespit çalışmalarına ağırlık verilmesi ve tescil belgelerinin uluslararası standartlar çerçevesinde yeniden düzenlenerek, gereken biçimde işlenmesinin sağlanması için kaynak ve uzman tesisinin sağlanması gereklidir (Çırak, 2010).

Ülkemizdeki tescil çalışmalarıyla ilgili olarak belirlenen temel eksiklikleri, şu şekilde aktarmak mümkündür:

- Kayıtlama sırasında her zaman gereken özenin gösterilmediği anlaşılmaktadır,
- Kayıtlar mekansal referanslar içermemektedir,
- Arşivlerin dijitalleştirilmesi gerçekleştirilmemiştir,
- Tescil fişlerinde tescile ek belgelere referans verilmesi, tescil fişine eklenmesi, gereken belgelerin sağlıklı bir biçimde dosyalanması gerçekleştirilmemektedir.

Buna karşın son dönemde Kültür Bakanlığı ve

TÜBA'nın, envanterleme çalışmalarının geliştirilmesi ve uluslararası normlara ulaştırılması yönünde çalışmalar başlattıkları görülmektedir. Bu çalışmalar ülkemiz açısından önemli bir eksikliğin tespit edilmesi ve bu konuda uygun yöntemlerin araştırılmaya başlanması açısından önemlidir. Bununla birlikte bu arayışlar henüz pilot uygulamalar niteliğindedir. Çalışmaların bir diğer eksik noktası ise envanterlerin planlamadan sorumlu kurumlarla paylaşımının nasıl gerçekleştirilebileceği yönündeki tartışmaların henüz dile getirilmemesidir.

Türkiye deneyiminin değerlendirilmesi sonucunda envanterleme çalışmalarındaki sorunların arkeolog ve plancılar arasında sistematik bir bilgi akışının sağlanamamasının başlıca nedeni olduğunu belirtmek mümkündür. Mevcut sistemimizde kent ve bölge planlama alanında yaşanan problemleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Plancılar arkeolojik bilgiyi ancak **arkeolojik sit alanı veya tekil anıt** kapsamında değerlendirmeye alabilmektedir,
- Plancılar yalnızca **koruma sınıfı bilgisine** ulaşabilmektedir,
- Dolayısıyla yalnızca **koruma sınıfı ve alan sınırları planlara işlenmektedir**,

Bu problemlere yol açan en büyük etkenin planlamadan sorumlu kurumların alan veya anıtlarla ilgili gerekli **bilgi ve uzman görüşü ve müdahale önerilerine ulaşamamaları** olduğu ifade edilebilir. Bu sorunun aşılması için ülkemizde kentsel ve önleyici arkeoloji çalışmalarına yönelik bir veri tabanının oluşturulması yoluyla, planlama süreçleri için gereken bilgilerin sağlanmasına gereksinim vardır. Türkiye'de planlama çalışmalarının ölçekleri doğrultusunda, arkeolojik değerlerin korunması için bilgiye gereksinim duyulan alanlar Tablo 5'te özetlenmeye çalışılmıştır.

Tablo 6'da da görüleceği üzere, planlama disiplininin sağlıklı kararlar geliştirebilmesi için arkeoloji alanından gelecek bilgiye yoğun bir gereksinimi vardır. Bu gereksinimin karşılanması, planlama ile arkeoloji arasında imar ve koruma kanunlarında yer alacak yeni düzenlemelere ve en önemlisi oluşturulacak **kentsel ve önleyici arkeoloji çalışmalarına yönelik veri tabanının yaratılmasına** bağlıdır.

Tablo 6 Planlama ölçeklerine göre kentsel ve önleyici arkeoloji çalışmalarından gelen bilgiye gereksinim duyulan alanlar

ÜST ÖLÇEK	1/100000	Önleyici Arkeoloji
	1/50000	-Ulaşım ve Teknik Altyapı Çalışmaları, Özellikle Büyük Ölçekli Yatırımlar
	1/25000	Otoyol, Demiryolu, Havalimanları, Barajlar; Çöp Depolama Alanları, Arıtma Tesis Alanları ve Diğer Altyapı Çalışmaları
	1/10000	-Kentsel Gelişme Alanları -OSB Yer Seçimleri -Diğer Sanayi Alanları -Tarihsel Bölgesel İlişkilerin – Tarımsal Hinterlandın Çözümlemesi Çalışmaları
ALT ÖLÇEK	1/25000	Kentsel+Önleyici Arkeoloji
	1/10000	-Kentsel Gelişim Yayılım Alanı ve Yoğunluk Kararlarının Belirlenmesi
	1/5000	-Teknik Altyapı ve Ulaşım Çalışmaları
	1/1000	-Kentlerdeki Büyük Ölçekli Yatırımların Yönlendirilmesi
	1/500	-Yapılaşma Özelliklerinin –İzinlerinin Tayini
	1/500	-Kat Yüksekliği-Temel Derinliği Belirlenmesi – Yatay ve Düşey İmar Hakları Belirlenmesi -Kentsel Tabakalanma Bilgisi -Disiplinler arasında Koordinasyon ve İletişimle Gerçekleşen Uygun Kentsel Tasarım Projeleri Mimari Projeler -Disiplinler ve Kurumlar arasında Koordinasyon ve İletişimle Kamusal Etkin Kullanım ve Değerlendirmeye Yönelik Sosyo-Kültürel Çalışmalar -Bulgu ve Bilginin Korunması, Sürdürülmesi ve Kamuya Sunumu -Peyzajın; Doğal, Arkeolojik, Tarihsel ve Çağdaş Öğeleri ve Bunların İlişkileri Temelinde Tümel Olarak Algılanması ve Değerlendirilmesine Yönelik Koruma ve Geliştirme Çalışmaları -Kentler ve Bölgeler Arası Tarihsel Bağ ve İlişkilerin Anlaşılması

Kaynak: Çırak, 2010

Ülkemizde kentsel ve önleyici arkeoloji çalışmalarına yönelik bir veri tabanının oluşturulması; arkeolojik potansiyelin önceden tahmin edilmesini ve bu sayede kentsel ve kırsal nitelikli alanlarda projelerin arkeolojik veriye zarar vermeyecek şekilde geliştirilmesini sağlayabilecektir. Bu veri tabanında gerçekleştirilecek sorgulamalarla;

Yatay düzlemde;

1-Bulguların yayılım alanı ve

2-Verinin yoğunlaşma alanı bilinebilecek/tahmin edilebilecektir.

Düşey düzlemde;

1-Bulguların-anıtın-alanın ait olduğu medeniyet/dönem ve

2-Tarihsel katman bilgisi okunabilecektir ve bu bilgiyle uyumlu tasarımlar ortaya konabilecektir (Çırak, 2010).

Bu sistemin oluşturulması;

Plan kararları ve imar haklarının yatay ve düşeydeki dağılımlarına karar verilmesi sürecinde arkeolojik değerlerin gözetilmesi,

Çok katmanlı kentlerde katmanlaşmanın çözülmesi,

Çok katmanlı kentlerin interdisipliner bir çerçevede yönetilmesinin sağlanması,

Arkeolojik değerlerin kamusal çerçevede değerlendirilmesine yönelik projelerin hazırlanması ve

Kırsal nitelikli alanlardaki gelişimler, ulaşım ve teknik alt yapı projelerinin gerçekleştirilmesi sürecinde önleyici arkeoloji uygulamalarına olanak tanınmasını sağlayabilmektedir.

Ülkemizde planlamadan sorumlu kurumların arkeolojik envanterleri içeren veri tabanlarına erişebilmesinin sağlanması gerekmektedir. İmar kanunu ve koruma kanunlarında gerçekleştirilecek yasal düzenlemelerle, kentsel ve önleyici arkeoloji uygulamaları için özel olarak oluşturulan bir ulusal envanter sisteminden yararlanılarak uzmanlarca hazırlanan arkeolojik rapor ve haritaların planlamadan sorumlu ilgili kurumlara iletilmesi sağlanmalıdır. Planlama çalışmalarının, özellikle koruma amaçlı imar planlarının bu rapor ve haritalar doğrultusunda hazırlanması ve Kuruma Kurullarının koruma amaçlı imar planlarını onaylama sürecinde bu rapor ve haritaları temel almaları gerekmektedir. Son olarak, ülkemizde arkeolojik değerlerle ilgili sistemli envanterlerin tutulduğu kentsel arkeoloji veri tabanlarının oluşturulması ve CBS teknolojilerine entegrasyonunun sağlanması için, müzeler ve koruma kurullarının dışında yeni bir kurumsal yapının oluşturulmasına gereksinim duyulduğunun da ifade edilmesi olanaklıdır.

Kaynakça

Başgelen, N. (2006). Özdoğan, M. Önsöz, **Arkeolojinin Politikası ve Politik Bir Araç Olarak Arkeoloji** içinde. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Brown, D. H. (2007). “**Archaeological Archives. A Guide to Best Practice in Creation, Compilation, Transfer and Curation**”, The Council of British Archaeology CBA

www.britarch.ac.uk/archives/Archives_Best_Practice.pdf (Erişim tarihi: 15.08.2007.)

Cook, T. (2001). “Archival Science and Postmodernism: New Formulations For Old Concepts”, **Archival Science** 1 içinde (3-24). 2001. Hollanda: Kluwer Academic Publishers.

Çırak, (Altınörs) A. (2010). “**Bir Planlama Stratejisi Olarak Arkeolojik Envanterleme ve Kentsel Arkeolojik Değer Yönetimi: İzmir Tarihi Ket Merkezi Örneği**”. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı.

Hall, M. (2001). “Social Archaeology and The Theatres of Memory” **Journal of Social Archaeology** V.1 No.1 içinde (50-61) <http://jsa.sagepub.com/> London. Erişim Tarihi: 10.06.2006.

Harding, A. (2007). “The European Association Of Archaeology And Preventive Archaeology”. **European Preventive Archaeology Papers of The Epac Meeting 2004** içinde (209-215). Vilnius, Hungary: Council of Europe Edited by Katalin Bozoki-Ernyey.

Haritz, A. H. (2001). “Access - The Reformulation of an Archival Paradigm” **Archival Science** 1 içinde (57-82). Hollanda: Kluwer Academic Publishers.

Limp, W. F. (2001). “Geographic Information Systems in Historic Preservation” **Archives and Museum Informatics** 13 içinde (325-340). Hollanda.

Sanjuan, L. G. (2006). “**CIS and The Management of Archaeological Inventories**” Erişim Adresi: http://www.cica.es/~mapping/pp-eng/Lgs_en.ppt. Erişim Tarihi: 10.02.2007.

Thomas, R.M. (2006). “Mapping Towns - Urban Survey and Characterization Program of English Heritage” **Landscapes** içinde (68-92). England: Oxford Press.

Catalogue Cards. Erişim Adresi: <http://iccd.beniculturali.it/Catalogazione/standard-catalografici/normative/noma> Erişim Tarihi: 01.09.2009.

Informing the Future of the Past: Guidelines for Historic Environment Records. Erişim Adresi: http://www.ifp-plus.info/Part_C.HTM. (Gilman P. and Newman M. ed.) Erişim Tarihi: 20.07.2007.

Bir Ütopya; İdeal Bir Köy Nasıl Olmalı?

Mehmet Nazım Özer*, Gamze Özer**

* Y. Şehir Plancısı
** Y. Şehir ve Bölge
Plancısı
Bayındırlık ve
İskân Bakanlığı

Bu çalışmada; Erken Cumhuriyet Dönemi'nde, ülkenin her alanda çağdaşlaşması için devlet tarafından kırsal alanda gerçekleştirilen çalışmalardan birisi olan İdeal Cumhuriyet Köyü planı incelenmiş ve bu planın kültür ve toplum tarihi açısından taşıdığı değer ortaya konulmaya çalışılmıştır. Planın tamamen uygulandığı bir kırsal yerleşme olmamasına rağmen Erken Cumhuriyet Dönemi'nin bu önemli ve zengin planlama mirasının toplumsal bellekteki yerinin pekiştirilmesi önemlidir.

Tarih boyunca birçok düşünür ve devlet yönetimi, var olmayan hiçbir zaman da var olmayacak “ideal” bir toplumu biçimlendirmeye çalışmıştır. Bu çalışmalar ütopya olarak değerlendirilmektedir. Ütopya ile toplumsal hayat, üretim ve tüketim modelleri çerçevesinde yeniden yaratılmaya çalışılmaktadır. Yaratılmaya çalışılan toplumsal yaşamın yeri ise kentler ve köyler olmaktadır.

İdeal olana yaklaşılmaya çalışan mekânsal düşünceler Cumhuriyet dönemiyle artmıştır. 1932 yılında Ankara kentinin imarı ile başlayan ideal kentlerin oluşturulmasının yanında ideal köyler için de çeşitli planlar üretilmiştir. Bu türden oluşumlarda, devleti kuranlarca, bir misyon anlayışı içinde, ulus bilinci yaratılması amaçlanmaktaydı. (Tekeli,1998)

Kırsal bölgelere çağdaş bir görünüm kazandır-

mak amacıyla Cumhuriyetin ilk yıllarında 64 köy yaptırılmıştı. Ancak, 1935 yılında Arkitekt dergisinde yayınlanan “Köy Evleri Proje ve Yapıları İçin Toplu Rapor” başlıklı makalede “köylerin kuruluşunda bu işi bir şehir yapısı saymak gibi köye ve köylüye yabancı bulunmak yüzünden” yanlışlıklar yapıldığı belirtilmektedir (Şahinkaya, 2007). Diğer taraftan, köyün ve kırsalın kültürel değerlerinden bağımsız yanlışlıkların tekrarlanmaması için yeni girişimlerde bulunmak gereği duyularak 1935 yılında Köy Evleri Proje Yarışması açılmıştı (Arkitekt Dergisi, 1935/3, s93).

Şahinkaya (2007), “İdeal Cumhuriyet Köyü” Planının, bu yarışmaya katılan bir tasarım olabileceğini ileri sürmektedir.

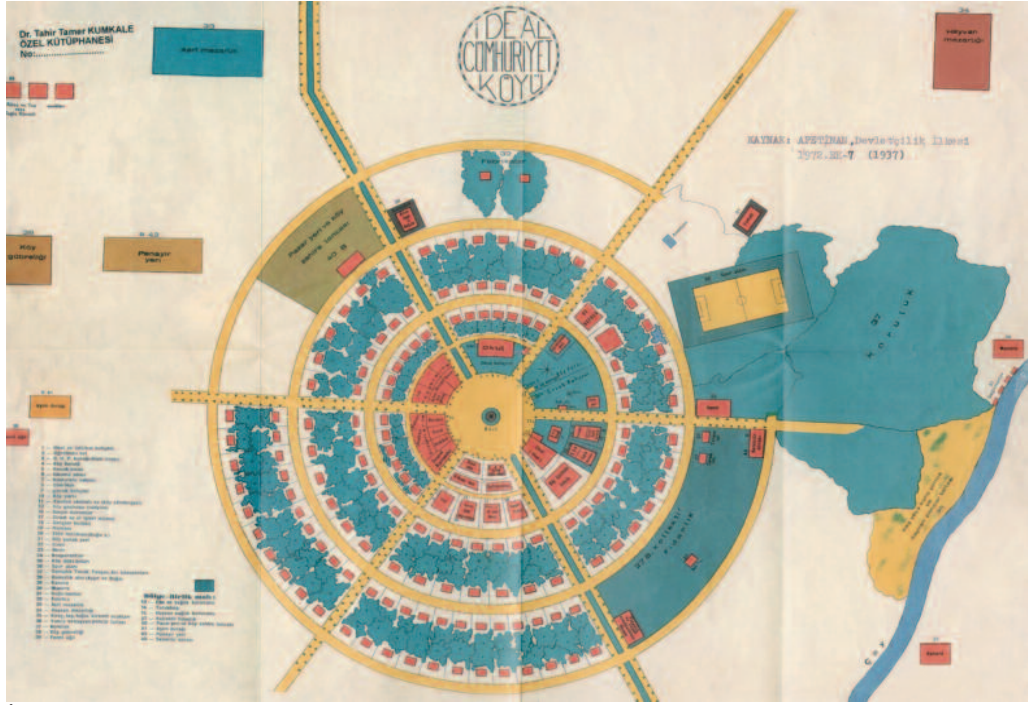
Erken Cumhuriyet döneminin ilk aşamasında 1923–1930 yılları arasındaki uygulamalar ülke ölçeğinde daha çok tekil köyler kurmak ve mevcut köylerin mimarisini yeniden düzenlemek biçiminde gelişirken, 1930'dan itibaren “devletçilik dönemi” olarak da adlandırılan zaman diliminde daha örgütlü ve planlı bayındırlık işleri gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede 1934 yılında kurulan Trakya Umumi Müfettişliği tarafından gerçekleştirilen uygulamalar, bölgesel ölçekte ilk kalkınma projesi olarak önem taşımaktadır. (Eres, 2008)

1937 yılında, Cumhuriyetin çağdaşlık vizyonu ve modernite anlayışının kapsamında İdeal Cumhu-

PLANLAMA
2010/2

riyet Köyü Planı¹ çizilmiştir. Trakya Valisi Kazım Dirik tarafından plana geçirilmiş olan bu Köy, kalkınmanın ve zenginliğin tüm topluma dengeli

biçimde dağıtılması hedefinin gerçekleştirilme çabasının önemli bir belgesidir. Bu belge ile köylerde yeni bir “kimlik” yaratılmaya çalışılmıştır.

İdeal Cumhuriyet Köyü Planı - İdeal Cumhuriyet Köyü Planı. (Pehlivan, 2009)

1. Okul ve tatbikat bahçesi	16. Hamam	31. Hayvan mezarlığı
2. Öğretmen evi	17. Etiv makinesi (Buğu) ¹	32. Kireç, taş, tuğla, kiremit ocakları
3. CHP Kurağı (Halk odası)	18. Köy yunak yeri	33. Yonca ve hayvan pancar tarlası
4. Köy konağı	19. Cami	34. Koruluk
5. Konuk odası	20. Revir	35. Köy gübreligi
6. Okuma odası	21. Kooperatifler	36. Fenni ağıl
7. Konferans salonu	22. Köy dükkanları	37. Ebe ve sağlık korucusu
8. Otel/han	23. Spor alanı	38. Tarımbaş
9. Çocuk bahçesi	24. Damızlık tavuk, tavşan, arı istasyonları	39. Hayvan sağlık korucusu
10. Köy parkı	25. Damızlık ahır (Aygır ve boğa)	40. Kolektif fidanlık
11. Telefon santrali (Köy söndürgesi)	26. Kanara (Mezbaha) ²	41. Pazar yeri ve köy zahire loncası
12. Köy gazinosu (Radyolu)	27. Mandıra	42. Aşım durağı ³
13. Sosyal kurumlar	28. Değirmenler	43. Panayır yeri
14. Ziraat ve el işleri müzesi	29. Fabrika	44. Selektör bina
15. Gençler kulübü	30. Asri mezarlık	

¹ İdeal Cumhuriyet Köyü Planı, Afet İn'an'ın 1972 yılında yayınlanan "Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933" adlı kitabından alınmıştır. Köy planının cumhuriyetin dönüşüm projelerinden biri olduğu belirtilebilir. Pehlivan, Atatürk'ün, o dönemlerde bu plana göre kurulan, Polonezköy civarındaki Cumhuriyet Köyü'ndeki çalışmaları yerinde incelediğini belirtmektedir. Ancak planın tamamen uygulanmadığı İn'an'ın kitabında belirtilmektedir. (www.yapi.com.tr)

² **Etuv:** Derecesi önceden belirtilen bir sıcaklığı sürekli olarak muhafaza eden kapalı cihaz. Laboratuvarlarda mikropları üretmek, fiziksel olayları gerçekleştirmek (kurutma, su kaybettirme) veya yüksek bir sıcaklık gerektiren kimyasal tepkimeleri oluşturmak için kullanılır. Buhar banyosu yapmak için nemi yüksek bir sıcaklıkta tutulan odalara da etuv denir. (Şahinkaya, 2007)

³ **Kanara:** Kasaplık hayvanların kesilip, yüzüldüğü ve işlendiği yer, Mezbaha. (Şahinkaya, 2007)

⁴ **Aşım:** Hayvan çiftleşmesi. (Şahinkaya, 2007)

Kaynakça

Ciravoğlu, A. (2009), “Sıfırdan Başlamak: İdea(l) Yerleşimler”, Mimarlık Dergisi 350, s.

Eres, Z. (2008), “ Türkiye’de Planlı Kırsal Yerleşmelerin Tarihsel Gelişimi ve Erken Cumhuriyet Dönemi Planlı Kırsal Mimarisinin Korunması Sorunu”, İTÜ FBE, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Pehlivan, E. (2009), “İdeal Cumhuriyet Köyü Planı, Kazım Dirik Tarafından Mübadiller için Çizildi”, söyleşi, www.yapi.com.tr/HaberDosyaları/Detay_ilk-hareket-noktamiz-bu-planin-herkes-tarafindan-duyulmasini-saglamakti_1029.html?HaberID=69983#1043

Şahinkaya, S. (2007), “İDEAL CUMHURİYET KÖYÜ’: Cumhuriyeti Kuranların Tahayyülüne Bir Örnek”, Mülkiye Dergisi, Cilt 24 Sayı 225, s. 38-44.

Tekeli, İ. (1998), “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması”, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları ve Tarih Vakfı Yayınları Ortak Yayını. İstanbul.

Su Çerçeve Direktifi'nin Kentsel Planlama Açısından Değerlendirilmesi ve Su Koruma Mevzuatına Dönük Öneriler

Burcu Silaydın Aydın

Dr.
DEÜ Mimarlık Fak.
Şehir ve Bölge
Planlama Bölümü,

Özet

Günümüze kadar su kaynaklarını koruma çabaları, tüm kaynakları kapsayan, bütüncül nitelikteki yasal çerçevelerin yokluğunda sürdürülmüştür. AB Su Çerçeve Direktifi (2000/60/EC), kapsamlı ve bütüncül yaklaşımı ile bu yokluğu gideren tek metin olması nedeniyle önem taşımaktadır. Bu özelliğinin yanı sıra iki nedenden ötürü SÇD makalede değerlendirilmiştir: 1) Su korumaya ilişkin ülke mevzuatımızı yönlendirecek güçte olması ve 2) Akarsu havzası temelli bir koruma anlayışı benimsemesi. Makalede Su Çerçeve Direktifi (SÇD) planlama açısından değerlendirilmiş ve kentsel planlama-su ilişkisini kurmada yetersiz olduğu ortaya konmuştur. Kentsel gelişimin su kaynakları üzerindeki etkisi nedeniyle makalede aynı zamanda kentsel planlama-su ilişkisinin su koruma mevzuatında kurulması gerektiği vurgulanmıştır. Su kaynaklarını korumak için akarsu (nehir) havzalarının yönetimi ve planlanması büyük önem taşımaktadır. Ancak akarsu havzaları, imar planlarıyla yönlendirilen yapılaşma kararlarının gelişimin algılanabileceği, diğer bir deyişle, kent-

sel yapılaşma-planlama ile su koruma ilişkisinin yakından kurulabileceği bir ölçek değildir. Bu nedenle makalede akarsu havzası yönetimi-planlaması üst kademe olarak kabul edilmiş, alt ölçeklerde ise, imar planları yapılırken alt havza koruma temelli bir anlayışın hem planlama süreçlerinde hem de mevzuatta yer alması gerektiği önerilmiştir.

1. Giriş

İçme ve kullanıma uygun su kaynaklarının azalması, günümüzün en önemli ekolojik sorunlarından biridir. Sorun küresel ölçekte yaşanmaktadır ancak su kaynakları açısından kıtlık yaşayan ülkeleri daha şiddetli bir biçimde etkilemektedir. Türkiye su açısından kıtlık çeken bir ülke olmakla birlikte, su zengini bir ülke de değildir. “Türkiye’de bugün için kişi başına düşen kullanılabilir su potansiyeli, yaklaşık 1 600 m³/yıl civarındadır. Türkiye’nin kişi başına kullanılabilir su varlığı, diğer bazı ülkeler ve dünya ortalaması ile karşılaştırıldığında su zengini olmayan ülkeler arasında yer aldığı görülmektedir. 2025 yı-

PLANLAMA
2010/2

linda nüfusumuzun 80 milyona ulaşacağı tahmininden hareketle kişi başına düşen kullanılabilir su miktarının 2025 yılında 1 375 m³/yıl olacağı söylenebilir” (Akkaya, Efeoğlu ve Yeşil, 2006, s.200). “Kişi başına düşen kullanılabilir su miktarının 1000m³/yıl’a düşmesi, Türkiye’yi su kıtlığı yaşayan bir ülke konumuna getirecektir” (Sılaydın, 2007a, s.111).

Günümüze kadar ulusal ve uluslararası düzlemde su kaynaklarının korunması için çeşitli sözleşme-anlaşma, yasa ve yönetmeliklerle önlemler alınmış ve sorun kapsamında kalan her türlü taraf için bağlayıcı düzenlemeler getirilmiştir. Ancak bu yasal platformlarda su kaynaklarına yönelik parçacı bir koruma anlayışı benimsenmiştir. Su Çerçeve Direktifi, bütüncül yaklaşımı ile kendinden önceki yasal düzenlemelerden ayrılmaktadır.

Türkiye’de yasal düzenleme hareketliliği sürmektedir; su mevzuatı da bu kapsamda değişime ve yeniliklere konu olan başlıklardan biridir. “Ülkemizdeki su hukuki düzenlemelerinin oldukça dağınık bir şekilde yaklaşık olarak otuz yasa veya yasaaltı düzenlemede yer aldığı ifade etmek gerekir. Bu su hukuki düzenlemeleri ise entegre bir yaklaşım benimsememekte aksine sektörel bir yaklaşımdan hareket etmektedir. Türkiye’deki su hukuki düzenlemelerinin çoğu ayrıca oldukça eskidir. Bu düzenlemelerin önemli bir kısmı 20 yıldan eskidir” (Güneş, bt, s.10). Türkiye’de “yeraltı ve yerüstü sularına ilişkin hükümleri tek bir yasal çatı altında toplayacak çerçeve bir kanun hazırlığı halen sürmektedir... Nitekim, DSİ tarafından hazırlanan Su Kanunu Tasarısı Taslağı’nın 1. maddesinde bu düzenleme ile ‘nehir havzaları bağlamında suyun yönetim politikasının belirlenmesi’ amaçlandığı ifade edilmiştir. Bu politika belirleme işinin, AB Su Çerçeve Direktifi doğrultusunda yapılacağı da tasarıda açıkça görülmektedir” (Aydın Çoşkun, 2010, s.48). Bu doğrultuda makalede SÇD, tüm su kaynaklarını kapsayan ve böylelikle suyun korunması için bütüncül bir çerçeve sunan ve bundan sonra su kaynaklarını korumak adına yapılabilecekleri yönlendirici gücü yüksek referans bir metin olduğu için değerlendirmeye alınmıştır.

Öte yandan, ulusal/uluslararası ölçekte yürütülen su kaynaklarını koruma çabaları ve buna eklemli gelişen yasal düzenlemelerde, çoğu zaman kentsel planlama-su ilişkisi devre dışı bırakılmaktadır. Su Çerçeve Direktifi’nin de bu nitelikte bir düzenleme olduğu görülmektedir. Oysa imar planları ile su kaynaklarına doğrudan ya da dolaylı müdahale edilmektedir. Dolayısıyla makalede SÇD değerlendirilirken, su kaynaklarını korumak için kentsel planlama-su ilişkisinin göz ardı edilmemesi gerektiğinin altı çizilmektedir. Böylelikle makalede aynı zamanda, su kaynaklarının korunması ile ilgili mevzuatın kapsamına, kentsel planlama ile entegrasyonu bağlamında bir katkı yapmak amaçlanmıştır.

2. Su Çerçeve Direktifinin Amacı, Kapsamı ve Uygulama Aşamaları

2000/60/EC Su Çerçeve Direktifi (EC, 2000)’nin amacı, yüzey sularının, yeraltı sularının, kıyı sularının ve geçiş sularının korunması için bir çerçeve oluşturmaktır. Direktifin amaçları, “Madde 1-Amaç” bölümünden özetle şu şekilde sıralanmaktadır:

(a) sucul sistemlerin ve bunlara bağlı ekosistemlerin daha fazla tahribatını önlemek ve bunları korumak ve geliştirmek;

(b) mevcut su kaynaklarının uzun dönemli korunmasına temellenen sürdürülebilir su kullanımını desteklemek;

(c) boşaltımların, emisyonların ve öncelikli maddelerin kayıplarının aşamalı olarak azaltılması yoluyla, sucul çevrenin korunması ve geliştirilmesini artırmak;

(d) yeraltı suyu kirliliğinin azaltılmasını sağlamak ve daha fazla kirlenmesini önlemek;

(e) taşkın ve kuraklıkların etkilerinin azaltılmasına katkı sağlamak.

SÇD’nde çevresel amaçlar (madde 4), yüzey suları, yeraltı suları ve koruma alanlarına¹ yönelik belirlenmiştir. Bu doğrultuda, başarılması öngörülen çevresel hedefleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

1 Koruma alanları denilirken, yüzey ve yeraltı sularının korunması ve habitatların ve doğrudan suya bağlı türlerin korunması için ilgili yasalarca özel koruma alanı olarak ayrılmış alanlar kastedilmektedir.

a)Yüzey suları için: Yüzey sularının yapısının bozulmasını önlemek; bu suların iyi ekolojik duruma ve iyi kimyasal duruma ulaşmasını sağlamak; aşamalı olarak kirleticilerin azaltılmasını sağlayacak önlemleri almak;

b)Yeraltı suları için: Kirleticilerin yeraltısuyuna girişini engellemek; yeraltı sularının durumlarının bozulmaması için gereken önlemleri uygulamak; tüm yeraltısularını korumak, geliştirmek ve iyileştirmek; yeraltısuyunun çıkarılması ve beslenmesi arasında bir denge sağlamak ve yeraltı suyunun kirliliğini aşamalı olarak azaltmak;

c) Korunan alanlar için: Tüm standart ve amaçlara uyum sağlamak ve bu alanlara ilişkin mevcut yasaların öngördüğü hedefleri yerine getirmektir.

SÇD’nde, suyun durumuna ilişkin ekolojik ölççekler: yüksek-iyi-orta-zayıf-kötü şeklinde belirlenmiş ve suların ekolojik ve kimyasal açıdan **iyi** duruma getirilmesi hedeflenmiştir. Bu amaçları sağlamak için SÇD’nde, **akarsu havzaları** ve havzaların belli kriterlere göre birleştirilmesinden oluşan **akarsu havzası bölgeleri** temel alınmakta ve tüm planlama süreci ve önlemler bu sınıra dayalı tanımlanmaktadır. Yukarıda sırala-

nan çevresel hedeflerin akarsu havzası yönetim planlarında başarılması amaçlanmaktadır. Direktifte, üye ülkelerin kendi karasal sınırlarında bulunan her akarsu havzası bölgesi için **akarsu havzası yönetim planı** üretmeleri istenmektedir. Ayrıca, kararların mümkün olduğunca suyun etkilendiği veya kullanıldığı konumlara yakın şekilde alınması istenmekte ve *kirleten öder* prensibi benimsenmektedir.

Akarsu havzası yönetim planlama süreci, zamanlama açısından birbiriyle çıkan şu bileşenlerden oluşmaktadır (Woods, 2004): 1) Akarsu havzasının mevcut durumunun değerlendirilmesi, 2) Akarsu havzası bölgelerinde tanımlanan su yapıları için çevresel hedeflerin oluşturulması, 3) Her su yapısı için izleme programlarının kurulması, 4) Boşluk analizleri, 5) Önlem programlarının oluşturulması, 6) Akarsu havzası yönetim programının geliştirilmesi, 7) Kamunun bilgilendirilmesi ve konsültasyon, 8) Önlem programlarının uygulanması ve 9) Planın ve önlem programlarının etkinliğinin değerlendirilmesi.

AB, SÇD’nin Türkiye’de uygulanması için destek sağlamış ve bu doğrultuda Grontmij Consulting Engineers liderliğindeki konsorsiyum Ocak

Şekil 1. Türkiye 6 akarsu havzası bölgesi. (Kaynak: Grontmij, 2003)

2002 – Kasım 2003 tarihleri arasında SÇD'nin Türkiye'de uygulanması konulu bir proje yürütmüştür. Proje sonucunda Türkiye için bir Uygulama El Kitabı (Grontmij, 2003) hazırlanmıştır. Projenin parçalarından bir tanesi de SÇD rehberleri doğrultusunda bir Akarsu Havzası Yönetim Planı geliştirilmesidir.

Bu çalışma sırasında edinilen deneyimler, SÇD'nin uygulanması konusundaki en son gelişmeler ve Türkiye'deki durum ile birleştirilerek SÇD'nin Türkiye'de uygulanmasına yönelik bu kitapçı oluşturmuştur. Bu kitapçık hem ulusal hem de bölgesel düzeyde çok yararlı olacaktır... Bu bir canlı doküman olarak görülmelidir. Çünkü, Avrupa çapında herkes henüz SÇD'ni öğrenmektedir ve pilot çalışma sırasında tüm konulara değinilememiştir. SÇD metodolojilerinin bir çoğu henüz hazırlanma aşamasında olduğundan, bu kitapçık proje bittikten sonra periyodik olarak revize edilmelidir, (Grontmij, 2003).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi, SÇD'nin uygulama yöntemi henüz netleşmiş değildir ve bu nedenle bu kitapçık SÇD'nin daha iyi anlaşılması yönünde oldukça yararlı bir kaynaktır. Bu nedenle ve ayrıca Türkiye'ye yönelik üretildiği için, SÇD'nin akarsu havzası yönetim planı süreci, bu kitapçıktan yararlanarak aşağıda kısaca sunulmaktadır.

SÇD, akarsu havzası bölgesi yönetim planında entegre bir yaklaşım öngörmekte ve akarsu havzası idari sınırlarla örtüşmediği için, idari ve organizasyonel sınırlar arasında işbirliğinin gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Bu amaçla, kurumlararası genel koordinatörlük görevinin Ulusal Platform tarafından yapılması önerilmiştir. Anılan kitapçıkta, Türkiye'nin 26 akarsu havzası, 6 tane akarsu havzası bölgesine ayrılmıştır (Şekil 1). Dolayısıyla her bir bölge için *akarsu havzası yönetim planı* hazırlanması öngörülmektedir.

Su Çerçeve Direktifi doğrultusunda, akarsu havzası yönetim planının aşamaları şu şekilde tanım-

lanmaktadır (Grontmij, 2003):

1. Karakterizasyon: Bu ilk aşamada, öncelikle tüm havzanın, sonrasında yüzey suyu ve yeraltı suyu kütlelerinin karakterizasyonu yapılacaktır. Yüzey suyu kütleleri, ilk olarak *yapay, doğal ve ağır şekilde değiştirilmiş* olmak üzere üç ana gruba ayrılacak; ikinci olarak bu ana grupların altında *nehirler, göller, geçiş suları* ve *kıyı suları* olarak sınıflandırılacaktır. Daha sonra bu sınıflandırma, belli kriterlere (enlem, rakım, büyüklük vb.) detaylandırılarak bir tipoloji oluşturulacaktır. Yeraltı sularının karakterizasyonu ise, yeraltı suyu kütlelerinin yeri ve sınırları, bu sular üzerindeki baskılar, beslendiği ortamın genel özellikleri ve karasal ve sucul ekosistemlere doğrudan bağlı olan kütlelerin tanımlanması şeklinde gerçekleştirilecektir. Risk altında oldukları bilinen yeraltı suları için, jeolojik özellik, tabakalaşma, ekosistemlerle ilişki gibi kriterleri içeren, daha detaylı bir karakterizasyonu yapılacaktır.

2. Koruma alanlarının listelenmesi: Türkiye AB üyesi olmadığı için, AB yasaları doğrultusunda korunması gereken alanlar belirlenmemiştir. Ancak, bölgesel, ulusal ve uluslararası yasalar gereğince oluşturulan koruma alanları listelenebilecektir.

3. Referans durumların belirlenmesi: Su tiplerinin tahrip edilmemiş durumlarını yansıtan ve ekolojik ölçekte yüksek gösteren referans durumlar şunlardan elde edilecektir: geçmişten, mevcut durumdaki başka bir su külesinden, modellemeler ve uzman yardımından. Referans durumlar her bir su kategorisi için belirlenecek kalite unsurları için tanımlanacaktır.

4. Ekolojik ölçekler ve çevresel hedefler: Farklı referans durumuna göre her bir su külesinin tipleri için ekolojik ölçek yapılacak ve çevresel hedefler bu ölçek temel alınarak belirlenecektir. Yüzey suları için, kimyasal ve ekolojik açıdan hedef *iyi* duruma ulaşmaktır².

2 Örneğin:

Durum sınıfları	Mevcut Durum	Su Bitkileri	Fosfor (mgPO43- -P/l)
Yüksek ekolojik durum		> %30	< 0.02 mg/l
İyi ekolojik durum		%20-30	0.02
Orta ekolojik durum		%10-20	0.16
Zayıf ekolojik durum	X	%0-5	0.65
Kötü ekolojik durum		%0	> 0.65

Hedef iyi ekolojik duruma ulaşmak olduğu için, bunun anlamı tabloda iyi durum karşısında gösterilen değerleri karşılamaktır.

5. Baskı ve etki analizi: Bu analizin amacı, çevresel hedeflere ulaşmama riskini ve bunun nedenlerini saptamaktır. Bu analizde, sürücüler (endüstriyel atık su deşarjı, evsel kullanım için su çekimi gibi), baskı (örn. sürücü endüstrinin 1000 m³ atık su deşarjı), durum (örn. endüstri tarafından boşaltılan 1000 m³ atık su, sudaki nitrat yoğunluğunun 3 mg/l olmasına neden oluyor) ve etki (örn. tür yoğunluğundaki artış, habitat kaybı). Bu analiz yöntemi ters şekilde de (etkiden başlayarak sürücülere giden bir yöntemle) uygulanabilecektir.

6. İzleme: Bu aşamada, 4 farklı izleme yöntemi gerçekleştirilecektir. Gözetim, operasyonel, araştırıcı ve koruma alanı şeklindeki bu farklı izleme tiplerinin amaçları sırasıyla, doğal durumlardaki değişimleri izlemek ve değerlendirmek, çevresel hedeflere ulaşmama riski bulunan su kütlelerini belirlemek, çevresel hedeflere ulaşamadığında bunun nedenlerini araştırmak, koruma alanlarının durumunu kontrol etmek şeklinde özetlenebilir.

7. Su kullanımının ekonomik analizi: Bu aşamanın amacı: mevcut su kullanımları ve bunların ekonomik önemini, ekonomik sürücülerdeki 2015'e kadarki eğilimlerini ve su hizmetlerinin mevcut maliyet geri dönüşü düzeylerini belirlemektir.

8. Önlemler programı: Önceki aşamalar tanımlandıktan sonra, havzadaki temel sorunlar ve bunların nedenleri netleşmiş olacaktır ve buna göre de önlemler alınacaktır.

9. Kamuoyu katılımı: İlgili grupların ve paydaşların politika hazırlanması ve geliştirilmesine katılımları için, taslak yönetim planının geliştirilmesinde kullanılan arka plan belgelere ve bilgilere ulaşma olanağı sağlanacak ve kamuoyu bilgilendirme ve danışma ölçütleri ve kamuoyunun bilgiye ulaşabilmesi için yapılan düzenlemelerin raporları hazırlanacaktır.

Su Çerçeve Direktifi, havza ölçeğinden başlayıp daha alt ölçeklere inen, tanımlama, sorun saptama, önlem programı oluşturma ve izleme süreci öngörmektedir. Bir sonraki bölümde, kentsel planlama alanında kalınarak, direktifin eleştirel bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

3. Su Çerçeve Direktifi'nin Kentsel Planlama Açısından Değerlendirilmesi

Her şeyden önce, su kaynaklarını ya da daha genel olarak tüm doğal kaynakları koruyabilmek için, mekansal gelişim sürecinin doğal kaynaklar/alanlar ile etkileşiminin havza ve bölge ölçeğinden yöre ölçeğe inen bir fiziksel planlama süreci içerisinde ele alınması (Sılaydın, 2007b) ve mekansal gelişim kararlarının bu kapsamda üretilmesi gerektiğini vurgulamakta yarar vardır. Ancak ülkemizde, disiplinlerarası çalışma platformlarını gerektirecek böyle bir fiziksel planlama pratiği yoktur. Bu nedenle makalede kentsel planlama – su ilişkisinin fiziksel planlama süreci içerisinde kurulması gerektiği bir ön koşul olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla makalenin devamında anılan gereklilik tekrar vurgulanmamakta; bu gerekliliğin dışında, yerel ölçekte, kentsel planlama (imar planları) ve su kaynakları ilişkisi üzerinden değerlendirmeler yapılmakta ve öneriler geliştirilmektedir.

Su Çerçeve Direktifi, doğrudan su kaynaklarının korunmasını hedefleyen ve uygulama süreci de tanımlayarak hedefe yönelik öneriler zinciri oluşturmaktan öteye gitmeyi başaran bir kapsama sahiptir. Direktifin su kaynakları adına yaptığı en önemli katkı, akarsu havzalarını temel alan bir koruma süreci tanımlamasıdır. Bilindiği gibi akarsu havzaları, suyun döngüsel işleyişi doğrultusunda su kaynaklarının beslendiği doğal sınırı oluşturmaktadır. Bu nedenle, doğal bir kaynak olan suyun kendi doğal sınırları içinde, akarsu havzası bazında, korunması gerektiği bilincine direktif sahiptir. Bu bilincin yaygınlaşması ve yönetim ve planlama anlayışına yerleşmesi adına, direktifle birlikte gücü doğrultusunda önemli bir adım atılmıştır. Ayrıca, mevcutta idari sınırların doğal sınırlarla örtüşmemesi, doğal kaynakların korunması adına başlı başına bir sorun oluşturmaktadır. Bu sorununun aşılmasının bir yolu, havza bazında bir üst örgütlenme oluşturmaktır. Direktif, öngördüğü kurumlararası işbirliği, eşgüdüm ve koordinasyon hedefiyle, havza yönetimine ilişkin gerekli örgütlenmenin altyapısını oluşturmaktadır.

Ülkemiz planlama pratiklerinde, genelde doğanın ve özelde ise suyun korunmasına yönelik alınan kararlar kısıtlı kalmaktadır. Durumun en önemli nedenlerinden biri, planlama sürecinde

değerlendirilmesi gereken doğal verilerin yeter-sizliği veya bu verilerin planının kullanımına uygun bir niteliğe sahip olmamasıdır (Sılaydın, 2007a). SÇD, su kaynaklarına ilişkin bu nitelikte verinin oluşturulmasını öngörmekte ve ayrıca bu verinin haritalaştırılmasını isteyerek, planlama sürecinde kullanılacak veri tabanını zenginleştir-mektedir.

Dolayısıyla, planlama açısından direktifin yaptığı en önemli iki katkı:

- Havza temelli planlama anlayışını teşvik et-mesi ve
- Su kaynakları açısından planlama sürecinde kullanılacak veri tabanını geliştirmesidir.

Direktifin daha iyi anlaşılması ve uygulama aş-a-malarının oluşturulması amacıyla, Avrupa Ko-misyonu tarafından çeşitli rehberler hazırlanmıştır. Havza yönetim planı ile doğrudan ilişkili olan Planlama Süreci Rehberi (EC, 2003)'nde de, mekansal planlamanın önemi vur-gulanmakta ve buna ilişkin SÇD'nde açık bir önlem alınmadığı belirtilmektedir:

Havza yönetim planı sürecinin tüm aşamala-rında, diğer ilişkili tüm planlama süreçleriyle koordinasyon sağlanmalıdır. Aslında, su kay-nakları, bütünsel bir şekilde planlanmalı ve yönetilmelidir. Örneğin, çoğu arazi kullanım aktivitesi suya bağlıdır. Arazi kullanımı aynı zamanda su akışının belirleyicilerini etkiler ve onun özelliğini değiştirebilir. Suyun ko-runması amacı için arazi kullanım düzenle-melerine gereksinim vardır. SÇD, arazi kullanım planlamasıyla ilgili açık önlemlere sahip olmamasına rağmen, uygulama düzen-lemeleri arazi kullanım planlamasıyla so-rumlu oluşumların direktifin amaçlarını göz önünde bulundurmasının sağlanmasına ihti-yaç duyacaktır (EC, 2003).

Böyle bir vurgu yapılmasına rağmen, Planlama Süreci Rehberi'nde de mekansal planlamanın su koruma kapsamında nasıl tanımlanması gerekti-ğine ilişkin bir bilgi bulunmamakta; rehber sa-dece mekansal planlamanın konu bağlamındaki önemine yapılan vurgu ve farklı planlama süreç-leri arasındaki koordinasyon gerekliliği ile sınırlı kalmaktadır. Kısaca, su kaynaklarının korunması için mekansal planlama anlayış ve süreçlerinin amaca uygun yeniden tanımlanması gerektiğine ilişkin yeterli vurgu yapılmamıştır.

Doğanın korunması için, doğanın kendini yeni-lemesine olanak veren döngülerin korunması ge-rekmektedir. Su kaynaklarının korunması açısından bunun anlamı, su döngüsünün korun-masıdır ki, bu noktada döngünün görelî yerel öl-çekte sürdüğü coğrafi alan olarak akarsu havzaları önem kazanmaktadır. Direktifte akarsu havzaları temelli bir yaklaşım geliştirilmektedir; bununla birlikte, suyun döngüsel işleyişinin ko-runmasına dayalı bir önlemler zinciri oluşturul-mamıştır. Diğer bir deyişle, koruma yaklaşımı ve bu doğrultuda alınan önlemler, **alansal ve nite-liksel koruma** ile sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle, akarsu havzası temelli yaklaşımın, suyun döngü-sel bütünlüğünü kavrama potansiyeli değeri-ndirilmemiştir. Bu durumun sonucu olarak görüle-bilecek bir diğer yetersizlik de, direktifte su kali-tesinin ön planda tutulması ve suyun miktarına ilişkin sorunların ikinci planda ele alınmasıdır. Oysa, günümüzde yaşanan en önemli sorunlar-dan biri, nüfus gelişimine bağlı artan su kullanım talebi ve küresel ısınma ve iklim değişikliğinin de etkisiyle, kullanıma uygun su miktarının azal-masıdır. Bu nedenle, suyun miktarsal olarak ko-runmasına yönelik önlemlerin de niteliksel olan-larla eş önem derecesinde ele alınması gerek-mektedir. Kentsel planlama kararları da kullanı-labilir su miktarı ile suyun niceliğine oranla daha yakın bir ilişki içindedir. Daha açık bir ifadeyle, plan kararları ile su kullanım talebi yaratılmakta; bu da su arzını miktarsal olarak etkilemektedir. Direktifin su kalitesine odaklanması, su kaynak-larının korunması için kentsel planlama alanına taşınabilecek önlemlerin önünü daha oluşmadan kesmektedir.

Planlama bugünden ziyade geleceğe yönelik bir iştir. Dolayısıyla, sektörel gelişim kararlarının, bunların yerleşimi ve yoğunluklarının gelecekte hangi su kaynaklarını nasıl etkileyeceğinin bu-günden düşünülmesi gerekmektedir. SÇD'nde, su kaynaklarının üzerindeki mevcut baskılara odak-lanılmakta; gelecekteki olası baskılar gözardı edilmektedir. Bir önceki bölümde görüldüğü gibi, akarsu havzası yönetim planı, su kaynaklarının özellikle ekolojik ve kimyasal durumlarının ko-runması için geliştirilecek bir önlemler programı hazırlama sürecidir. Önlemler de, suyun niteliksel değerine ilişkin, mevcut sürücülerin kaynaklar üzerindeki baskılarının saptanmasına dayalı be-lirlenmektedir. Direktifte, her ne kadar suyun ko-

runması hedeflenmişse de, bu önlem oluşturma süreci, bugünün mevcut sorunlarından hareket etmektedir. Diğer bir deyişle, önce sorun alanları belirlenmekte, sonra önlemler alınmaktadır. Bu durum ise, kentsel ve endüstriyel gelişimin su kaynakları üzerindeki gelecekteki etkisinin göz ardı edilmesine neden olmaktadır; kaldı ki, bu olumsuz etkiler (mevcutta bile) sadece suyun ekolojik ve kimyasal durumunu bozacak müdahalelerle sınırlı değildir. Örneğin, kentsel gelişimin yerleşimi ve yoğunluğu, su kaynaklarının miktarına yönelik, kullanım talebi yoğunluğuna paralel, bir tehdit oluşturmaktadır. Direktifte, sürücüler kendi tekil varlıkları ile (örneğin, endüstrinin yarattığı kirlilik, evsel kullanımların yarattığı kirlilik gibi) etkinin muhatabı haline getirilmiştir. Oysa, sürücülerin planlama eliyle belirlenen yerleşimi ve yoğunluğu da su kaynaklarını etkilemekte; bunların mekansal organizasyonları da su kaynakları ile ilişkisinin diğer bir cephesini oluşturmaktadır. Ancak bu durum direktifte göz ardı edilmiştir. SÇD’inde, direktifin Avrupa Mekansal Gelişim Perspektifine (European Spatial Development Perspective-ESDP) katkı sağlayabileceği belirtilse de, mekansal gelişime katkı sağlayacak bağlayıcı kararlar direktifte yer almamaktadır.

Yeraltı ve yüzey su kaynakları, mekansal gelişimin doğrudan tehdidi altındadır. “*Her ölçekte planlama eylemi (bölge, havza, kent)...yerleşimlerde düzenli ve sağlıklı bir mekansal gelişmeyi kullanımların (konut, ticaret, sanayi, rekreasyon, diğer sosyal donatılar gibi) yer seçimi kararlarıyla yönlendirdiği gibi; aynı zamanda nüfus ve yapı yoğunluğu ile kullanımların niteliği ve niceliğine ilişkin kararlarıyla aynı zamanda kentin su talebini de belirler. Kent planları önerilen arazi kullanım, istihdam, nüfus ve yoğunluk kararları ile bir yandan kentin sosyo-ekonomik ve fiziksel yapısını şekillendirirken aynı zamanda kentin günlük su talebi de biçimlenmiş olur*” (TMMOB Şehir Plancıları Odası Su Komisyonu, 2007, s.9). Bu nedenle her türlü yasal zeminde, su kaynaklarını korumak amacıyla kentsel planlama için bağlayıcılık teşkil edecek önlemlerin alınması ve yönlendirmelerin yapılması gerekmektedir. Diğer bir deyişle kentsel planlama – su ilişkisi, her türlü yasal zeminde kendi kapsamına uygun kurulmalıdır.

Özetle, SÇD’inde, su kaynaklarına arazi kulla-

nım kararları yoluyla yönelen baskılar göz ardı edilmekte; kentsel-mekansal planlama ile su ilişkisi kurulamamaktadır. SÇD’nin bu eksikliğinin, bu yasal yeniden yapılanma döneminde, ülkemiz su mevzuatına da taşınacağı yönünde endişe etmek yerindedir. Bu endişeden hareketle, gelecekte su mevzuatına yönelik, anılan eksikliği gidermeyi amaçlayan bir öneri bir sonraki bölümde anlatılmaktadır.

4. Su Mevzuatına Yönelik Öneriler

Fiziksel planlamanın akarsu havzası ölçeğinden başlaması, su kaynaklarının korunması için önemlidir. Bu nedenle, **akarsu havzası temelli yönetim ve planlamanın**, planlama pratiklerinde işlerlik kazanması için ilgili mevzuatın bunu sağlayacak şekilde oluşturulması/yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Bunların sağlanması amacıyla, Su Çerçeve Direktifi güçlü bir teşvik edicidir. Öte yandan SÇD, geniş kapsamlı ve bütüncül yaklaşımı ile öncülerinden farklılaşmakla birlikte, su kaynaklarını koruma yaklaşımında yetersizlikleri söz konusudur. Bir önceki bölümde ele alındığı gibi, arazi kullanım kararlarının su kaynakları üzerine etkisinin ihmal edilmesi, Direktif’in önemli yetersizliklerinden biridir. SÇD’inde bu yetersizlik “akarsu havzası temelli yönetim ve planlama” yaklaşımı benimsenmiş olmasına rağmen bulunmaktadır. Çünkü, akarsu havzaları mekansal yapılaşma kararlarının üretilmediği/üretilebileceği bir coğrafi büyüklük değildir ve dolayısıyla arazi kullanım planlaması ile su kaynaklarının yakın ilişkisi bu ölçekte kurulamaz. Bu nedenle, mekansal gelişimin su kaynakları üzerine olası etkilerini saptamak, önlemler almak ya da kapasite temelli arazi kullanım planları üretebilmek için, anılan ilişkisinin alt havzalarda (Şekil 2’de alt havzalara ilişkin bir örnek Kuzey Ege Havzası üzerinden gösterilmiştir) sağlanması gerekmektedir.

İdari sınırlar ile doğal sınırların örtüşmemesi, imar planları hazırlanırken alt havza bütünlüklerinin gözetilmesi önünde bir engel oluşturacaktır. Ayrıca, yerel yönetimlerin planlama süreçlerinde alt havza koruma temelli bir anlayış benimsemeleri, su kaynaklarının korunması açısından planlamanın kendi üzerine düşen görevi yerine getirmesine yetmeyecektir. Bu nedenle alt havza ölçeğinde, nazım ve uygulama imar plan-

Şekil 2. Kuzey Ege Havzası'nın Alt Havza Sınırları
(Kaynak: Baran ve diğ., 1999; Düzenleme: Sılaydın Aydın, M.B)

ları için bağlayıcılık teşkil edecek yeni bir örgütlenme modeline gereksinim vardır. Böyle bir örgütlenme modeli oluşturmak bu makalenin amacı değildir. Burada vurgulanmak istenen şudur: Alt havza ölçeğinde kurulacak belediyeler üstü bir örgütlenmenin **alt havza yönetim planlarını** hazırlaması ve yerel yönetimlerin buna dayalı imar planları hazırlaması; diğer bir deyişle, alt havza koruma kararlarının imar planları üretilirken bir üst eşik oluşturmasıdır.

Kanunlar genel kuralları belirleyen metinlerdir. Yönetmelikler görece daha uygulamaya dönük olmakla birlikte, yine de kanunlar gibi genel bir yönlendirici niteliğindedirler. Bu nedenle kentsel planlama ve su ilişkisinin sağlanmasına yönelik detaylı kararları bu metinler üretemez. Bu nedenle mevzuattan beklenen, su kaynaklarının korunması için kentsel planlama kapsamında yapılacak genel kuralları belirlemesidir. Bu amaçla, ilgili mevzuatın en azından, imar planları hazırlanırken alt havza yönetim planlarında alınan kararlara uyumlu olmasını, diğer bir deyişle **alt havza - imar planı** ilişkisini sağlaması gerekmektedir.

Öte yandan vurgulanması gereken bir diğer gerçek de şudur ki, yasa ve yönetmelikler tek başlarına, su kaynaklarını ya da diğer doğal kaynakları korumak için kapsamlı-yeterli bir yol gösterici

olamazlar. Bu nedenle, planlama sürecinde, plancının başvuracağı, plan kararları için yönlendirici ve bağlayıcı olan, uygulama için çok detaylı bilgileri içeren rehberlere gereksinim vardır. Örneğin, **alt havza yönetim ve planlama rehberlerinin** geliştirilmesi, özellikle belediyelerdeki imar planları hazırlama sürecinde havza koruma adına plancı için oldukça yararlı bir kaynak olacaktır.

5. Sonuç Yerine

SÇD, havza temelli planlama ve yönetim yaklaşımı ile su kaynaklarının korunması adına önemli bir adım atmaktadır. Bu yaklaşımın, suyun döngüsel bütünlüğünü gözetken ve sadece nitelik değil aynı zamanda niceliksel korumayı da içeren bir şekilde geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, oluşturulan önlem programlarının mekansal karşılıklarının da tanımlanması, su kaynaklarını koruma amacındaki anılan yaklaşımı daha somutlaştıracaktır. Aksi takdirde, su kaynaklarının tükenmesine neden olan ilişkisel etki ağı kavranmadan yapılan koruma çabaları yetersiz kalacaktır. Kentsel planlama bu ilişkisel etki ağının içinde yer almaktadır ve bu nedenle koruma çabalarında başarıya kentsel planlama – su ilişkisi devre dışı bırakılarak ulaşılamaz. Bu ilişkinin ilgili tüm platformlarda kurulması, özellikle de kentleşme süreçleri devam eden gelişmekte olan ülkeler için büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Akkaya, C., Efeoğlu, A. ve Yeşil, N. (2006). Avrupa Birliği Su Çerçeve Direktifi ve Türkiye’de uygulanabilirliği. TMMOB Su Politikaları Kongresi. Bildiriler kitabı, 195-204.
- Aydın Çoşkun, A. (2010). AB Su Çerçeve Direktifi açısından Türk hukukunda nehir havza yönetim planlaması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Seri: A, sayı 1, 43-55.
- Baran, T., Durnabaş, İ., Öziş, Ü. ve Gül, A. (1999). Ege Bölgesinin Yerüstü Su Potansiyeli. İzmir Su Kongresi, 4-5 Haziran 1999, İzmir. Bildiriler kitabı, 57-73.
- EC (2000). Directive 2000/60/EC of the European parliament and of the council of 23 October 2000; establishing a framework for Community action in the field of water policy (Water Framework Directive).

EC (2003). Common implementation strategy for the Water Framework Directive (2000/60/EC); planning process. Guidance Document No 11.

Grontmij (2003). Uygulama el kitabı, Su Çerçeve Direktifinin Türkiye’de uygulanması. Proje no: 105774. Doküman no: 13/99047338/MJH.

Güneş, A.M. (bt). Avrupa Birliği Su Çerçeve Yönergesi ve Türk Su Hukuku. http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/avrupa_birligi_su_cerceve_yonergesi_ve_turk_su_hukuku_dr_ahmet_m_gunes_tr.pdf (Erişim tarihi: Aralık, 2010).

Sılaydın, M.B. (2007a). Şehir Planlama ve Su Kaynakları İlişkisi: Mevcut Durum, Sorunlar ve Öneriler (İzmir Deneyimi). *Planlama*, 2007:3-4, s.111-117.

Sılaydın, M.B. (2007b). Ekolojik Dengenin Korunmasını Hedefleyen Yeni Bir Şehir Planlama Süreci Önerisi. Peyzaj Mimarlığı III. Kongresi. Antalya. 22-25 Kasım 2007. Bildiri kitabı, 154-160.

TMMOB Şehir Plancıları Odası Su Komisyonu. (2007). Bölge ve Kent Planlama ile Su Tüketim İlişkisi: Dünya ve Ankara Örnekleri. *Planlama*, 2007:3-4, s.9-22.

Woods, D. (2004). The EC Water Framework Directive; an introductory guide. Foundation for Water Research: UK.

Kent Planlama Eğitiminde İlk Proje (Stüdyo) Deneyimi: Bir Yöntem Denemesi

Ahmet Melik Öksüz

Yrd. Doç. Dr.
KTU, Şehir ve
Bölge Planlama
Bölümü

Özet

Üniversite düzeyinde, kent planlama ve mimarlık eğitimindeki stüdyo çalışmalarından, özellikle kent planlama proje konularının, kapsam ve içerik açısından öğrenciler tarafından kavranmasının daha zor olduğu deneyimi edinilmiştir. Benzer bir durumun iç mimarlık ve peyzaj mimarlığı öğrencileri içinde geçerli olduğu söylenebilir. Bu durum, kentsel konuların geniş kapsamlılığı ve ilk bakışta kavranamayan bir ilişkiler sistemini içinde barındırıyor olması gibi nedenlerden kaynaklı olabilir. Öğrenci açısından stüdyodaki problem, kavrayamadığı ve denetleyemediği bir ölçekteki tasarım probleminin tasarlanması/ planlanmasıdır. Bu nedenle tasarım/ planlama problemi verilirken öğrencinin bildiği/ tanıdığı ve kavrayabileceği bir düzeyden, bilmediği ve ilk aşamada kavrayamadığı bir düzeye aşama aşama geçerek, bu düzeyleri kavraması, bir anlamda keşfetmesinin sağlanması temel amaç olmalıdır. Bu bir tüme varım yöntemidir.

Karadeniz Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'ndeki ilk stüdyo çalışması Proje 102'dir ve 2. yarıyıl da yer almaktadır. Ülkenin değişik yörelerinden gelen ve farklı bilgi

ve kültür özelliklerine sahip öğrenciler için, onların tanımlayabileceği ve kavrayabileceği bir düzeyden başlanması esas olmalıdır. Bu nedenle Proje 102'in süreci sosyal yapının en küçük yapı taşı olan "aile" den başlamaktadır. Ayrıca, ailenin barındığı konut kent planlama alanında en küçük planlama birimidir.

Öğrencinin belli bir zaman ve mekanda düşünerek kurguladığı aile, kentsel yaşamı için gerek duyduğu tüm ihtiyaçlarını çevresinden karşılayacaktır. Bu çevre konut ve yakın çevresinden başlayarak yaklaşık 15000 nüfuslu bir yerleşme düzeyine kadar genişleyen 3 aşamalı bir süreç izlemektedir.

Birinci aşama 1/500 ölçeğin kullanıldığı küçük komşuluk/ komşuluk ünitesidir. İkinci aşama 1/1000 ölçekli ilköğretim birimi ve üçüncü aşama da 1/5000 ölçekli küçük bir kentin tasarım/ planlamasının yapıldığı aşamadır. Ölçekler arası geçişleri içeren bu üç aşamada, gerekli çizim tekniklerinin kullanılması/ öğretilmesi yanında, 1/500 ve 1/1000 ölçekteki çalışmalarda maket tekniklerinin kullanılması da istenmektedir. Tüm ölçeklerde yine tasarım/ planlamayı yönlendiren tüm doğal ve yapay etmenler olabildiğince gösterilerek öğrencilerin bu konudaki bilgileri ve bil-

PLANLAMA
2010/2

giyi kullanma becerileri geliştirilmeye çalışılmaktadır.

Sonuçta tanımlanabilen, kavranabilen, açıklanabilen, denetlenebilen bir düzeyden başlayarak tasarımı kurgulamak, bilgi evrenini genişlettikçe bilinmeyen düzeyleri keşfetmek, tasarım ve planlama eğitiminin ilk aşamasında olan öğrenciler açısından daha emin ve güvenli bir yol gibi görünmektedir.

Anahtar sözcükler: Planlama Eğitimi, Planlama stüdyosu, İlk Proje Deneyimi, Tümevarım

Giriş

Kent ve bölge planlama disiplini mimarlık başta olmak üzere diğer tasarım disiplinlerine göre göreceli daha yeni bir meslek ve uzmanlık alanıdır. Ortaya çıktığı ilk dönemlerdeki tasarım ağırlıklı fiziksel planlama biçiminden günümüze doğru sosyal, ekonomik, kültürel vb. birçok boyutu da içine alarak içerik ve kapsam açısından gittikçe genişlemiştir (Branch, 1981). Son zamanlarda planlamanın (kent, bölge, kır, mekan vb.) kapsam ve içeriği üzerinde radikal kritikler yapılmakta ve katılımcı, müzakereci vb. yönleri tartışılmaktadır.

Şehir ve bölge planlama eğitimi veren okullardaki öğrencilerin ve mezun olan plancıların, mimarlık alanından farklılaştığı en önemli nokta onların daha geniş ölçekli planlama/tasarım problemleri üzerinde çalışıyor olmalarıdır (Frank, 2006).

Diğer yandan hem mimarlık eğitimi, hem de kent ve bölge planlama eğitimi veren bölümlerdeki stüdyo deneyimlerimiz bize, özellikle planlama stüdyolarının öğrenciler tarafından kavranmasının daha zor olduğunu göstermiştir. Benzer bir kıyaslamanın diğer tasarım alanlarından iç mimarlık, peyzaj mimarlığı vb. alanlar için yapılması durumunda da aynı görüşün geçerli olduğu/olacağı söylenebilir. Bu durum planlama konularının kapsam, içerik ve ölçek olarak daha geniş kapsamlı olmasındandır. Kent ve bölge planlama eğitiminde planlama/tasarım problemi ilk bakışta kavranamayan bir ilişkiler sistemini içermesi nedeniyle tasarımın erken aşamalarında kolaylıkla kavranabilen, somut ve anlaşılabilir bir yapıda değildir. Dolayısıyla stüdyo eğitiminde izlenecek yaklaşım bu problemleri çözecek nite-

likte olmak durumundadır. Bundan başka herhangi bir tasarım/planlama problemini çözmek için çeşitli yöntemler geliştirerek deneyim sahibi olmak (Kuloğlu, vd. 2001; Asasoğlu, vd. 2002) gibi genel fayda da beklenmektedir.

Planlama Eğitiminde İlk Projenin Önemi

Kent ve bölge planlama eğitiminin omurgası niteliğindeki stüdyoların kurgulanması verilecek planlama eğitiminin bütünlüğü açısından büyük bir önem arz ederken, özellikle birinci stüdyonun kurgulanması öğrencinin planlama eğitim ve meslek alanına giriş yaptığı ilk aşamayı ifade etmesi açısından ayrıca önemlidir. Ülkenin farklı yörelerinden gelen ve farklı bilgi, beceri ve kültür özelliklerine sahip öğrencilerin hepsinin aynı pota içerisinde yoğunlaşarak eğitim/ meslek alanına yumuşak bir geçişle kabul edilmeleri, bir anlamda ilk proje deneyimi ile gerçekleşmekte ve bu planlama/ tasarım eğitimindeki ilk projeyi diğerlerinden farklılaştırmaktadır.

Üniversite eğitiminin diğer alanlarında da sıklıkla rastlandığı gibi gelen öğrenciler arasında azımsanmayacak bir miktar, seçtiği/ kabul edildiği planlama meslek alanı hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadan gelmektedir. Diğer yandan, planlama meslek alanında kullanılan kendini sözlü ve yazılı ifade edebilme teknikleri hakkında yeterli bilgisi yoktur. Bu nedenle şehir ve bölge planlama bölümündeki ilk proje, mimarlık alanında da olduğu gibi (Ochsner, 2000). öğrenciyi bir yandan meslek alanı ile ilgili ilk bilgileri vererek alanın sınırları hakkında fikir sahibi yaparken, diğer yandan tüm meslek yaşantısı boyunca kullanılacağı temel anlatım/sunum tekniklerini de öğretip, uygulamasına fırsat vermektedir.

Öğrenciler ilk projelerini yaptıkları birinci sınıfın ikinci yarısına gelene kadar tasarım ve çizim ile ilgili temel tasarım ve planlamada anlatım iletim teknikleri gibi temel dersler almaktadırlar.

Planlama Eğitiminde İlk Projenin Kurgusu

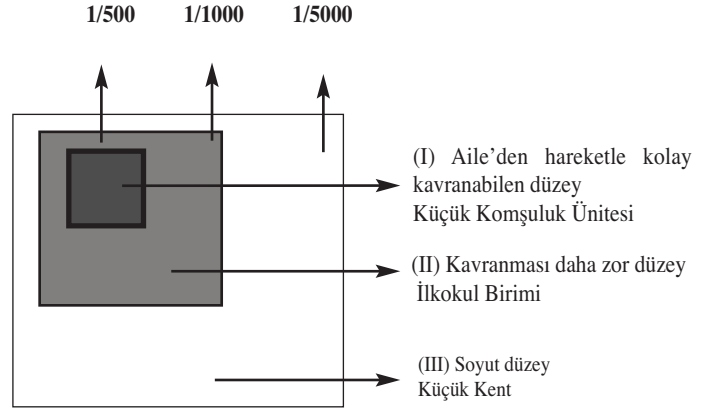
Proje 102 Karadeniz Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde öğrencilerin yaptığı ilk proje çalışmasıdır. Proje çalışmasının ana çıkış noktası; farklı bilgi ve beceri düzeyine sahip

öğrencilerin tanımlayabileceği, kavrayabileceği ve denetleyebileceği bir düzeyden -ki o düzey ölçek ve kapsam olarak öğrencinin aşına olduğu ve baş edebileceği (üstesinden gelebileceği) bir düzeydir- başlaması ve adım adım bilmediği ve ilk aşamada kavrayamadığı düzeylere geçerek, daha karmaşık problemlerle baş edebilme (tasarım/planlama) becerisinin geliştirilmesidir. Bu bir tüme varım problemidir. Tıpkı Rus bebeklerinin (Matruska) açıldıkça içinden daha küçüğünün çıkmasının tersine; içerdekinin dışa çıktıkça daha büyük çerçeveyi ve düzeyi keşfetmesi gibi. Bunun planlama alanındaki karşılığı, odak kabul edilen konuttan kent bütününe giden hiyerarşik kademelenme anlayışı ile örtüşmektedir.

İlk projenin kurgulanmasındaki çıkış noktası ailedir. Böyle bir başlangıcın düşünülmesi Türk toplumunun aileye verdiği öneme bağlı olarak öğrencilerin aile kavramı ve değerleri üzerinde il-gilerinin yüksek olmasındandır. Ayrıca aile, toplumsal yapının en küçük ögesidir, onun mekansal karşılığı olan konut ise en küçük fiziksel mekan planlama birimidir.

Başlangıçta her öğrenciden bir aileyi tanımlaması istenmiştir. Bu aile her öğrencinin bireysel olarak hayal ettiği/ kurguladığı, belli bir zaman ve mekanda yaşayan bir aile olup; ailenin birey sayısı, yaşam biçimi ve çevresi, aile içi ve dışı ilişkileri, ekonomik yapısı, kültürü, inancı vb. bütün boyutları ile öğrenci tarafından tanımlanmaktadır. Bu aile öğrencinin idealindeki bir aile, ütöik veya sıradan bir aile olabilir. Öğrenci aileyi açıklayabildiği en fazla ayrıntıda tanımlamak ve bunu yazılı anlatmak durumundadır. Proje süreci ailenin konut yakın çevresinden başlayarak, küçük bir kente kadar genişleyen küçük komşuluk, ilkokul ve küçük bir kentin tasarlanması/ planlanması çerçevesinde aşama aşama gelişmektedir.

Stüdyo süreci gittikçe genişleyen üç aşamalı bir süreçtir ve 15 hafta olan yarıyılın (sömestrinin) zaman olarak 3 aşamada kullanılmasını ifade et-

Şekil 1. Projenin Kapsam ve Ölçek Açısından Gittikçe Genişleyen Üç Aşamalı Gösterimi

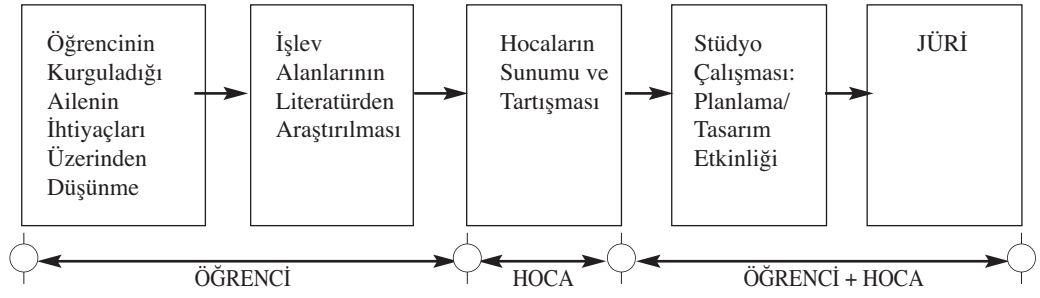
tiği gibi, konunun kapsam, içerik ve ölçeği açısından da 3 aşamayı ifade etmektedir (Şekil 1).

Öğrencinin belli bir zaman ve mekanda kurguladığı aile, kentsel yaşam için gerek duyduğu ihtiyaçlarını, konut yakın çevresinden başlayarak, tüm kente kadar genişleyen çevresinden karşılayacaktır. İhtiyaçların karşılandığı çevre, küçük komşuluk ünitesi, ilkokul birimi ve yaklaşık 15000 kişilik bir kentsel yerleşmeden oluşan ve önceden belirlenmiş planlama birimlerinden oluşmakta ve bu ölçekler öğrenciye kendi kurguladıkları ailelerin ihtiyaçlarından hareketle keşfettirilmektedir (Şekil 2).

Çalışma alanları bir bütünün parçaları olarak önceden hazırlanmış ve her aşamanın başlangıcında öğrencilere verilmiştir. Her aşamada izlenen süreçte benzerlik gösteren ortak yanlar vardır (Şekil 3). Öncelikle öğrenciler çalıştıkları düzeyde (küçük komşuluk, ilkokul veya küçük kent) ailenin hangi tür mekansal ihtiyaçlarını karşılayabileceğini kendi kurguladıkları aileler üzerinden belirlemektedirler. Daha sonra öğrenciler bu bilgileri literatürden araştırmakta ve ardından sorumlu hocalar bu konuda toparlayıcı bilgi aktararak bilgilenme süreci tamamlanmaktadır. Burada gününbirlik, haftalık, aylık ya da sezonluk

	Kapsam	Nüfus	Konut Birimi	Alan (Ha) Sayısı	Ölçek
I. AŞAMA	Küçük Komşuluk Ünitesi	300-600	Max. 150	~ 0.40	1/500
II. AŞAMA	İlkokul Birimi	3500-5000	300-400	~ 30	1/1000
III. AŞAMA	15000 Nüfuslu Küçük Kent	15000	2000-3000	~ 600	1/5000

Şekil 2. Her Aşama İçin Öngörülen Kapsam ve Ölçek

Şekil 3. Her Aşama İçin Öngörülen Ortak İşleyiş Kurgusu

ihtiyaçlar ve bunların karşılanabildiği kentsel mekanlar/ alanlar sorumlu hocaların yönlendirmeleri ile tartışılmaktadır. Tasarlanan/ planlanan düzeye (ölçeğe) göre olması gereken işlevler, bunların büyüklükleri, standartları, kullanım özellikleri, uzaklıklar, erişebilirlik vb. açılardan değerlendirilmekte ve ideal çözümler stüdyoda, planlama/ tasarım etkinliği içinde üretilmeye çalışılmaktadır. Her aşamada, kullanılan arazinin eğim, vadi, bitki örtüsü, iklim gibi doğal, fiziksel özelliklerinden kaynaklı tüm kısıtlayıcı ve yönlendirici etmenler olabildiğince hesaba katılarak tartışılmakta, öğrencinin bu yöndeki farkındalığı arttırılmaktadır.

Projede bölüm olanakları ve öğrenci sayısına bağlı olarak 9 kişilik 3 çalışma grubu oluşturulmuş ve her çalışma grubuna bir doktoralı yürütücü hoca, bir de asistan verilmiştir. Hocalar projenin her aşamasında gruplarını değiştirerek, farklı bir düzeyde de olsa her öğrenci ile görüşme imkanı yaratılmış ve bir anlamda sınıf içi oto kontrol sağlanmıştır. Oto kontrole imkan tanıyan ve aynı zamanda sınıf içinde üretilen bilginin paylaşılması imkanını veren bir başka düzenleme de her aşamanın sonunda yapılan ve tüm öğrenci ve hocaların katıldığı ortak jürilerdir.

Jüriler öğrenmenin yoğunlaştığı ve öğrencinin neyi ne kadar öğrendiğinin sorgulandığı zamandır (Webster, 2007). Bu dönem öğrencilerin eksikliklerini tamamlayarak, aşama yapmaları açısından bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda tüm bilgi ve birikimlerini yansıtabilme/ sunabilme olanağı vardır.

I. Aşama

Bu aşamada öğrenci tanımladığı ailenin konut yakın çevresinden beklentilerini tanımlamakta,

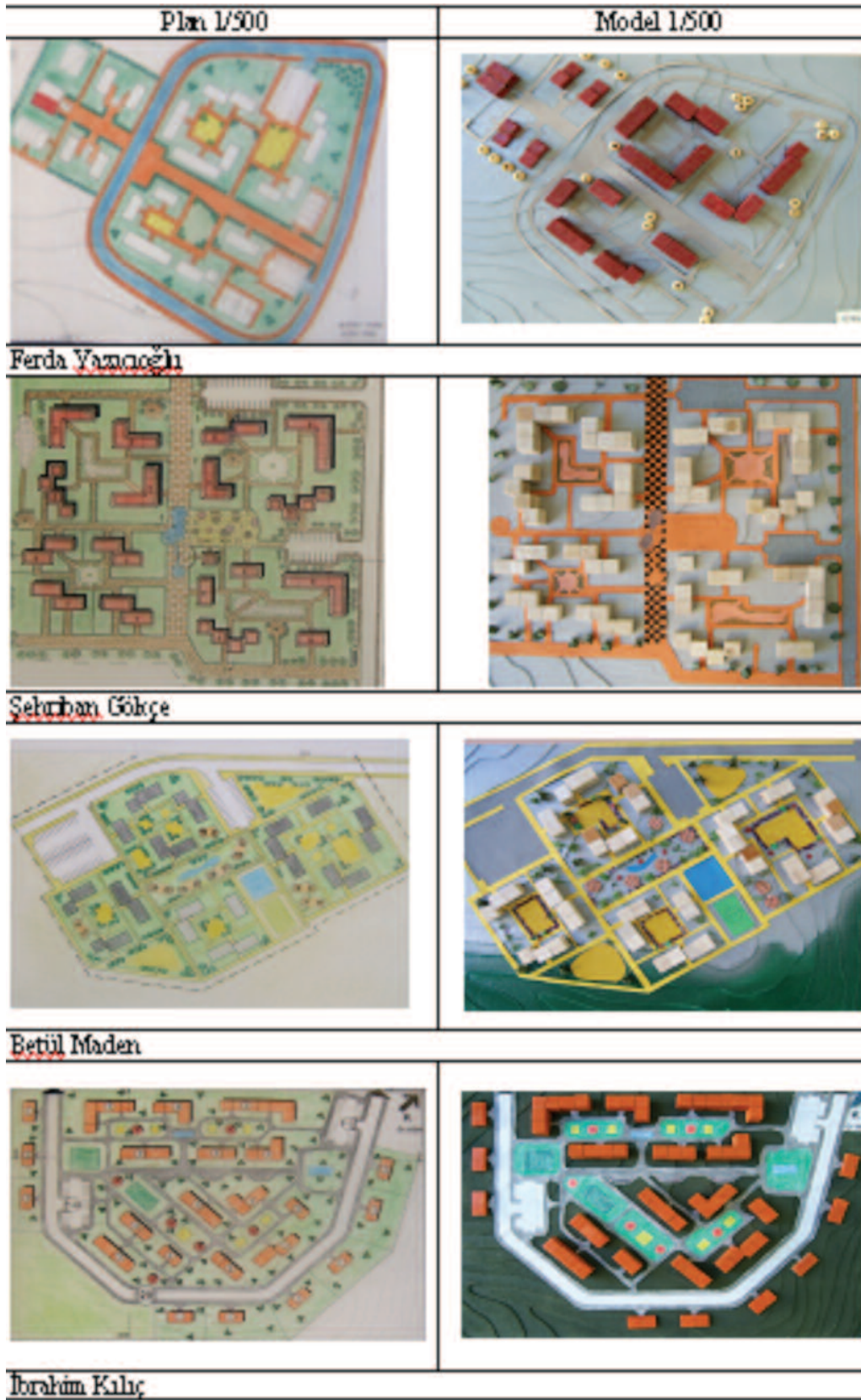
ailenin ihtiyaçlarından hareketle konut yakın çevresini tasarlamaktadır. Çalışma 1/500 ölçekli çizim ve maket ile stüdyo ortamında yürütülmektedir. Burada öğrenci konut ve yakın çevresindeki mekan kullanım özellikleri, çocuk oyun alanı, dinlenme ve sosyalleşme alanları, bunların tasarlanma ilkeleri, standartları, sokak, avlu vb. kentsel dış mekanların organizasyonları, yaya ve taşıt ile otopark düzenleri, konut dokusu, yoğunluklar vb. konularda bilgi sahibi olurken, düzenleme ve tasarım becerileri geliştirilmektedir. Ayrıca ölçeğin gerektirdiği çizim ve maket teknikleri ile görsel sunum teknikleri verilmektedir. Projenin bu aşaması ile ilgili çalışmalardan bazı örnekler aşağıda verilmiştir (Şekil 4).

II. Aşama

Bu aşamada öğrenci tasarladığı konut grubunun daha büyük bir bütünün parçası olduğunu görmektedir. Ailenin ihtiyaçlarını bu düzeyde yeniden tartışarak, elde ettiği bilgiler çerçevesinde ilköğretim düzeyindeki mekansal düzeni yeniden tasarlamakta/ planlamaktadır. Bu aşama hem çizim ve hem de maketle yürütülen ve 1/1000 ölçeğinin kullanıldığı bir aşamadır. Güneşli kullarımlar sorgulanarak, bu düzeyde ihtiyaç duyulan, ilköğretim okulu, ticaret, sağlık, kültürel ve sosyal, spor, park vb. alanların mekansal organizasyonu yapılmakta, taşıt ve yaya düzeni ile otoparklar düzenlenmektedir (Şekil 5).

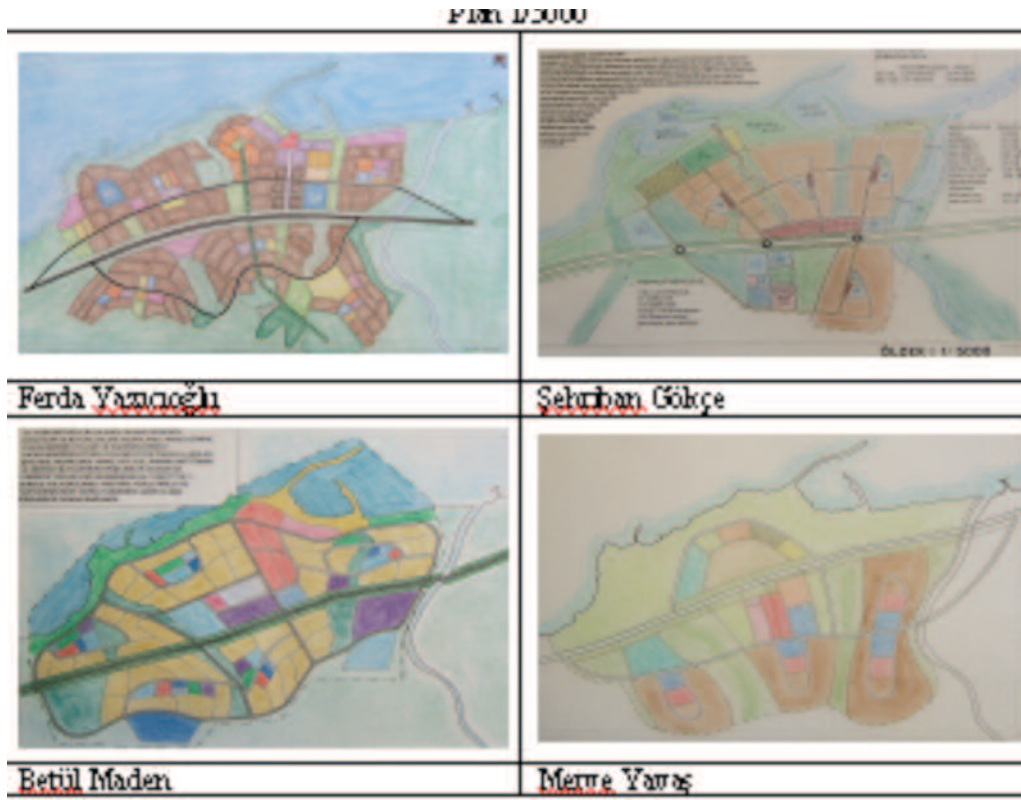
III. Aşama

Üçüncü aşama yaklaşık 15000 kişilik küçük yerleşme düzeyidir. Burada öğrenci yine ailenin kentsel düzeydeki ihtiyaç ve kullarımlarından hareketle, bu büyüklükte olması gereken tüm

Şekil 4. Aşamada Hazırlanan Komşuluk Ünitesi Plan ve Maket Örnekleri

Plan 1/1000	Model 1/1000
	
Ferda Yılmazoğlu	
	
Şehriban Gökçe	
	
Betül Maden	
	
Meriye Yavaş	

Şekil 6. III. Aşamada Hazırlanan Küçük Kent Yerleşme Birimi Plan Örnekleri

kentsel donatı alanlarını, bunların kullanım özellikleri, büyüklükleri ve yer seçim ilkelerinden hareketle önermektedir. Bunu yaparken yine doğal ve yapay tüm alansal verileri kullanması ve yorumlaması beklenmektedir. Bu ölçekte yerleşmenin genel kararları, konut, merkez ticaret, eğitim, sağlık, rekreasyon alanları gibi kentsel bölgeler ile ulaşım sistemleri tasarlanarak/ planlanarak ölçeğin gerektirdiği teknik ayrıntıda gösterilmektedir (Şekil 6).

Kazanımlar

Şehir ve bölge planlama bölümündeki ilk proje deneyiminden amaç öğrencilerin, eğitim ve meslek alanına kolay bir şekilde geçişini sağlamak, bunu yaparken de öğrenciler için gerekli olabilecek tüm başlangıç bilgisiyle onları donatmaktır. Bu bağlamda elde edildiği/ edileceği düşünülen kazanımlar;

- Yerleşme ve kentin yapısı ve işleyişi hakkında bilgilendirmek,

- Konuttan başlayarak, konut yakın çevresi, ilk öğretim birimi yerleşmesi ve küçük kent ölçeklerindeki yerleşmelerin kademeli ilişkisini kavratarak, yerleşme sistemleri ve onlar arasındaki hiyerarşik ilişkinin farkına vardırmak,
- Verilen her bir düzeydeki yerleşme için işlev alanları, bunların kullanım özellikleri, büyüklükleri, standartları ve düzenlenmesindeki ilkeler açısından teorik ve kuramsal bilgi vermek ve bu bilgileri kullanabilme becerilerini geliştirmek,
- Her bir düzeydeki çalışma alanında tasarım ve planlamayı yönlendirebilecek tüm doğal ve yapay verilerin farkındalığını yaratmak, bu verileri tasarım ve planlama kararlarını oluşturma da kullanabilmelerine yardımcı olmak,
- Farklı düzeylerde kullanılan 1/500, 1/1000 ve 1/5000 ölçeklerinin gerektirdiği çizim tekniklerini öğretmek,
- 1/500 ve 1/1000 arazi ve yerleşme maket tekniklerini geliştirmek,

- Yapılan çalışmaların sunumu ve sözlü savunması yönünde onlara beceri kazandırmak,
- Proje sürecini ve buna bağlı olarak zamanı yönetmeyi öğrenmek,

şeklinde sıralanabilir.

Tartışma

Burada yürütülen stüdyo çalışması Türkiye'deki planlama okullarının kabul ettiği temel ilkelere (TUPOB, 2005) uygun olarak Karadeniz Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü eğitim programı içinde, bir bütünün parçası olarak kurgulanmıştır. Bu projenin yürütücüleri lisans eğitimlerini mimar olarak tamamlamış, ancak kent planlama alanında doktoralarını yaparak uzmanlaşmışlardır. Bir çoğu hem mimarlık hem de planlama alanında stüdyolara katılmaktadır. Dolayısıyla izlenen yöntemin mimarlıkta kullanılan yöntemlere yakın olması tartışılabilir. Ancak Türkiye'de planlama okullarında mimar kökenli eğitimciler azımsanmayacak düzeydedir (Uzel, 1989).

Günümüzde şehircilik alanının hem uygulamada hem de eğitimde kullandığı yöntemler açısından mimarlıktan uzaklaşması tartışılmaktaysa da, şehirciliğin ortaya çıkışında ve gelişmesinde mimarların/ mimarlığın katkıları yadsınamaz. Şehircilik çok disiplinli bir alandır ve başta mimarlık olmak üzere diğer disiplinlerle ilişkilidir (Frank, 2006). Bu durum şehircilik alanının kullandığı yöntemleri çeşitlendirmekte ve zenginleştirir.

Diğer yandan tartışılan bir konuda konut alanlarının planlanmasında kullanılan komşuluk ünitesi kavramıdır ve bu kavram mimarlık eğitimindeki stüdyonun da konusudur (Soygeniş, ve Kırış, 2007). Komşuluk ünitesi kavramının ilk ortaya atıldığı günden bu yana yapılan eleştirilere rağmen zaman içindeki gelişmelere bağlı olarak yeniden yorumlandığı ve geçerli bir planlama argümanı olarak kullanıldığı da bir gerçektir (Biddulp, 2007; American Planning Association, 2006; Hester, 1975; Carmona, vd. 2003; Wolfe, 1987; Barton ve Tsourou 2000).

Proje yürütücüleri açısından elde edilen sonuçlar başarılı bulunmuştur. Proje süreci dinamik ve kesintisiz bir süreç olarak görülmekte olup, süreç

kesintiye uğramaya duyarlıdır. Öğrencilerin keyfi davranışları ve resmi tatil vb. nedenlerle proje sürecine ara verildiği durumlarda yeniden adaptasyon güç olmaktadır.

Proje süreci ilk bakışta seçeneksiz ve katı bir program gibi gözüke de, özellikle çalışma alanlarının önerilmesinde esneklik tanınabilmektedir. Tanımlanan ailenin yaşam kesitinin geleceği de içermesi nedeniyle, sürece ütopya dahil edilebilen olanaklı olmaktadır. Öğrencilerin yapacağı hazırlıklarda izlenecek yol ve yöntemler de proje sürecini esnetip zenginleştirecek bir yapıdadır. Bu açıdan proje süreci, planlama alanında dünyadaki yeni gelişmelere bağlı olarak her yarıyılın başında yeniden kurgulanabilmeye olanak vermektedir.

Proje sürecinde değinilen konuların fazlalığı ve somut verilere dayanmasının öğrencilere getireceği yaratıcılığı kısıtlama yönündeki eleştiriler belli ölçüde haklı sayılabilir. Ancak burada öğrencinin öğrenmesi ve kendisini geliştirmesinin uçsuz bir şey olduğu ve süreç içerisinde alabildiği bilginin en fazlasını alması beklenmektedir. Bu nedenle öğrenci grubunun bilgi alt yapısı, öğrenme isteği ve gayreti proje sürecinin kapsamının derinliğini belirlemektedir. Asgari bilgi ve becerilerin kazandırılma zorunluluğuna karşın, üst sınırla ilgili herhangi bir koşul olmayıp, bu tamamen öğrenci profiline göre belirlenmektedir.

Diğer yandan planlama alanı (kent/ bölge) kullandığı yöntem ve araçlar açısından mimarlık ve diğer tasarım alanlarından farklılaşmaktadır. Bu nedenle planlama eğitimindeki proje (stüdyo) çalışmalarında, sosyal, ekonomik, doğal vb. gibi birçok somut verinin daha yoğun kullanılması, diğer meslek alanlarının eğitimindekinden kaçınılmaz olarak daha erken bir dönemde olmaktadır. Bunda eğitim süresinin kısalığı da bir etken olabilir.

Çıkartım

İlk proje deneyiminde ortaya çıkan izlenim, önerilen üç aşama içinde öğrencilerin ortaya koydukları performans ve ürünler açısından başarılı oldukları yönündedir. Burada aile ve konut gibi bilinen iki kavramdan yola çıkmanın uyumu kolaylaştırdığı söylenebilir. Planlama eğitimine yeni başlayan öğrencilerin, projenin her bir aşama-

sında konu edilen bir yerleşmeyi/ kenti kavrama, anlama ve planlama önerisi geliştirme bağlamında ortaya koydukları ürünler ayrı ayrı şaşırtıcı derecede başarılı olmuşlardır. Burada gerçek başarı elde edilen bilgilerin ileriki yarıyıllarda kullanılmasıyla ortaya çıkacak ve anlaşılacaktır. Bu nedenle sürecin öğrenciye gerçek kazanımlarının ne olduğunun anlaşılabilmesi için zamana ihtiyaç vardır.

Bu yönde öğrencilerle yapılacak sorgulamalarla, ilk projenin değerlendirilmesi yapılacak, geri besleme ile proje süreci ve program yeniden gözden geçirilecektir.

Proje süreci ve programının değiştirilmesi sadece öğrencilerden gelecek geri beslemeye bağlı olmamalıdır. Planlama pratiğindeki gelişmelerin eğitime yansması, uygulanan programın esnek olması ve gelişmelere göre uyarlanabilmesiyle mümkündür. Kent ve bölge planlama bölümündeki ilk proje çalışması için uygulanan program belli özellikleri ile yeniliklere adapte edilebilecek gibi görünmektedir.

Yazanın Notu:

Bu stüdyo çalışmasının kurgulanması ve yürütülmesinde emek ve katkı veren Dr. Dilek Ş. Beyazlı, Dr. Yelda A. Türk, Arş. Gör. Sanem L. Özen, Arş. Gör. Mesut Yeşiltepe, Arş. Gör. Zeynep Niyazoğlu ve KTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü personeline ve öğrencilerine teşekkür ederim, 1/1000 ölçekli maket fotoğraflarını sağlayan Arş. Gör. Mesut Yeşiltepe'ye ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışma, 2008 yılında Amsterdam'da yapılan "Design Train" kongresinde sunulan bildirinin düzenlenmiş ve genişletilmiş halidir.

Kaynakça

- American Planning Association, (2006), Planning and Urban Design Standarts, John Wiley & Sons, Canada
- Asasoğlu, A., Kuloğlu, N., Öksüz, A. M. ve Cordan, Ö., (2002), Tasarım Eğitiminde Bağlam: Amasya Örneği, Yapı Dergisi, Vol 244, pp 62-69
- Barton, H., and Tsourou, C., (2000), Healty Urban Planning, Spon Press, USA and Canada
- Biddulp, M., (2007), İntroduction to Residential Layout, Elsever, Great Britain
- Branch, M., (1981), Continious City Planning Integrating Municipal Management and City Planning, A Wiley-Interscience Publication, New-York

Carmona, M., Heath, T., Oc, T., Tiesdell, S., (2003), Public Places Urban Spaces, Elsevier, Oxford, UK

Wolfe, C., R., (1991), Streets Regulating Neighborhood Form: A Selective History, Ed. Moudon, A., V., (1991), Public Streets for Public Use, Columbia University Press, USA

Frank, A. L., (2006), Three Decades of Though on Planning Education, Journal of Planning Literature, Vol. 21, No. 1, pp 15

Hester, R., (1975), "Neighborhood Space", The Urban Design Reader, Ed. Larice, M., and Macdonald, E., (2007), Routledge, Canada

Kuloğlu, N., Cordan, Ö., Öksüz, A. M., and Asasoğlu, A., (2001), "Context" in Design Education: Amasya as a Case Study, Traditional Environments in a New Millennium Defining Principles and Professional Prctise, Second International Symposium of IAPS-CSBE Network on, Amasya, Turkey, June 20-23

Ochsner, J. K., (2000), Behind the Mask: A Psychoanalytic on Interaction in the Design Studio, Journal of Architectural Education, Vol. 53, No. 4, pp194-206

Soygeniş, S., Kırış, İ., M., (2007), Architectural Design Studio: A Case Study For a Context-Conscious Approach, LIVENARCH III Contextualism in Arcitecture, 3. International Congress, Proceedings Volume 3, Trabzon, Turkey, pp 875-881

TUPOB (2005), TUPOB Türkiye Planlama Okulları Birliği 1. Koordinasyon Toplantısı Yıldız Teknik Üniversitesi Buluşması, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, İstanbul

Uzel, A., (1989), Türkiye'de Planlama Eğitiminin Nite-likse ve Niceliksel Durumu, Planlama Dergisi, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Vol. 2-3-4, pp 22-24

Webster, M., (2007), The Analytics of Power Re-Presenting the Design Jury, Journal of Architectural Education, pp21-27

Bir İletişim Aracı Olarak Bulvar; Atatürk Bulvarı

Berk Kesim

Y. Şehir Plancısı

Bulvar kavramı ilk kez 1670 yılında, yıkılan şehir surlarının yerine çift sıra ağaçlardan oluşan yaya yollarının, özel mülklerin bahçeleriyle birleşmesi sonucu, Paris’de ortaya çıkmıştır. Bulvar olgusu Kral IV. Henry’ nin karısı, kraliçe Marie de Medicis’ in atlı arabasıyla yaptığı günlük gezintilerle törensel bir nitelik kazanmıştır (Kostof, 1991: 249).

Modern bulvar kullanımı, taşıt ve yayaların hareketlerini birlikte, uyum içerisinde barındıran; kentlerin iletişim ihtiyacını karşılayan bir çözüm olmuştur. Günümüzde bulvarlar üzerindeki yaya ve taşıt dengesi bozulmaktadır. Bu denge ya yaya kullanımı olarak yoğun park caddeleri (*parkway*), ya da taşıt kullanımı olarak yoğun cadelere (*avenue*) dönüşmektedir. Böylelikle, içerisinde taşıtı barındıran cadde ve bulvar kavramları birbiriyle aynımış gibi algılanmaktadır. Aslında, cadde kavramı kentin kır ile bağlantısını sağlayan bulvar ise kentsel nitelikleri taşıyan, farklı mekansal oluşumlardır. (Kostof, 1991: 249).

Bu çalışma, bulvar kavramının mekansal bir iletişim aracı olma özelliğini incelemiştir. Bu amaçla, iletişimin insan ve araç arasındaki ilişkisini içeren bir tablo hazırlanmıştır. Bulvar üzerindeki ilişkinin niteliği, enlemsel ve boylamsal hareketler, ayrıca davranış bilimleri ve proksemiklerin (mekanın yapılandığı iletişim) yardımıyla belirlenmiştir.

İletişim Teorisi’nin Mekansallaştırılması:

İnsan sosyal bir varlıktır. İletişim sosyal olmanın gereğidir. İnsan insan ilişkisi ya da insan çevre ilişkisi içerisinde iletişim mekanda gerçekleşir. Dolayısıyla kent sosyal bir mekan olma zorunluluğundadır ve plancılar olarak bizlere düşen görev bu sosyal ilişki örüntüsü için gerekli mekansal düzenlemeleri sağlamaktır.

Temel iletişim teorisi çerçevesinde, algıda yanılmayı en aza indirmek için verici mesajı alıcıya birçok kanal (birden fazla duyu organına hitap edecek şekilde) ile göndermesi gerekmektedir (Meier, 1962: 8). *Uyarım (stimulation)* esnasındaki problemlerden kaçınmak aşırı uyarım, az uyarım ve devamsız uyarımın en aza indirgenmesi, iletinin tüm duyu organlarına yeteri düzeyde ve mesafede etki etmesi ile olur. Bu bilgiler ışığında iletişimin birincil formu yüz yüze

* Olgı Çalışkan’a teşekkürlerimle

iletişimin, insan doğası gereği kentlerin temel iletişim mekanizması olarak düşünülmesi gerekir (Goffman, 1967: 5). Mekansal kararlarda öncelik verilmesi gereken yüz yüze iletişimdir.

İkincil iletişim bir vasıta ile gerçekleştirilir ve amaç odaklı bir iletişimdir. Televizyon, radyo, telefon, elektronik posta, internet, cep telefonu aslında ikincil iletişim mekanizmalarıdır. Motorlu, motorsuz tüm taşıt araçları da amaç odaklı kullanımları yoğun olan ikincil iletişim mekanizmaları içerisinde gruplandırılır. Bulvar –caddeden farklı olarak- hem birincil hem de ikincil iletişim gereksinimlerine bir arada cevap verebilecek olanaklara sahip bir tasarım aracıdır. Tablo-1 de görüldüğü üzere, iletişimi uyarım esaslarına göre gruplandırmak mümkündür. Bu sınıflandırma, mekandaki insan davranışlarını ayırıştırma, sonrasında da bu davranışların fiziksel tanımlamaları ile ölçülebilir ve sınanabilir olmasına yardımcı olacaktır.

Mekanda insan davranışlarını ikiye ayırmak mümkündür. Bunlar rastgele davranışlar (random behaviour) ve yapılandırılmış davranışlardır (situated behaviour) (Goffman, 1967). Rastgele davranışlarda amaç ikinci planda kalır. Mekanın yönlendirdiği iletişim olanakları kullanma imkanı artar. Mekanın iletişime fırsat yaratacak şekilde tasarlanması, tesadüfi sağlanan sosyal faydalarla kişinin kent yaşamında hayatta kalması için insani temel ihtiyaçlara ulaşmak adına önemlidir. Yapılandırılmış davranışlarda ise amaç odaklı bir hareket ve davranış biçimi vardır. Kişinin iletişim kanalları çevreye kapanır ve yapılandırılmış işe olan odaklanma artar. Dolayısıyla, birincil iletişim, rastgele davranışların, ikincil iletişim ise yapılandırılmış davranışların sonucu elde edilir.

Bu iki davranış biçimini bulvar bağlamında tartıştığımızda, aslında yaya olan bireylerle, taşıt kullanan bireylerin farklarından bahsettiğimiz ortadadır¹. Yukarıdaki bilgiler ışığında ve temel ta-

İLETİŞİM KATEGORİLERİ	İLİŞKİ TÜRÜ	MESAJIN KARAKTERİ	MESAJIN İÇERİĞİ
BİÇİMSEL İLETİŞİM (BİRİNCİL)	Kişisel Katılım	<i>Bişimsel</i>	• Beden Dili • Alıcı ve Verici Arasındaki Mesafe (Proksemik) • Konuşma Dili Esnasındaki İfadeler
SÖZEL İLETİŞİM (BİRİNCİL)	Yazılı ve Sözlü İfade	<i>Sözel</i>	• Hareket, Ulaşım • Çeşitli Teknolojik İletişim Araçları • Amaca Yönelik İleti • Konuşma Dili
TEKNİK İLETİŞİM (İKİNCİL)	Hareket ve Mübadele	<i>Makine ya da Araç Vasıtası ile</i>	• Hizmet Dağılımı • Tarım ve Sanayi Ürünlerinin Dağıtım ve Mübadelesi • Bilgi Dağıtım ve Mübadelesi
ARTIK İLETİŞİM (İLETİŞİM TÜRÜNE GÖRE ATIKLARIN TOPLANMASI)	Geri Dönüşüm ya da Çöp Atımı ile Kayıp	<i>Makine ya da Araç Vasıtası ile Geri Dönüşüm ya da Kayıp</i>	• İlk Üçünün Artıkları • Geri Dönüşüm, Enerji • Kayıp Atık, Enerji • Altyapı Ağı

Tablo 1: Yazar tarafından aşağıdaki kaynaklardan faydalanılarak görselleştirilmiştir.

Barlas, A. M., (2006) *Urban Streets & Urban Rituals*, METU Faculty of Architecture Printing Workshop, p.73.

Czarnowski, V. T., (1978), *The Street as a Communication Artifact*, in Anderson S., ed., *On Streets*, The MIT Press, Cambridge, pp. 205-212.

Meier, R., L., (1962), *A Communication Theory of Urban Growth*, The Joint Center for Urban Studies of The Massachusetts Institute of Technology and Harvard University, p. 13, 14.

Hall, E. T., (1959), *The Silent Language*, Doubleday & Company, Inc., Garden City, New York.

1 Vurgulanması gereken iki önemli noktadan birincisi, taşıt odaklı müdahalelerden, -kentin gerekliliği haline gelen- bireylerin (yayaların) nasıl etkilendiği ve ikinci olarak bu davranış biçimlerinin bulvar gibi doğrusal mekanlardaki fiziki hareketlere nasıl dönüştüğüdür. Burada göz ardı edilmemesi gereken nokta sadece taşıtların değil yayaların da mekansal düzenlemelerle yapılandırılmış hareketlere zorlanabileceğidir.

sarım ilkeleri doğrultusunda bulvar gibi doğrusal mekanlarda fiziki hareketleri ve içeriklerini tanımlamak mümkündür. Doğrusal mekanlarda, yapılandırılmış davranışlar temelde amaç odaklı boylamsal hareketlerdir. Enlemsel hareketlerse daha çok rastgele davranışların sonucudur. Mekanın doğrusallığı ne kadar artarsa, yani yaya alanları ne kadar daraltılır ve ayrıştırılırsa; bulvar mekanındaki enlemsel hareketler azalacak ve boylamsal amaç odaklı hareketler artacaktır. Bu da sosyal etkileşimin en yüksek olduğu kentin ana damarlarında giderek mekanda etkileşimin düşmesine sebep olacaktır.

Çalışmada oluşturulan bu kuram proksemiklerle de uyumaktadır. Buna göre kişilerin mekandaki birbirlerine olan mesafeleri iletişimi düzenler. Her kişinin çevresinde görünmez bir 'egemenlik alanı' (territory) mevcuttur. Bu alan dört parçaya ayrılmıştır (Hall, 1959, Hall, 1970, Hall 1974). Mesafeler kültürle göre değişiklik gösterse de yabancılarla kurduğumuz ilişkiler için, 2-6 metrelik bir alan tanımlanmıştır. (Hall 1974). Bu ülkemiz şartlarında ve görgül çalışmalar çerçevesinde görülmüştür ki 50-90 cm ye kadar düşebilir. Mesafe daha az olduğunda yabancı iki şahıs arasında aşırı uyarım sebebiyle iletişim kesilmektedir. Atatürk Bulvarı üzerinde Kuğulu Park karşısındaki kaldırımlar buna örnektir.

Sonuçta, bulvardaki boylamsal hareketlere yönelik müdahaleler birincil iletişimi azaltmaktadır. Bu müdahaleler sadece araç bazında düşünülmemelidir. Yayalarında boylamsal hareketler esnasında amaca odaklandığı ve yapılandırılmış davranışlar sergilediği görülmüştür². Sırf ulaşım olanaklarını (teknik iletişimi) arttırmak adına yapılan müdahaleler, sürekli artan nüfusun bulunduğu kentlerde, mekana müdahale edenlerin teknik iletişime yönelik çözüm arayışı içerisine girmesine sebep olmaktadır. Bu durum basmakalıp çözümlerin üretildiği bir paradoksa dönüşür. Bu paradokstan kurtulmanın en basit yolu birincil iletişim mekanizmalarına yönelik mekanlar tasarlamaktan geçer.

Sonuçta, bu çalışmada tanımlanan kavramlarla bulvar gibi doğrusal nitelikteki mekanlardaki ile-

tişimin niteliği ölçülebilir ve/veya gözlemlenebilir olmaktadır. Başka bir deyişle, çoğunlukla yapılandırılmış davranış biçimini içeren boylamsal hareketler ve çoğunlukla rastgele davranış biçimini içeren enlemsel hareketler karşılaştırılarak bulvarların sosyal etkileşim düzeyindeki değişimler anlaşılabilir.

Atatürk Bulvarı; Cumhuriyetin Törensel Yolu:

Yukarıda anlatılan teorik bilgiler çerçevesinde, Ankara Atatürk Bulvarındaki sosyal iletişimin değişimi, enlemsel ve boylamsal hareketlerle ilişkilendirilen mekansal analizlerle incelenmiştir. Bu çalışmada amaç, son yıllarda bulvar üzerinde yapılan trafik odaklı müdahalelerin, bulvarın sosyal yapısını değiştirip değiştirmediğini tespit etmek ve bulvar tanımlamasının ne derece doğru olduğunu anlamaktır.

Atatürk Bulvarı'nın tarihi cumhuriyetin kuruluş dönemi ile başlamaktadır. Başlangıçta Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ulus Meydanındaki binasından, Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne uzanan yarı kentsel yarı kırsal bir yoldur. Fakat 13 Ekim 1923 tarihinde Ankara'nın başkent olmasıyla başlayan sosyal devrimin örnek bir sosyal yaşamın sergilendiği odak halini almıştır. Cumhuriyet Devrimi'nin mekansal ve sosyal getirilerinin ilk kez sergilendiği Atatürk Bulvarı, genç cumhuriyetin eski gerici, tutucu ve baskıcı rejiminin sona erdiği ve ülkenin hakimiyetinin gerçek sahibi halkın iradesine geçişinin simgesidir.

Atatürk Bulvarı'ı kent içi surların yıkılmasıyla oluşmamasına rağmen simgesel ve törensel anlamı gereği bulvar olarak nitelendirilir. Hakimiyet-i Milliye (Ulus) Meydanı'ndan başlayarak Çankaya'ya doğru bir başkent gereği olan tüm yapıları, elçilikleri, Hükümet Mahallesi'ni içerisinde barındırır, birbirine bağlar.³ Bulvarın günümüze gelene kadar yapılan çalışmaları üst üste getirildiği zaman, mekansal olarak en etkin planın Profesör Doktor Hermann Jansen'in planı olduğu görülmüştür. Camillo Sitte'ci planlama anlayışı ile Jansen, mekansal kurgusunda yaya

2 Zaten tehlikeli olan da yayaların da araçlar gibi sadece bir ulaşım tipi olarak görülmesi ve buna yönelik müdahalelerin yapılmasıdır. Tüm bu müdahale süreci kendi içerisinde kapalılık arz etmektedir.

3 Tüm yapıların detaylı listesinin verilmesi ve tarihlerinin anlatılması bu yazıda ele almak mümkün değildir. Detaylı bilgi için; bkz. Kesim B., (2009), The Boulevard as a Communication Tool; Atatürk Boulevard, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

kullanımına önem vermiş, doğu tarafı daha geniş olmak üzere 40 metrelik, bir iki sıra ağaçlar ve bisiklet yolundan oluşan bir plan yapmıştır (Keskinok, 2009: 45). Elçilikler haricindeki tüm mekanlarda yaya öncelikli tasarım anlayışı benimsenmiş, hatta bugün içerisine giremediğimiz Hükümet Mahallesi'nde bile kamu kullanımına öncelik verilmiştir. Jansen'in plan raporu Ankara'nın bugünkü durumu düşünüldüğünde ders niteliği taşımaktadır. Raporda bulvar ve caddeler arasındaki ayırım açıkça belirtilmektedir. Bu raporda bulvarda taşıt öncelikli bir tasarım anlayışının benimsenmediği açıktır (Jansen, 1937). 1957 Uybadin-Yücel Planı'na kadar Atatürk Bulvarı, yaya öncelikli bir tasarım anlayışı ile planlanmıştır.

Atatürk Bulvarı'nda Enlemsel Hareketlere Uygunluğun İncelenmesi:

Bu bölümdeki mekansal analizler çoğunlukla 2007 yılında yapılan müdahalelerle günümüz arasındaki enlemsel hareketlerin değişim temel alınarak yapılmıştır. Buna ek olarak iletişim teorisinin mekansallaştırılması esnasında kullanılan yardımcı tanımlamalarla müdahalelerin sosyal üretim mekanizmasını nasıl etkilediği açıklanmaya çalışılmıştır⁴.

1980'lerde doruk noktasına varan nüfus ve yoğunluk artışı, motorlu taşıtların orta sınıf vatandaşların da alım gücü içerisinde olmasıyla bulvar mekanındaki öncelikler değişmeye başlamıştır. Bu değişimin miladı olarak 1957 Uybadin ve

Şekil 1 Enlemsel ve Boylamsal Yönelimler.

Kaynak: Fotoğraf alıntıları:

<http://www.panoramio.com/map/#lt=39.920465&ln=32.854928&z=-2&k=2&a=1&tab=>, Erişim: Temmuz, 2009

Keskinok, Ç. H., (2009), *Ankara Kentinin Planlanması ve Atatürk Bulvarının Oluşumu*, (der), Keskinok, Ç. H., *Cumhuriyet Devrimi'nin Yolu Atatürk Bulvarı*, Koleksiyoncular Derneği Yayını, Reklam Reklam ve Ltd. Şti., p.132.

⁴ Bu amaçla, bulvarın geçmişindeki sosyal iletişimin boyutu kişilerin belleklerinde yer etmiş belli başlı olgularla anlatılabilir. Bulvar tanımına belkide en uygun olanı "bulvarda akşamüstü gezileridir." (Dinçer: 2009, 32). İş çıkışı yapılan, serbest davranış biçiminin en bariz örneği olan bu hareketlilik hem enlemsel hem de boylamsal olarak yüz yüze iletişimin en açık yitirilmiş, faaliyetidir. Özenli giyinmiş insanların yaptıkları bu törensel yürüyüşler, bulvardaki yitirilmiş sosyal faaliyetlerin başında gelmektedir.

Yücel Planı belirtilebilir. Bu plan Jansen Planı ile tamamen ayrı bir bakış açısı ve teknik iletişim odaklı bir tasarım anlayışı benimsemiştir. Bu plan, bireysel, temel, teknik ihtiyaçları gidermeye yönelik bir cadde anlayışını zahiri ve yavan bir iletişim kurgusu olarak tasarıma yansıtmıştır. Zaman içerisindeki taşıt yolu genişletme müdahaleleri, bulvar çevresindeki kat yükseltmeye yönelik kararlarla desteklenmiştir. Dolayısıyla, bulvarın birincil iletişim mekanları daralmış, bölünmüş ve koparılmaya başlanmıştır.

Bu durumu örneklemek ve teorik çerçeve ile birleştirerek anlamak için yarı spekülatif bir analiz metodu kullanılarak noktasal tespitler yapılmıştır. Mekansal analizler bulvarın yakın geçmişinde planlama camiası tarafından eleştirilere maruz kalan altgeçitleri ve araç odaklı müdahaleleri yukarıdaki teorik çerçeve içerisinde incelemekte ve bulvardaki değişimin sosyal iletişim mekanizmalarına etkisini tartışmaktadır.

Şekil 1’de görüldüğü üzere bulvardaki boylamsal hareketler zaman içerisinde artmıştır. Ayrıca, enlemsel hareketler serbest davranış olmaktan çıkmıştır. Boylamsal hareketlere yönelik müdahaleler dolaylı olarak enlemsel hareketlerdeki iletişim olanaklarını da kısıtlamıştır. Böylece enlemsel hareketler sadece karşıdan karşıya geçmek yani yapılandırılmış davranış kategorisine yönlendirilmektedir. Şekil 1 den çıkarılabilecek ikinci bir sonuç ise bireylerin eski duruma oranla daha nadir davranışsal geçişleri gerçekleştirebildikleridir. Kişisel egemenlik alanları (Territory) daralmıştır. Taşıt araçlarına (teknik iletişime) yönelik müdahalelerle hem mekanı daraltmış hem de bölünmüştür. Kişiler öncelikli amaçlarını gerçekleştirip çabucak kendilerini rahatsız eden aşırı uyarım ortamından uzaklaşmak için çaba göstermektedir. Şekil 2 de ise Ankara’nın geçmiş planlarındaki bulvarın etkilediği sosyal iletişim mekanlarındaki daralma, proksemikler ve analizler sonucu ortaya konmuştur.

Bu çalışmanın esas amacı ise 2007 yılında yapılan altgeçitlerin bu sürece etkisini saptamaktır. Şekil 3a’ da görüldüğü üzere son yapılan müdahaleler bulvarın Akay Kavşağı’ndan Çankaya Köşkü’ne kadar olan kısmında enlemsel hareketleri engelleyici müdahalelerin yoğunlaştığı alandır. Bu bölgede altgeçitlerin inşası esnasında kaldırımlardaki daralmalar da bu müdahalelerin ikincil etkisidir.

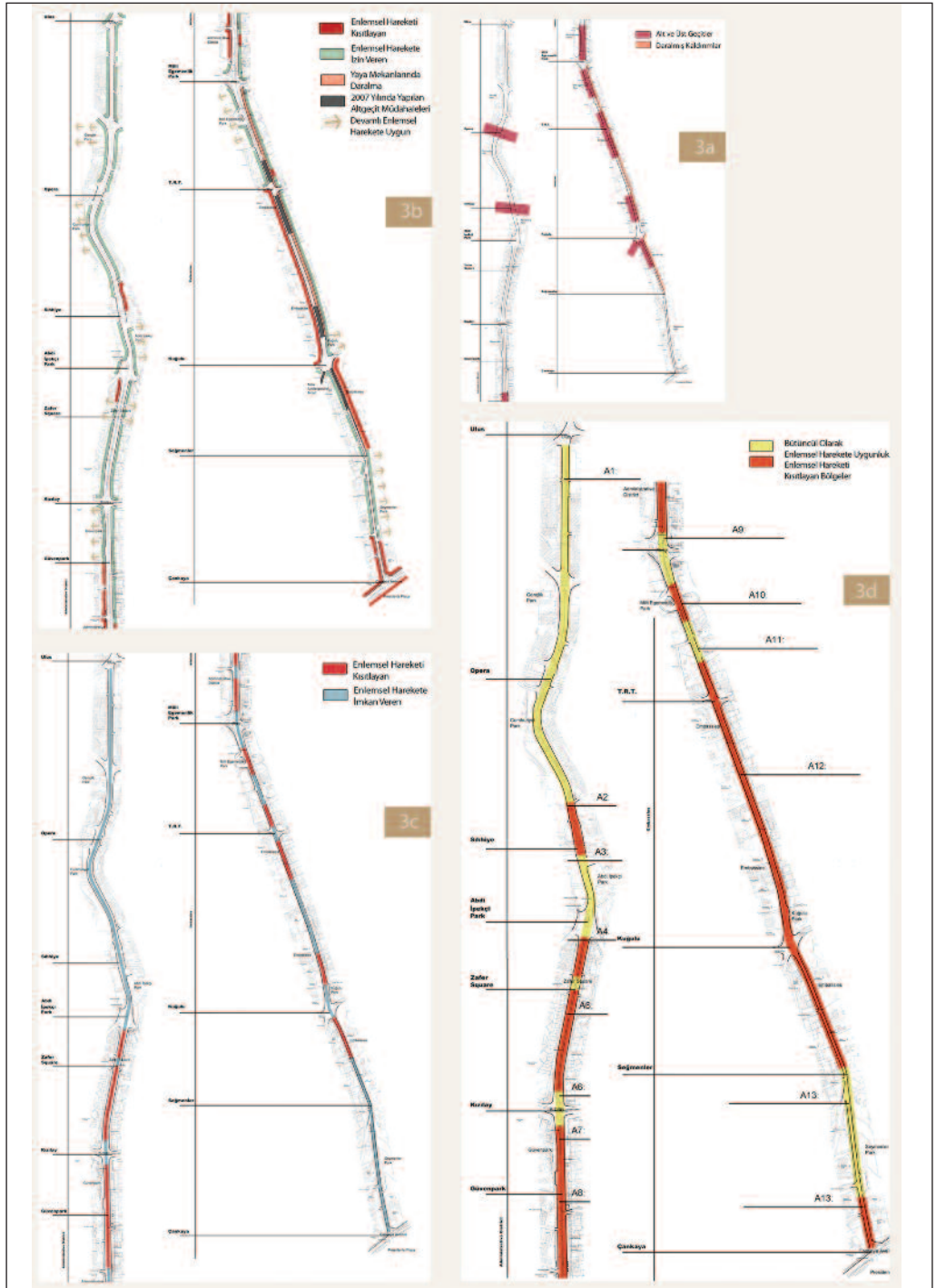

Şekil 2 Atatürk Bulvarındaki mekana dayalı sosyal iletişim olanaklarındaki daralma
Fotoğraf: Baykan Günay belgeligi

Yapılan analizler bulvarın yakın çevresi ve bulvarın orta noktasından alınan kesitlerde enlemsel hareketlere fiziki olarak imkan verip verememe durumu sınanmıştır. Şekil 3b’de bulvarın çevresindeki enlemsel hareketlere uygunluk analiz edilmiştir. Bu analizde dikkat edilmesi gereken nokta bulvar parklarının sunduğu enlemsel hareket olanaklarıdır. Bu olanaklar bulvarın Ulus tarafında yoğunluk göstermektedir. Bunun yanında Güvenparkdan itibaren temel iletişim mekanizmalarını kısıtlayıcı müdahaleler görülmektedir. Şekil 3c’ de ise bulvarın Ulus ve Çankaya arasındaki enlemsel hareket olanakları arasındaki

fark daha açık gözlemlenmektedir. Özellikle alt-geçitlerin olduğu kısımlarda hem fiziksel hem de psikolojik bir engel mevcuttur. Bu durum Kızı-

lay ve çevresindeki yoğun yaya mekanlarında ise orta refüj engel elemanları ile devamlılık arz etmektedir.⁵

Şekil 3 Mekansal Analizler: Şekil 3a: Alt ve üstgeçitler, Şekil 3b: Bulvar çevresinde enlemsel hareketlere uygunluk, Şekil 3c: Bulvar içerisindeki enlemsel hareketlere uygunluk, Şekil 3d: Sentez. Altılık paftalar: Ankara Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, (2007), 2007 Ankara Halihazır Paftaları

5 Analizler hakkında daha detaylı bilgi için; Kesim B., (2009), *The Boulevard as a Communication Tool; Atatürk Boulevard*, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Hareket Davranış	Enlemsel Hareket	Boylamsal Hareket	Mekansal
Yapılandırılmış Davranışlar	Yapılandırılmış Enlemsel Hareketler	Yapılandırılmış Boylamsal Hareketler	Araç Yolu, cadde (Ulaşım amaçlı)
Serbest Davranışlar	Serbest Enlemsel Hareketler	Serbest Boylamsal Hareketler	Bulvar Park Caddeleri
Davranışsal	İletişim Odaklı	Hareket Odaklı	

Şekil 4 Davranış ve hareketlerin bulvar tipindeki kent mekanlarındaki dağılımları.

Sözü edilen iki analizin birleşmesiyle oluşan sentez şekil 3d’de verilmiştir. 2007 yılında yapılan müdahalelerle özellikle Kızılay’dan başlayarak Seymenler Park’ına kadar devam etmektedir. Gözlemler ve tarihi bilgiler sonucunda Atatürk Bulvarı’ndaki sosyal iletişimin Çankaya tarafına doğru hareket ettiği sonucuna ulaşılabilmektedir. Hatta bu iletişimin Kızılay ve Kuşlu Park civarında doruk noktalarında olduğu söylenilebilir. 2007 müdahaleleri bu sosyal iletişimi en önemli noktalarını engellemektedir. Bu sonuca fiziki analizlere doğrudan ulaşılmıştır. Fakat daha önce teorik çerçevede belirtildiği üzere, boylamsal hareketlere dönük müdahaleler bulvardaki tüm trafik akışını arttıracak düşünülürse; müdahaleler dolaylı olarak bulvarın bütününde etkili olmuştur. Böylece enlemsel hareketler bulvar bütününde zayıflamıştır.

Atatürk Bulvarı; Bulvardan Caddeye:

Bu çalışma Atatürk Bulvarı için kullanılan “gelip geçen yer” olma sürecini incelemiştir. Bundan önceki çalışmalarda ve güncel tartışmalarla süregelen Atatürk Bulvarı’na yapılan müdahalelerin doğruluğu iletişim teorisinden faydalanarak incelenmiştir.

Bulvar hem taşıt hem de yaya trafiğini birlikte çözen, insan için inşa edilmiş kentlerin en önemli parçalarından biridir. İnsan olmanın temeli iletişimidir. Kent mekanında sosyal iletişimin azalması mekana yabancılaşmayı beraberinde getirir. Bulvar gibi doğrusal mekanlarda yapılandırılmış boylamsal hareketlerin artması, serbest davranış olanağı daha yoğun olan enlemsel hareketleri düşürerek, mekandaki sosyal iletişimin azalmasına

sebeptir. Ankara Atatürk Bulvarı örneğinde de görüldüğü üzere 1960’lardan itibaren teknik iletişim odaklı müdahaleler bulvarın törensel ve sosyal yapısını düşürmüştür. Bu süreç 2007 müdahaleleri ile trafik hacminin artırılmasıyla hızlanarak devam etmektedir. Cumhuriyetimizin sosyal devriminin simgesel yolu Atatürk Bulvarı, şehirlerarası bir otoban kadar kıymetsizleşmiştir.

Kaynakça

- Barlas, A. M., (2006) *Urban Streets & Urban Rituals*, METU Faculty of Architecture Printing Workshop.
- Czarnowski, V. T., (1978), *The Street as a Communication Artifact*, in Anderson S., (der), *On Streets*, The MIT Press, Cambridge, pp. 205-212.
- Dinçer, G., (2009), *Ankara Atatürk Bulvarının Öyküsü*, (der), Keskinok, Ç. H., *Cumhuriyet Devrimi’nin Yolu Atatürk Bulvarı*, Koleksiyoncular Derneği Yayını, Reklam Reklam ve Ltd. Şti, pp. 11-36.
- Goffman, E., (1967), *Interaction Ritual, Essays on Face to Face Behaviour*, Anchor Books, Doubleday & Company, Inc., Garden City, New York.
- Hall, E. T. (1974), *Meeting Man’s Basic Spatial Needs in Artificial Environments*, (der), Lang, J., Burnette, C., Moleski, W., and Vachon, D., *Designing for Human Behaviour: Architectural and The Behavioural Sciences*, Pennsylvania: Dowden, Hutchinson & Ross Inc, pp. 210-220.
- Hall, E. T., (1959), *The Silent Language*, Doubleday & Company, Inc., Garden City, New York.
- Hall, E. T., (1970), *The Anthropology of Space: An Organizing Model*, (der), Proshansky, H., (der), M., Ittelson, W. H., & Rivlin, G. L., (1970), *Environmental Psychology: Man and His Physical Settings*, New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc, pp. 16-27.

<http://www.panoramio.com/map/#lt=39.920465&ln=32.854928&z=-2&k=2&a=1&tab=>, july 2009

Jansen H. (1937), Ankara İmar Planı, Plan Raporu, Aladdin Kırıl Basımevi, (der) Baykan Günay.

Kesim B., (2009), *The Boulevard as a Communication Tool; Atatürk Boulevard*, ODTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Keskinok, Ç. H., (2009), *Ankara Kentinin Planlanması ve Atatürk Bulvarının Oluşumu*, (der), Keskinok, Ç. H., *Cumhuriyet Devrimi'nin Yolu Atatürk Bulvarı*, Koleksiyoncular Derneği Yayını, Rekmay Reklam ve Ltd. Şti, pp. 37-58.

Kostof, S., (1991), *The City Shaped*, Thames and Hudson Ltd., London.

Meier, R., L., (1962), *A Communication Theory of Urban Growth*, The Joint Center for Urban Studies of The Massachusetts Institute of Technology and Harvard University.

Memlük, Y., (2009), *Bulvarın Yeşil Parçaları*, (der), Keskinok, Ç. H., *Cumhuriyet Devrimi'nin Yolu Atatürk Bulvarı*, Koleksiyoncular Derneği Yayını, Rekmay Reklam ve Ltd. Şti, pp. 1-10.

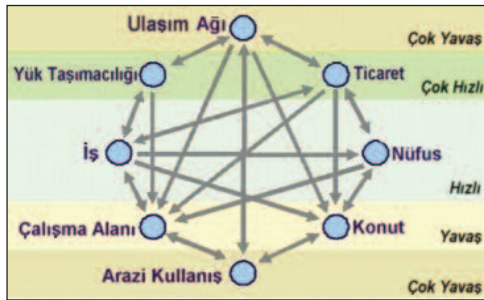
Kentiçi Ulaşım İlişkisi Bağlamında Kent Biçimi ile İlgili Güncel Yaklaşımlar*

Esin Ö. Aktuğlu Aktan

Dr.Araş. Gör.
Yıldız Teknik Üni.
Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge
Planlama Bölümü

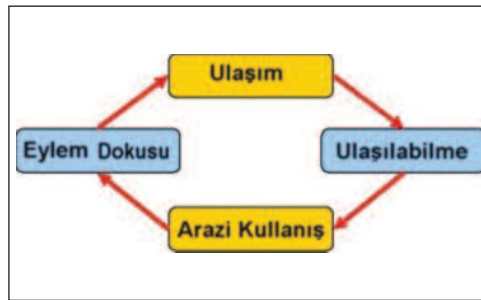
Anahtar kelimeler: Kent biçimi, kentiçi ulaşım, şehir planlama.

Bu çalışmada kent biçimi ile kentiçi ulaşımı ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Zaman içinde kent biçimi oluşurken arazi kullanış ve ulaşım ağı çok yavaş değişirken, onların birlikteliğinden kaynaklanan hareketler çok daha hızlı değişmekte ve kente eklenmektedir. Şekil 1’de de görüldüğü gibi kentsel alan karmaşık da olsa belirli bir zamansal düzende oluşmaktadır.

Şekil 1 Kentsel değişimin dinamikleri

Ulaşım teknolojisindeki değişimler (yatırım ve hizmet) göreceli olarak ulaşılabilirliği etkiler. Arazi kullanışındaki değişimler ise eylem alanlarını etkiler. Bu değişimler sırasında yolculuk yaratımının (yolcu ve yük) özel bir önemi vardır. Yolculuk dokusu, yolculuk sayısı, yolculuk süresi, kalkış-varış dokusu, tür ve yolculuk zinciri gibi çeşitli şekillerde değişebilir. Yolculuk ihtiyacındaki değişim yeni ulaşım altyapısının ve hizmetinin gelişimine etki eder (Şekil 2).

Şekil 2 Ulaşım ve arazi kullanış etkileşimi

* Kent Biçimi – Ulaşım Etkileşimine İlişkin (Tarihsel ve Güncel) Yaklaşımlar ve İstanbul Örneği, YTÜ FBE Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Şehir Planlama Programı (basılmamış doktora tezi), İstanbul, 2006.

Ulaşım sunumu ve ulaşım talebi karşılıklı etkileşim halindedir. Bir otoyol yapımı ticari ve hizmet eylemlerinin toplanmasını kolaylaştırma yönünde kent biçimini değiştirirken, bu değişim yeni ulaşım talebi doğurmaktadır. Bu talep mekansal yapının yeniden düzenlenmesini etkiler.

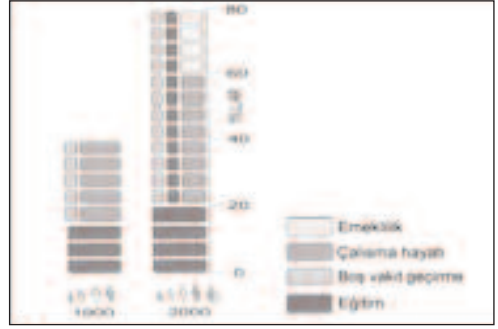
Bu yaklaşımlar doğrultusunda yazıda ulaşım kavramı, gelişimi, ulaşımın tarih içindeki gelişimi, kent biçiminin gelişimi ile etkileşerek nasıl değiştiği tartışılmaktadır. Kent biçimi ile kentiçi ulaşım ilişkisi, düğüm noktaları ve bağlantıları hakkında bilgi verilmektedir.

1.Ulaşım ve Gelişimi

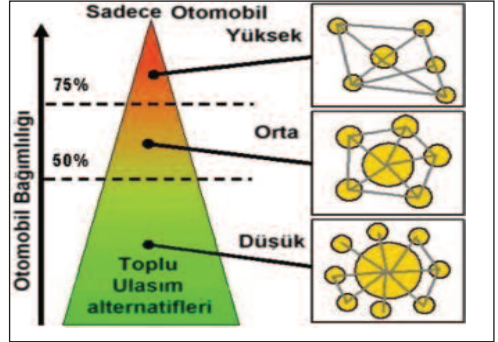
Ulaşım, en genel anlamıyla, insanların ve malların mekanda yer değiştirmesidir. Tarihin ilk dönemlerinden buyana önce insan ve hayvan gücüne dayalı olarak ortaya çıkan ulaşım eylemi, daha sonra akarsu ve rüzgar gibi doğal unsurlar kullanılarak gelişmiştir. Tekerleğin icadı, önce buhar gücünün ve daha sonra içten patlamalı motorların ulaşım amacıyla kullanılması bugünkü gelişmenin ana çizgilerini oluşturmuştur. 19. yüzyıl ortalarında buhar gücü ve demiryolu teknolojisi önce kentlerarası ve daha sonra kentiçi ulaşımın niteliğini belirleyen temel teknolojik gelişmelerdir. Kentler ve ülkeler demiryolu hatlarıyla birleştirilmiş, bu olanaklarla çok miktarda mal ve insanın yer değişimi hızlı, güvenli ve ekonomik biçimde sağlanmaya çalışılmıştır. [1] Ulaşım yapısını belirleyen en önemli teknolojik gelişme olan içten patlamalı motorları kullanan taşıtların ucuz ve çok sayıda üretilmesini sağlayan 'seri üretim'e geçişle birlikte, ulaşımında farklı bir döneme girilmiştir. Bireyler yolculuklarını daha hızlı, konforlu ve özgür bir biçimde yapma arayışı içine girmiş ve kişilere bu olanakları sağlayan özel otomobil yirminci yüzyılın ulaşım sistemlerine damgasını vurmuştur. [2]

Kentiçi insan taşımacılığında, bireysel hareketliliğin sembolü olan otomobil önplana çıkarken, kentlerarası yolcu taşımacılığında karayolu (otomobil, otobüs), demiryolu ve havayolu ulaşımının birbirleriyle rakip olarak kullanıldığı koşullar oluşmuştur.

İnsan topluluklarının sosyal, kültürel, ekonomik ve politik yaşantılarının değişen özellikleri ulaşım sistemlerinin biçimlenmesinde etkili olmuş-

Şekil 3 Yaşam şeklinin değişen dokusu

Şekil 4 Otomobile bağımlılık düzeyi ile kent biçimi ilişkisi

tur. Bu gelişim çizgisinin ilk dönemlerinde insanlar ağırlıklı evleri ve işleri ağırlıklı yaşarken, gelişen toplumsal yaşantı sebebiyle (Şekil 3) eğitim, kültür, eğlence, din ve benzeri amaçlarla temel ekonomik faaliyetler dışındaki eylemler için de yolculuk yapmaya başlamışlardır. Bu gelişmeler kişilerin hareketliliğinde artışlara sebep olmuş, kişi başına düşen yolculuk taleplerinde ciddi artış ortaya çıkmıştır.

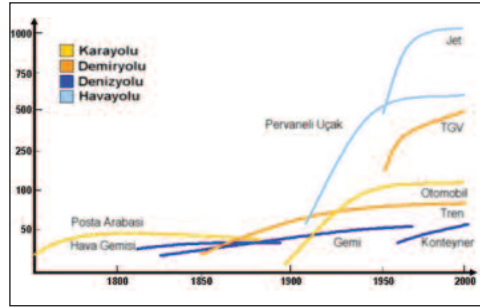
Kentin mekansal biçimi otomobil bağımlılığı ile ilgilidir (Şekil 4). Düşük düzeyde araç bağımlılığı yüksek yoğunluklu merkezileşmeyi artırırken, yüksek otomobil bağımlılığı düşük düzeyde merkezileşme ve yoğunluk olarak mekana yansımaktadır.

1.1. Ulaşım Türlerinin (Alt Sistemlerinin) Birbirlerine Göre Üstünlükleri

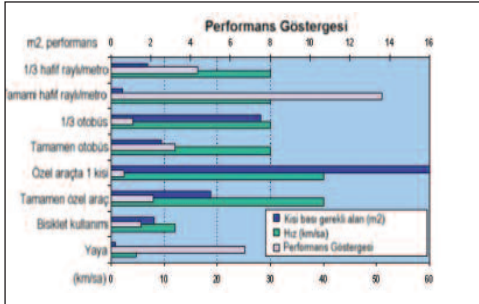
Zaman içinde ulaşım teknolojisindeki buluşlar zaman / mekan değişiminde kademeli bir değişime neden olmuştur. Endüstri devrimine kadar ulaşım teknolojisinin yetersizliği dünyanın diğer bölgelerine gidişi kısıtlamaktaydı. Teknolojik yenilikler kaynaklara ve pazara erişim açısından ulaşımın gelişmesini desteklemiştir. Böylece ti-

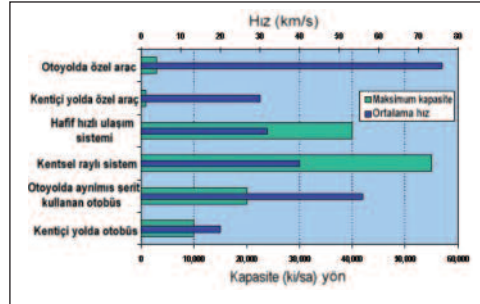
Şekil 5 Dünya ulaşım sisteminin zaman/ mekan gelişimi

Şekil 6 Ulaşım türlerinin hız gelişimi, 1750-2000 yılları arası (km/sa)

Şekil 7 Kentsel ulaşım türlerinin performansı (hızın mekan üzerindeki oranı)

Şekil 8 Kentsel ulaşım türlerinin hizmet özellikleri

cari düşünce gelişmiş ve küresel ekonomik mekan oluşmuştur. Hızlı ve ucuz ulaşım türlerinin ve bilginin taşınması önem kazanmıştır (Şekil 5). [3]

Teknolojik gelişmelerin ulaşım türleri üzerinde iki önemli sonucu vardır. Biri yeni türlerin ortaya çıkması, diğeri ise mevcut türlerin hızlarındaki değişimdir. Yeni teknoloji, jet ve hızlı trenlerde (TGV) olduğu gibi, ulaşımındaki mevcut hızın sıçrama yapmasını sağlamıştır (Şekil 6).

Ulaşım türlerinden yüksek hızlı trenler belirli mesafelerde, havayolu ulaşımından daha ucuz, daha konforlu ve daha hızlıdır. Uçak daha zahmetsiz görünmesine rağmen, check-in ve check-out işlemleri toplam süreye katıldığında, tren daha az zaman almaktadır. Havaalanları kentin çevresinde yeraldığından ulaşmak için belirli bir süreyi yolda geçirmek gerekmektedir, buna karşılık tren istasyonları kent merkezinde olduğundan daha kolay erişilebilir. Ayrıca hız ve konfor nedeniyle hızlı trenin pazar payı birçok ülkede havayoluna göre artış göstermektedir. [4]

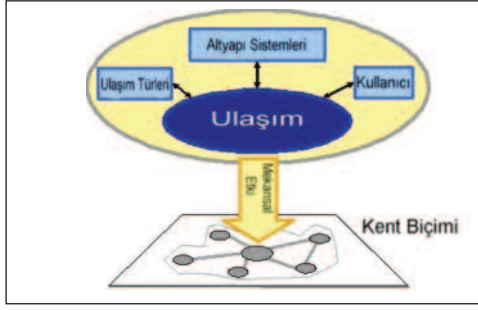
Türel seçim, ulaşımın mekansal etkisi ile bağlantılıdır. Şekil 7'da ana ulaşım türlerinin mekan, hız ve performans karakterleri gösterilmiştir. Performans

hızın mekan (alan) üzerindeki oranıdır. Toplu ulaşım kişisel ulaşımından 10 kez daha az alana gereksinim duymaktadır. Otomobile yönelmiş planlama stratejisi sonucu Los Angeles'ın arazi kullanımının %70'i özel araçlara ayrılmıştır; örneğin, yeni bir yapıda her çalışana bir otopark alanı ayrılmaktadır. [5]

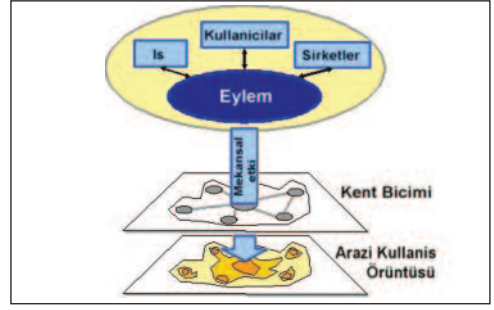
Ulaşım türlerinin farklı hızları ve kapasiteleri vardır. Özel araç, kapasitesi en düşük ulaşım türüdür (1000 - 3000 ki/sa) ancak otoyolda en hızlısıdır. Kentsel toplu taşıma türleri olan otobüs ve kentsel raylı sistemler kentsel toplu ulaşım için daha uygundur, fakat hizmet aralığı ve toplu taşıma sistemine giriş noktası açısından esnek olamaması negatif yönüdür (Şekil 8). [6]

2. Kent Biçimi - Ulaşım İlişkisi

Kentsel ulaşım altyapısının kapasitesi ve ihtiyaçları kentsel nüfusun büyümesi ve hareketliliği doğrultusunda şekillenir. Çok çeşitli kent biçimleri ve kentsel ulaşım sistemleri vardır. Kentsel ulaşım sisteminin elemanları olan türler, altyapı ve kullanıcılar kent biçimi denilen mekansal bir etki yaratır (Şekil 9).

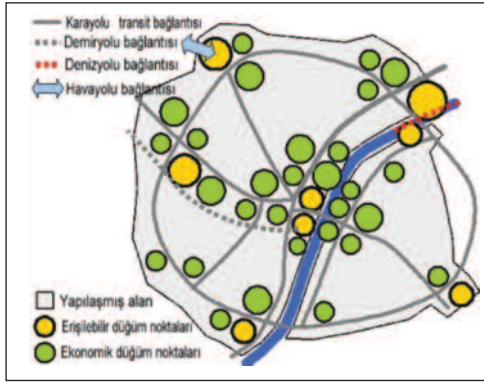

Şekil 9 Ulaşım ve kent biçimi ilişkisi

Şekil 10 Eylem sistemi ve arazi kullanış

Eylemlerin arazi kullanış örüntüsü oluşturarak mevcut kent biçimine etki eden mekansal etkisi vardır (Şekil 10). Kent biçimi eylemlerin tipi ile oldukça ilişkilidir. Bu eylem türleri arazi kullanışları arasındaki bağlantının (insan, yük ve enformasyon hareketlerinin) altını çizmektedir. Arazi kullanış örüntüsü bu bağlantılar sonucu oluşur.

Şekil 11 Düğüm noktaları, bağlantılar ve kent biçimi

Kentlerin coğrafi oluşumları çeşitlidir. Ancak kentindeki ilişkiler işlevi sabit kalan iki yapısal eleman tarafından biçimlenir (Şekil 11). Bunlar;

- 'Düğüm noktaları' kentsel eylemlerin merkeziliğini ifade eder. Bu merkezde olma ekonomik eylemlerin mekansal olarak biraraya gelmesi veya ulaşım sistemi elemanlarının ulaşılabilirliği ile ilgilidir. Limanlar, tren istasyonları ve havalimanları şeklindeki terminaller (son duraklar) yerel ve bölgesel düzeydeki eylemlerin biraraya geldiği önemli düğüm noktaları ile ilişkilidir.
- 'Bağlantılar' düğüm noktaları arasındaki akışı (altyapı / donatı) sağlar. Bağlantıların en alt basamağı olan yollar kentin mekansal yapısını tanımlayan elemanlardır.

Düğüm noktaları, bağlantılar ve kent biçimi arasındaki ilişki Şekil 11'de vurgulanmıştır. Kentin mekansal yapısının çekirdeğinde birbirine bağlı olan iki temel yapıdan sözedilebilir, bunlar ulaşım odakları ve ekonomik düğüm noktalarıdır.

- 'Ulaşım odakları' kent alanının içinde ve/veya dışındaki kaynak ve pazar alanına erişilebilirliği sağlayan yolcu ve yük transfer noktalarını işaret eder. Limanlar, garlar ve terminaller ulaşım odakları olarak sayılabilir.
- 'Kentnin ekonomik yaşamını kuran işlev alanları' ekonomik açıdan önemli bir işlevin yerine getirildiği yeri işaret eder. Bunlar yönetim, eğitim, ticaret ve dinlenme/eglenme alanları vb. gibi çok çeşitli işlevlerdir.

Düğüm noktalarının farklı ulaşım türleri ile hizmet edilen bağlantıları vardır. Demiryolu, denizyolu ve havayolu bağlantıları kenti daha geniş bir ticaret ve dağıtım anlamında bütünlerken, yol ve toplu taşıma bağlantıları genellikle yerel amaçlıdır. Düğüm noktaları ve onların bağlantıları arasındaki ilişki sistemi her durumda tek bir kent biçimini ifade eder. Bu konular doğrultusunda 'kentsel ulaşım' toplu ulaşım, bireysel ulaşım ve yük taşımacılığına bağlı olarak organize olur. Birçok durumda bu türler birbirlerini tamamlar.

Geleneksel olarak kentçi hareketlilik verimli ve zaman kaybettirmeyen orta ve uzun mesafe kentsel bağlantılar yapmaya ve kısıtlı yürümeye yöneltmiştir. Birçok Avrupa, Japon ve Çin kentlerinde yaşayanlar kent merkezinde tüm seyahatlerinin % 30 ila % 60'ını yürüyerek ve bisiklete binerek yapmaktadırlar. Avustralya ve Amerika'daki kentlerin yaygın kent biçimleri ise otomobile olan bağımlılığı özendirir. Dağılma veya kentsel yayılma Madrid, Paris ve Londra gibi merkezi Avrupa metropollerinde, Seul, Shanghai ve Buenos Aires gibi hızlı endüs-

trileşen metropollerde, Bombay ve Lagos gibi hızlı ve kontrol dışı büyüyen birçok kentte oluşmaktadır.

Farklı seyahat hızları ve kapasitelerine rağmen ulaşım teknolojisi, süreye bağlı olarak, kentsel biçimin tanımlanmasında çok önemli bir rol oynamaktadır.

2.1. Kentiçi Ulaşım Sisteminin Kent Biçimi ile İlişkisi

Kentiçi ulaşım sistemi, insanların kentiçinde sosyal ve ekonomik eylem sistemleri arasında yer değiştirme gereksinimlerini karşılamak için kullandıkları bir hareket ortamıdır. Bu sistem en genel anlamda, ulaşım şebekeleri, taşıtlar ve işletmelerden oluşur. Kentiçi ulaşım sisteminde yük ve yolcu olarak iki tür taşımacılık yapılır. [7]

Kentiçi ulaşım sisteminin üç temel işlevi vardır:

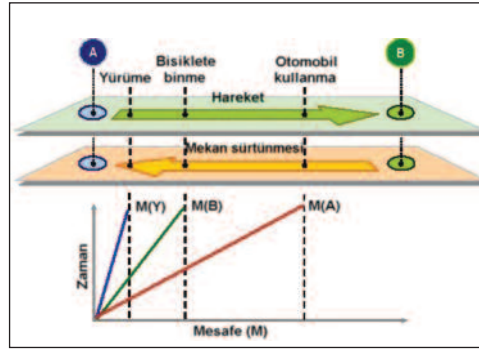
I- 'Hareketlilik işlevi' ile, eylem merkezleri arasında büyük yolcu kütlelerinin hızlı, güvenli ve ekonomik ulaşımı sağlanmaya çalışılır. En önemli ölçütü seyahat hızıdır. [8]

A çıkışlı B varışlı bir ünitenin (bir parça yük, bir kişi veya bilgi) transferi, mekanda sürtünmeye yolaçmaktadır. Mesafe, fiziki coğrafya (doğa, nehir, dağ, vb.) veya farklı yönetimsel bölünmeler, harekete mekansal sürtünme olarak etki etmektedir. Kural olmamakla beraber ulaşım maliyeti mesafeye bağlı olarak artmaktadır. Aynı sürede yaya $M(Y)$ mesafesi, bisikletle $M(B)$ ve otomobili kullanan da $M(A)$ mesafelerini alır. Farklı ulaşım türleri mekanda farklı ilişkiler oluştururlar (Şekil 12). [9]

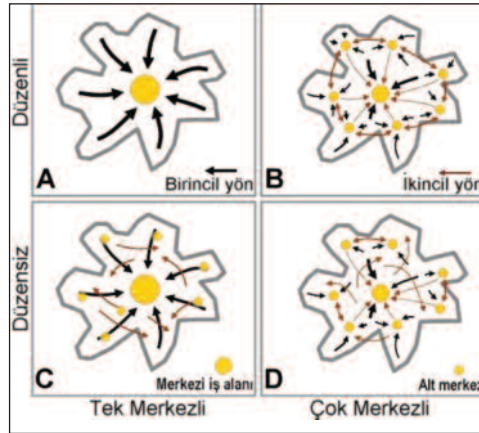
Metropolitan alandaki kentsel hareketlilik örüntüsü çeşitleri Şekil 13'de görülmektedir.

A' da tek ve baskın merkezli kent merkezine, hergün başka yerlerde yaşayanlar çalışma, alış-veriş, kültürel ve sosyal etkinlikler için akın etmektedirler. Radyal yollar veya raylı sistemle çevreden merkeze ulaşmak oldukça kolay olduğundan diğer yolculuklar kent merkezindeki devinimdir. (Kent merkezine yapılan seyahat süresi azaldıkça kentsel alanın değeri artmaktadır.)

B tipi metropoliten alanlarda ekonomik durumla ilgili olarak çok merkezlilik söz konusudur. Kentlerin belirli bir büyüklüğü, kapasitesi tanımlan-

Şekil 12 Hareketin mekansal karşılığı

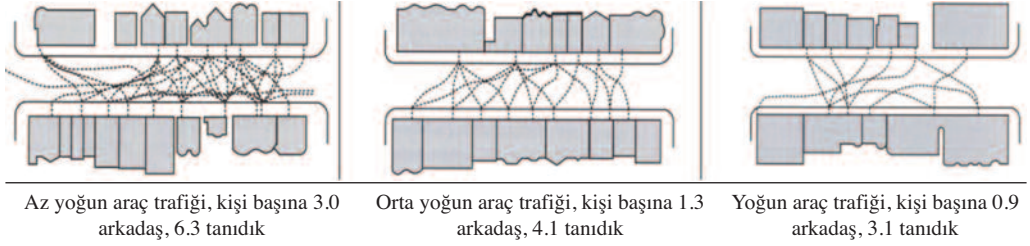
Şekil 13 Kentsel hareketlilik örüntüsü

mıştır. Yolculuklar kısa mesafeli ve düzenlidir. İdeali işe gidişlerin yaya veya bisikletle yapılmasıdır. Bir döngü söz konusudur.

C yerleşmesinde tek merkezli kentten çok merkezli kente geçiş görülmektedir. Zaman içinde kent büyüyüp kent merkezi baskın karakterini kaybetmiş ve alt merkezler belirmeye başlamıştır. Hiçbir kent sadece tek merkezli veya çok merkezli değildir. Sadece bunlardan biri öne çıkar.

D' de çok merkezli kentin işlevleri tek merkezli kentte olduğu gibidir. Ancak yolculuk örüntüsü farklıdır. Her alt merkez tüm kentin yapılaşmış alanından yolculuk çekebilir. Yolculuklar düzensiz olarak dağılmıştır. Arazi değerleri kısa yolculuk sürelerine bağlı olarak artmaktadır.

II- 'Erişim işlevi', bir ulaşım sisteminin eylem merkezlerine erişilebilirliği kolay kılmasıdır. Bir yolun çevresindeki yapılaşma ne kadar yoğunsa, yani bu yol sayesinde erişilebilen yaşam mekanlarının, işletmelerin ya da hizmet veren merkezlerin sayısı ne kadar fazla ise erişim işlevinin

Şekil 14 Araç trafiği yoğunluk derecesine göre yaya akımı

göstergeleri o ölçüde ön plana çıkar. Erişim işlevinin diğer önemli belirtisi yol alanlarının motorize olmayan trafik tarafından kullanım yoğunluğudur. Yolların iki kenarında sıralanmış olan kullanım alanlarının ilişki düzeyleri, motor-suz trafik için bunlar arasında iyi ve güvenli bir karşıya geçiş talebini belirler. [10]

San Francisco’da bir mahallede üç farklı yoğunluktaki sokakta yapılan araştırmaya göre (Şekil 14), trafiğin akış yoğunluğu komşuluk grubunun sokak mekanını yaşama duygusunu zayıflatmaktadır. Araç trafiği yoğunluğu arttıkça komşuluk ilişkileri azalmaktadır. Sonuç olarak araç trafiğinin kentsel yaşamdaki ilişkileri azaltan en önemli etken olduğu ortaya çıkmıştır. [11]

III- ‘Yaşam işlevi’, salt erişimi aşan eylemlerden oluşur. Bu eylemler yol mekanlarının yanlarındaki kullanım alanları ve yapılaşma ile ilişkilidir (çocukların sokakta oynamaları, ön bahçelerden ve yol kenarındaki yeşil alanlardan yararlanma, alışveriş ve boş vakit gezintileri, yol kenarındaki kahvelerde oturma vb.).

Ulaşım sistemleri planlanırken bu işlevlerden biri öne çıkar. Mesela, normal zamanlarda araç trafiğine açık bir caddenin yayalaştırma çalışmalarında yaşam işlevi bağlantı ve erişim işlevlerinin önüne geçer. Yayalaştırılan alanın gece belirli bir saatten sonra araç trafiğine açılması ise bu işlevlerin birbirleriyle çatışmasına yol açar. Kentiçi toplulaşma sisteminden örnek verilecek olursa, mesela otobüsle toplulaşmacılık öncelikle erişim işlevinin öne çıkarıldığı, ikincil olarak bağlantı işlevinin sağlandığı bir sistemdir. [12]

İnsanlar, kentiçi ulaşımında seyahat taleplerini karşılamak üzere, kentiçi ulaşımın parçası olan özel ulaşım ve toplulaşma sistemlerini kullanırlar. Özel ulaşım ve toplulaşma sistemleri genellikle aynı şebekeyi kullanmalarına rağmen, farklı amaçlara hizmet ettiklerinden planlanmaları da farklıdır. [13]

2.2. Kentiçi Toplulaşma Sisteminin Kent Biçimi ile İlişkisi

Toplulaşma sistemi, insanların ulaşım taleplerini karşılamak için zaman ve mekan içinde toplu olarak yer değiştirmelerini sağlayan elemanları, bunların özelliklerini ve aralarındaki ilişkileri içeren bir bütün olarak tanımlanabilir.

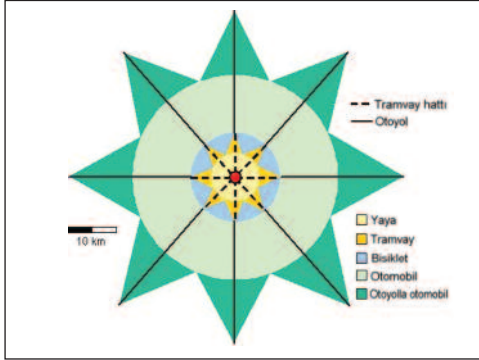
Bu kısımda kentiçi toplulaşma sistemi tartışılacaktır. Günümüzde dünyada ve ülkemizde kentiçi ulaşımın önemli bir kısmı toplulaşmacılıkla yapılmaktadır. Çeşitli alt sistemleri ve öğeleri bünyesinde barındıran toplulaşma sisteminin kullanılması birçok yönden yarar sağlamaktadır. Bunlardan bazıları sıralanacak olursa;

- Kent içinde ekonomik bir kullanım alanı yaratılmaktadır,
- Yolların sadece otomobil taşımacılığı yapmasının önüne geçerek, esas olarak insanların taşınması amacına hizmet edilmektedir,
- Yol ve şebeke açısından kapasite kullanımı özel araçlara göre düşüktür,
- Her kesimden insanlara bir kamu hizmeti verilmektedir,
- Enerji tasarrufu açısından etkilidir,
- Çevreye olumsuz etkileri özel otomobillere göre bir hayli azdır; sistemin ürettiği atıklar düşük düzeyde olduğu için dengeli bir çevre oluşumuna katkı sağlanmaktadır,
- Toplulaşma sisteminde kullanılan araç sayısı, özel araçlara göre az olduğu için yedek parça ve yan sanayi açısından ülke ekonomisine katkıları büyüktür. [14]

Toplulaşma sistemi çeşitli türleri bünyesinde barındırır. Bunlar genelde karayolu sistemleri (belediye otobüsü, özelleştirilmiş otobüs, servis

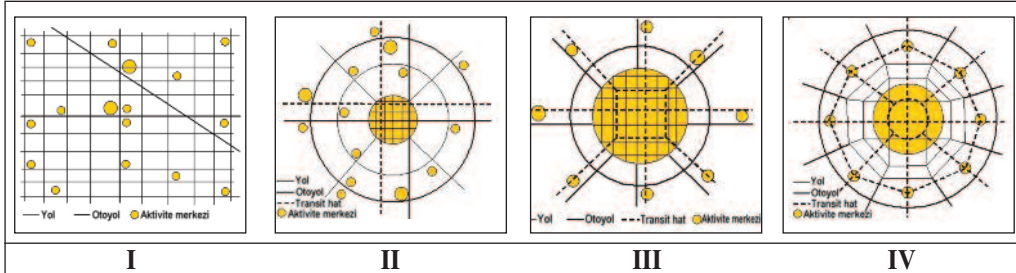
otobüsleri, hatlı minibüsler, servis minibüsleri, taksiler ve dolmuş taksiler), raylı sistemler (banliyö demiryolu, metro, hafif metro ve tramvay) ve denizyolu sistemleri (vapur, deniz otobüsü, dolmuş motoru ve deniz taksisi) olarak üç gruptur. Bu türlere askılı sistemler (teleferik ve diğer kabinliler) de ilave edilebilir. Sağlıklı bir ulaşım sistemi için bu türlerin kent içinde birbiriyle eşgüdümlü ve dengeli bir şekilde hizmet vermesi istenir.

Her gün işi ile evi arasında gidip gelen bir kimse için, kent mekanının biçimsel gelişimi ile seyahat türü arasındaki ilişki ulaşım türlerinin kullanımıyla değişir (Şekil 15). Bu teorik örneğe göre gerçek dünya çok daha karmaşıktır. Ancak bu türler ile mekan ilişkisi alanda uygulanabilir.

Şekil 15 Farklı kentsel ulaşım türlerine göre bir saatlik işyeri ile ev arasında gidip gelme,

- ‘Yaya’ olarak saatte 5 km. lik yürüyüş dikkate alındığında zaman-mekan ilişkisi 10 km çaplı bir daire olur.
- ‘Tramvay’, belirli hatlarda saatte yaklaşık 15 km. hızla seyretmektedir. Buna göre zaman-mekan ilişkisi yıldız biçiminde 15 km. çaplı hatlar boyunca oluşmaktadır.
- ‘Bisiklet’ bir tramvayla yaklaşık olarak aynı hızla sahiptir, ancak belirli hatlar gerektirmez, zaman-mekan ilişkisi olarak bakıldığında 15 km. çaplı bir daireyi kapsar.

Şekil 16 Ulaşım ağı çeşitlerinin kent mekanında biçimlenişi

- ‘Otomobil’ ile saatte yaklaşık 30 km. (duraklamalar, trafik ışıkları, kavşaklar ve park etme vb.) yol gidildiği düşünülürse, zaman-mekan ilişkisi yaklaşık 30 km. çaplı bir dairedir. ‘Otomobil’ sürüş hızı otoyolla ikiye katlanarak saatte 60 km hıza ulaşır, zaman-mekan arasındaki ilişki yıldız şeklinde 60 km çaplı akslar boyunca biçimlenir.

Özel aracın kente girmesi ile zaman içinde kentin mekansal yapısı değişmiştir. Kent mekanının yayılması ve kentiçi hareketliliğin artması sonucu birçok önemli kente çevreyolu yapılmıştır. Bu doğrultuda, Thomson (1977) [15] dört çeşit ulaşım ağı - kent biçimi ilişkisi ortaya koymuştur.

Bunlar;

I. ‘Motorize ulaşım ağı’ - Bu tip ulaşım ağında arazi kullanım yoğunluğu düşüktür. Tüm noktalar arasında (serbest) dolaşımın sağlandığı otomobil kentlerinin biçimi böyledir (Şekil 16-I). Kentin önemli bir bölümü otomobile dolayısıyla otoyola ve park alanlarına hizmet etmektedir. Bireysel ulaşım desteklenmiştir. Kuzey Amerika’daki kent sistemi bu şekildedir. Los Angeles, Phoenix, Denver ve Dallas’da kent ulaşım sistemine bağlı olarak yayılmaktadır.

II. ‘Zayıf Merkez’ - Bu tip kentlerde eş merkezli bir örüntü ve ortalama yoğunluktaki bir arazi kullanış tanımlıdır (Şekil 16-II). Otomobil ile dolaşım serbesttir. Her yere hizmet edemeyen, önemli akslar üzerinde bulunan bir transit sistemi vardır. Çevreyolu küçük merkezi sınırlamaktadır. Merkezden çevreye açılan yollar ticari eylemlere bağlı hatlar oluşturmaktadır. Melbourne, San Francisco, Boston, Chicago ve Montreal örnek gösterilebilir.

III. ‘Etkin-Kuvvetli Merkez’ - Kentin merkezi yüksek yoğunluktadır. Yaşayanlar toplu taşıma sistemine yüksek oranda ulaşabilmektedir (Şekil 16-III). Toplu taşıma sisteminin yoğun olduğu

kent merkezinde otoyol ve otopark alanı ihtiyacı az olur. Toplu taşıma sistemi önemlidir. Çevreyolu ve kent merkezine yönelen yollar alt merkezlerle bağlantılıdır. Paris, New York, Shanghai, Toronto ve Hamburg, etkin merkezli, ticaret ve finans açısından önemli kentlerdir.

IV. ‘Trafik Sınırlaması’ - Yüksek arazi kullanım yoğunluğuna sahip ortalama büyüklükte tanımlanan kentlerin merkezinde otomobil kullanımı planlanmıştır (Şekil 16-IV). Kent merkezinde toplu taşıma araçları kullanılırken kent çevresinde bireysel ulaşımın payı büyüktür. Banliyöler ve kent merkezi arasındaki alanda özel araç kullanıldığı gibi yüksek (metro) ve düşük (otobüs) kapasiteli toplu ulaşım türleri de kullanılmaktadır. Bu kentlerin çoğunda araç trafiğinden arınmış, korunan, tarihi bir çekirdek vardır. Londra, Singapur, Hong Kong, Viyana ve Stockholm örnek gösterilebilir.

3. Kentiçi Ulaşımı Bağlamında Kent Biçiminin Evrimi

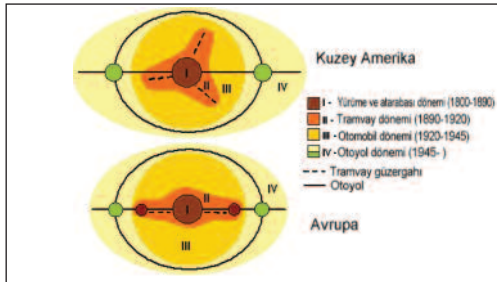
Endüstri devrimi ile Avrupa kentleri ve Amerikan kentleri arasında kent biçimi açısından farklı bir gelişim gözlenmiştir; özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa kentleri toplu ulaşımaya dayalı olarak biçimlenirken Kuzey Amerika kentlerinde otomobile olan bağımlılık giderek artmıştır (Şekil 17). Bu gelişim kent biçimine doğrudan etki yapmıştır. Kentsel ulaşımın değişimi ile ilgili, bu çerçevede, beş önemli evre tanımlanabilir.

I- Yaya ve at arabası dönemi (1800-1890) Bu dönemde insanların kentiçi erişim mesafesi 45 dakikadan daha azdır, 4 ile 6 km arasındadır. Yerleşme yoğunluğu oldukça yüksektir. Tüm ticari eylemler merkezi bölgede yoğunlaşmıştır. Yaya

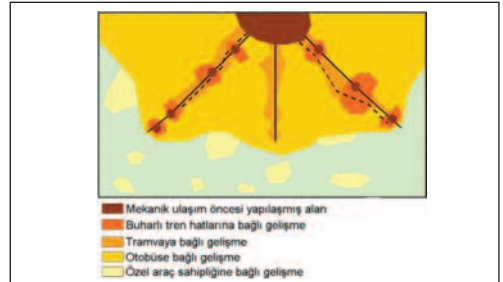
alanı kısıtlıdır. At arabası bu dönemde ortaya çıkarak bir sonraki dönemde hakim olan yıldız biçimli yol ağının ve bağlı olarak kentler gelişmiştir. Özellikle Avrupa’da ve eski Amerikan kentlerinde (New York gibi) 1850’lerden itibaren demiryolları istasyonlara yönelen ışınsal bir gelişmeyi başlatmıştır (Şekil 17-18).

II- Tramvay dönemi (1890-1920) - Kentsel toplu ulaşımın bu ilk biçiminin gelişimi erişimi sınırlamaktaydı. Bu kısıtlılık kentlerin gelişimini ana tramvay hatları boyunca destekliyordu. Elektrikli tramvayların hizmete girmesiyle kentiçi araçlı ulaşım hızı üç katına çıkmış, bu kent biçimine de yansımıştır. Bu durum ticaret ve servis eylemlerinde uzmanlaşmış kent merkezinin yapılanmasına yol açmış ve kentsel eylemlerin yerleşme sınırları içinde gelişmesine neden olmuştur. Ticari eylemler ulaşım aksları boyunca yerleşmiştir. İnsanların tramvay ile kente erişimi kolaylaştığından kentin dış sınırları yeniden belirlenmiştir. Birçok eylem halen kent merkezinde bulunurken bazı hizmetler kent merkezinden uzaklaşarak ilk sosyal tabakalaşmanın oluşmasına neden olmuştur. Hareketliliğin sınırlı olduğu kent merkezinde varlıklı olmayan halk kalırken, üst gelir grubu merkezden uzaklaşmış, ilk banliyöler oluşmuştur. Endüstrinin yer değiştirerek yeni endüstri alanlarının oluşması ile raylı sistem (banliyö) aksları da gelişmiştir.

III- Otomobil dönemi (1920-1945) - Çoğunlukla otobüs ve otomobillerle motorize olmuş ulaşımaya bağlı olarak kentler ışınsal olarak büyümüştür. Otomobilin kentsel mekan üzerinde yarattığı etki oldukça önemlidir. İlk başlarda sadece zengin sınıf otomobillerini haftasonu rekreasyon alanlarına gitmek için kullanmışlardır; etnik ve ekonomik ayrımın belirginleşmesi ile ilk düşük yoğunluklu banliyölerin ortaya çıkması ve

Şekil 17 Kuzey Amerika ve Avrupa’da ulaşım ve kent biçiminin evrimi

Şekil 18 Avrupa kentlerinde ulaşım ve kent biçiminin evrimi

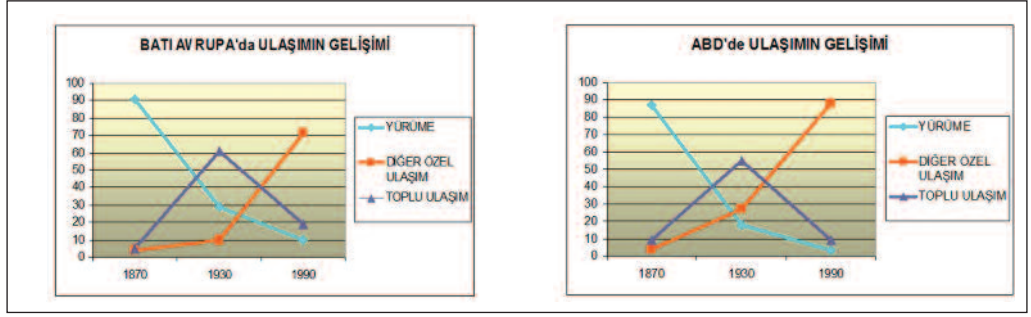
özel araç kullanımı birbirine bağlıdır. Bu durum ticari ve endüstriyel eylemlerin desantralizasyonu ile devam etmiştir. Avrupa ve Kuzey Amerika kentsel gelişimi de bu süreçte farklılaşmaya başlamıştır. Amerika’da kentsel ulaşım türü olarak karayolunun yayılmasının kolaylaşmasıyla bazı benzin ve araba firmaları satın alınmış ve tramvay sistemi kaldırılarak otobüs ulaşımı başlatılmıştır. Aynı zaman diliminde Avrupa’da tramvay sistemi devam etmiştir.

IV- Otoyol dönemi (1945-2000) - İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde hareketliliğin artmasıyla ve otomobilin etkisiyle özellikle Kuzey Ameri-

ka’da kentsel alanlar banliyölerle yayılmıştır. Bu süreç Avrupa’da mevcut toplulaşıma aksları boyunca yüksek yoğunluklu daha düşük bir gelişme yaşanması şeklinde olmuştur. Yeni teknoloji değil sadece ulaşım altyapısı seviyesindeki gelişme git-tikçe erişilebilir bir hal almıştır. Konutun ve iş-yerinin desantralizasyonu bu durumu açıkça ortaya koymuştur. Bazı alt merkezler banliyölere hizmet ederken, metropoliten alan etrafındaki ring yolları inşasıyla süreç gelişmiştir. Kenti çev-releyen yeni otoyolların ve çevreyollarının yapıl-ması ile kent merkezini çevreleyen büyük kentler merkezileşme eylemlerinin kuvvetlenmesine neden olmuştur.

Tablo 1 Muller (1995) ve Hart (2001) bazlı ulaşım ve kent biçimi ilişkisi [16]

1800 1860 1890	Yürüme / el arabası kentleri	Yürüme / atarabası dönemi	Endüstri, ticaret ve konut kent sınırı dışına kısmen dağılmıştır. Yeni iş olanakları kent merkezinde yoğunlaşmıştır. Çalışan sınıfın konut yoğunluğu artmış ve büyümüştür.	
				Konut alanı atarabası ve daha sonra raylı sistem ile kısmen yayılmıştır.
1860 1890 1920	Yıldız biçimli toplu ulaşım kentleri	Elektrikli tramvay dönemi	Tramvayların gelişimi, köprü üzerinde ve yeraltında raylı sistemin gelişmesi, özelleşmiş yollar ve araçların motorize olması. Yüksek yoğunluklu orta sınıf banliyölerin ortaya çıkması.	1890ların başında kentiçi ulaşım da baskın olan elektrikli tramvaydır. Orta sınıf banliyöleşmesi düşük yoğunlukta gerçekleşmiştir. Kent merkezinin büyümesi durmaya başlamıştır.
			Kentler mekansal olarak daha hızlı yayılmaya başlamıştır. Konut alanları yayılmıştır, fakat iş olanakları bakımından halen kent merkezi baskındır. Dönemin sonuna doğru, kentin biçimi yıldız şeklinden ağ biçimine dönüşmeye başlamıştır.	
1920 1945		Rekreas-yonel otomobil dönemi		Yavaş yavaş otomobilin hayata girmesi toplu taşıma akslarının aralarında kalan alanlarda da büyümeyi hızlandırmıştır. Yer yer banliyölerde sosyal alanlar ortaya çıkmaya başlamıştır.
1945 -	Çok merkezli / düşük yoğun- luklu kent	Çevreyolu dönemi	Büyük kentlerin merkezleri genişlerken, diğer kentlerin merkezlerinin iş olanakları ve ticaret anlamında payları gerilemiştir. Bu durum komşu bölgelerdeki kentsel dönüşüm ile bağlantılıdır. Geniş anlamda desantralizasyon olmuş ancak banliyöler kendi kentleri ile olan bağlarını güçlendirip bağımsız ‘kenar kent’ olarak gelişmiştir.	Otomobil savaş sonrası dönemdeki ekonomik gelişmenin ardından genel olarak satın alınabilir hale gelmiştir. Bu yoğun olarak otoyolların inşa edilmesiyle ilgilidir. 1950-90 arasında çok yoğun bir kentsel desantralizasyon yaşanmıştır. Bu da kentlere yeni banliyöler eklemiştir. Bu süreçte merkezi iş alanı eski merkez olmasıyla ilintili olan avantajını artık yitirmiştir. Varolan kent alanının sınır dışına doğru yeni bağımsız kenar kentler gelişmiştir. Bu durum kentsel kademelenmeyi yeniden biçimlendirmiştir.

Şekil 19 Batı Avrupa ile ABD'de ulaşımın türel dağılımının gelişimi (%)

V- İletişim dönemi (2000+) - Bireysel hareketlilik hız kazanmıştır ve özellikle Kuzey Amerika'da ulaşım koridorları boyunca eylemler yoğunlaşmaktadır. Bu süreç bireysel ulaşım için daha yüksek ücret ödenmesini gerektirecektir. Bazı sektörlerde iletişim ulaşımın yerini alacaktır. Gelecekte kent biçimi yoğunlaşacak ve yapı adaları daha yüksek yoğunluklu olacaktır.

Şekil 19'da Batı Avrupa'da ve ABD'deki kentiçi ulaşımının türel dağılımlarının gelişimi gösterilmektedir. Kentiçi ulaşımında 1870'deki yaya ulaşımının yerini 1990'da özel ulaşım almıştır. Toplu ulaşım 1930'larda zirve kullanıma sahipken günümüzde 1830'daki paydan biraz fazladır. ABD'de otomobilin etkisinin daha fazla olduğu açıktır. Muller ve Hart'ın karşılaştırmasında (Tablo 1) Batı Avrupa ile ABD'nin gelişim çizelgesindeki farklılıklar ve benzerlikler ortaya konulmuştur.

4. Değerlendirme

Bu yazıda kentiçi ulaşımı bağlamında kent biçimine ilişkin güncel yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Yaşam şeklinin değişen dokusu ile ulaşım teknolojisindeki değişimler zaman içinde kent biçimini değiştirme yönünde etkilemiştir. Toplu taşıma ile başlayan kentiçi ulaşımı zaman içinde kişisel ulaşımın (otomobil) teşviki vb. nedenlerle hızla artarak özellikle büyük kentlerde önemli bir sorun olmuştur. Kentiçi ulaşım bakıldığında yerleşmeler yaya erişme mesafesini geçmeyen lekeler olarak kaldığı sürece ulaşım konusu sorun olarak gündeme gelmemektedir. Yarım saatlik erişme süresi genel olarak kabul edilebilir bir ölçüdür. Yerleşme lekelerinin sözkonusu sınırları aşmasıyla kentlerde erişme sorun haline gelmeye başlamıştır.

Ulaşım teknolojisi süreç içinde daha hızlı, daha kapasiteli, daha akıllı ve daha araca bağımlı olma yönünde gelişme gösterirken kent biçimlerinde de kısıtlar getirilmediği için yayılmalar oluşmuştur. Trafik kentsel yaşamdaki ilişkileri azaltan önemli bir etkidir. Bu nedenle araç trafiğini azaltıcı her etkinlik kentsel yaşama olumlu katkıda bulunacaktır.

Kaynakça

- [1] Öncü, E., (1995), "Ulaşım Uzun Dönemde Beklenen Gelişmeler ve Eğilimler", 3. Ulaştırma Kongresi 5-6-7-Haziran 1995 İstanbul Bildiriler Kitabı, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası, Maya Basın Yayın, İstanbul, s. 25.
- [2] Öncü, 1995, s. 27.
- [3] Tolley, R. ve Turtoni, B. (1995), Transport Systems, Policy and Planning: A geographical Approach, London: Longman, s.132.
- [4] International Union of Railways, www.uic.asso.fr, people.hofstra.edu/geotranseng/ ch3en/conc3en/
- [5] Tolley, R. ve Turtoni, B., 1995, s.184.
- [6] Tolley, R. ve Turtoni, B., 1995, s. 63.
- [7] Yardım, S., (2002), Kentiçi Ulaşımında Otobüsle Toplulaşıma için İşletmecilik Şeklinin Belirlenmesine Yönelik bir Matematik Model, (basılmamış doktora tezi), YTÜ FBE İnşaat Müh., Ulaştırma Programı, İstanbul, s. 3.
- [8] Yardım, 2002, s. 4.
- [9] The spatial consideration of a movement, hofstra.edu/geotrans/eng/ch1en/conc1en/space transp.html
- [10] Yardım, 2002, s. 4.
- [11] Rogers, R., ve Gumuchdjian, P., (1997), Cities for a Small Planet, Faber & Faber, London, s. 37.
- [12] Yardım, 2002, s. 4.
- [13] Çalışkan, O., (2004), Urban Compactness: A study of

Ankara urban form, Master of Science in City and Regional Planning in Urban Design, METU, Ankara.

[14] Yardım, 2002, s. 5.

[15] Thomson, J. M. (1977) Great Cities and their Traffic, Gollancz, Publ. in Peregrine Books, London.

[16] Hall, T., (2003), 'Car-ceral Cities: Social Geographies of Everyday Urban Mobility', Urban Future ed. Malcolm Miles and Tim Hall, Routledge, London, s. 95.

Şekiller

Şekil 1 Wegener, 1995, hofstra.edu

Şekil 2 Giuliano, 1995: 307, hofstra.edu

Şekil 3 Rogers, R., ve Gumuchdjian, P., (1997), Cities for a Small Planet, Faber & Faber, London, s. 149.

Şekil 4

people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch6en/levelautomobiledependency.html

Şekil 5

people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch1en/conc1en/earthshrink.html

Şekil 6

people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch1en/conc1en/opspeed.htm

Şekil 7

people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch6en/conc6en/modespedsurf.html

Şekil 8

people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch6en/conc6en/serviceatut.html

Şekil 9

people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch6en/conc6en/trsurbanform.html

Şekil 10

people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch6en/conc6en/activityuse.html

Şekil 11

people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch6en/conc6en/nodeslinkages.html

Şekil 12

people.hofstra.edu/geotrans7eng/ch1en/conc1en/spacetransp.html

Şekil 13 A. Bertaud (2001), 'Metropolis: A measure of the Spatial Organization of 7 Large Cities' den adapte edilmiştir, //alain-bertaud.com/images/AB_Metropolis_spatial_Organization.pdf, People.hofstra.edu/geotrans/eng/ch6en/conc6en/urbanmovementpatters.html

Şekil 14 Rogers, 1997, s. 37.

Şekil 15 Hugill, 1993, s. 213, //people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch6en/conc6en/onehour commuting.html

Şekil 16

people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch6en/conc6en/type1.html

Şekil 17

/people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch6en/conc6en/evolurbformna.html, P. O. Muller (1995) adapted, 'Transportation and Urban Form: Stages in the Spatial Evolution of the American Metropolis'. In Hanson, S.(ed.) The Geography of Urban Transportation, 2nd Edition, New York: Guildford, s.29.

Şekil 18

/people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch6en/conc6en/evolurbformeurope.html

Şekil 19 Hall, T., (2003), "Car-ceral Cities: Social Geographies of Everyday Urban Mobility", Urban Futures, (ed. Malcolm Miles and Tim Hall), Routledge, London, s. 95, yorumlanmıştır.

Selimiye Camii Çevresi

Ulusal Kentsel Tasarım Proje Yarışması

(Edirne Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü, Mart.2010)

Derleyen: **Mehmet Nazım Özer**

Yarışmanın Yeri ve Konusu

Yarışma alanı, sınırları halihazır haritada belirtilen (Bkz. Harita.) Edirne Kent merkezindeki Selimiye Külliyesi ve yakın çevresini içine alan sahayı kapsamaktadır. Yarışmanın konusu, Türkiye'nin Dünya Mirası Ön Listesinde yer alan ve 2010 yılı içerisinde Dünya Mirası olması için, UNESCO'ya önerilen, Edirne Kent Tacı Selimiye Camii ve çevresinin tarihi ve kültürel potansiyelinin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasına imkân verecek bir Kentsel Tasarım Projesidir.

Yarışma Alanına İlişkin Bilgiler

Yarışma alanının odak noktasını oluşturan Selimiye Külliyesi daha önce Yıldırım Bayezid'in Sarayı için yaptırdığı Sarıbayır ya da Kavak Meydanı denilen düzlükte kurulmuştur. Cami, medrese ve darülhadis, etrafı duvarlar ile çevrili 190x130m. ebadında büyük bir dikdörtgen avlunun içine simetrik bir düzende yerleştirilmiştir. Büyük avlunun batı cephesini boydan boya kaplayan kapalı arasta ve darülkurra daha sonraki döneme tarihlenir. Arastayı Selimiye'ye gelir sağlamak amacıyla III. Murad, Mimarbaşı Davud Ağa'ya yaptırmıştır. Külliye'nin merkezinde yer alan Selimiye Camii yapıldığı zamana kadar özelde dünya yapı sanatının en büyük ustası kabul edilen Mimar Sinan'ın, genelde Osmanlı Mimarisinin ortaya koyduğu tüm yenilikleri bünyesinde toplayan bir yapıdır. Dolayısı ile alan sadece Edirne Kenti'nin değil Türk Mimarlık Tarihinin de en önemli odağını oluşturmaktadır. Selimiye Camii Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Ön Listesinde yer almakta ve 2010 yılı içinde eserin asıl listeye alınması beklenmektedir. Dolayısı ile yarışmaya konu olan alanın yakın gelecekte kültürel ve tarihi koruma ile ilgili uluslararası kurumların ilgilerine ve dene-timlerine açık hale gelmesi söz konusudur. UNESCO, Dünya Mirası Listesinde bulunan tüm varlıkların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması için yürütülecek çalışmalarda, kültür varlığının çevresi ile bir bütün olarak ele alınmasını şart koşmaktadır.

Yaklaşık 19 hektarlık bir saha üzerindeki yarışma alanı Edirne tarihi kent merkezinin odağında yer almaktadır.

Neredeyse Kentsel Sit alanının da ¼'ünü oluşturan yarışma alanı, kuzeyinde Hastahane Sokağı, Eski Hastahane Sokağı, Paşa Köyü Sokağı ve Atık Ali Paşa Sokağı; doğusunda Hatip Sokağı, Su Terazisi Sokağı ve Su Sokağı ile; güneyinde Soğuk Çeşme Sokağı, Şeyh Davud Sokağı, eski adıyla Londra Asfaltı bugünkü ismiyle Talat Paşa Bulvarı ve İsimsiz Sokak ile; batısında ise Hüku-met Caddesi ile sınırlanmaktadır.

Eski Cami ile sınırlanan alanın güneyi yoğunluklu olarak ticari işlevlere sahiptir. Alanın güneydoğu ve kuzeydoğu kısımları ise eğitim ve kültürel işlevlere sahip yapıların bulunduğu bir alandır. Yarışma alanın kuzey ucunda, Hatice Hatun Sokağı'nın sağlı sollu iki yanında konut yerleşimleri başlar ve bu alanın kuzeybatı sınırına kadar devam eder. Alan batıda Üç Şerefeli Cami'nin içinde yer aldığı ada ile sınırlanır.

Yarışmanın Amacı

- Selimiye Camii'nin çevresi ile bir bütün olarak ele alınması ve kent ile ilişkisinin kurgulanması,
- Kentsel buluşma mekânı oluşturulması,
- Kent merkezinde görsel ve fiziksel kalitenin artırılarak, kent imgesine ve yaşamına olumlu katkı sağlayacak mekânlar yaratılması,
- Alanın kullanımının çağdaş koruma ilkeleri doğrultusunda ele alınması,
- Alanın iyileştirilmesine yönelik tasarım ilkelerinin, estetik, işlevsel, ekonomik ve çağdaş çözümlerin, dönüşüm modelleri ile ortaya konulması,

Yarışmacılardan Beklenenler

- Ülkemizin Unesco Dünya Miras listesine aday olan Selimiye Camii ve çevresine yönelik olarak; yarışma alanı içinde yer alan yapılar ve kamusal alanların tarihi dokuyu ortaya çıkaracak, mevcut yapı stoğunu cami ile uyumlu hale getirecek, çevresindeki diğer yaya alanları ve tarihi mekânlarla ilişkisini kuracak, söz konusu alanı taşıt trafiği baskısından kurtaracak, alana gelen ziyaretçilerin ulaşımını düzenleyecek, çözümlerin üretilmesi,

PLANLAMA
2010/2

- Alan çevresindeki yapılaşmalar ile tarihi çevrenin ilişkilendirilmesi, uyumsuzlukların giderilmesi,
- Alana ilişkin yaya ve taşıt kullanım kararlarının kent bütünü ile ilişkilendirilerek verilmesi,
- Selimiye Camii'nin silüetinin algılanmasını engelleyen unsurlar ve kullanımlara ilişkin kararlar üretilmesi,
- Yürürlükteki koruma amaçlı imar plânının yarışma alanına ilişkin kararlarının proje bütünselliği içinde yeniden irdelenmesi,
- Yakın çevrede yer alan meydan ve yaya bölgeleri ile proje alanının ilişkilendirilmesi,
- Kentsel tasarım alanı içerisindeki resmi kurum alanlarının tarihi çevre ile uyumlu olacak şekilde yeniden irdelenmesi,
- Tarihi Belediye binasının içinde yer aldığı parseldeki mevcut müştemilât birimlerinin kaldırılarak alanın yeniden değerlendirilmesi,
- Kentin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşam koşulları ile proje kararlarının ilişkilendirilmesi,
- Yarışma alanı tarihi ticaret alanıdır. Bundan sonraki çalışmalar sırasında ortaya çıkabilecek buluntular Korumaya Kurulu'nun onayı alınarak değerlendirilecektir.

Danışman Jüri Üyeleri

Hamdi Sedefçi (İnşaat Mühendisi, Edirne Bel. Bşk.)
N. Kemal Döleneken (Şehir Plâncısı, Bel. Bşk. Yrd.)
Nihan Akdere (Mimar, Edirne Bel. Bşk. Yrd.)
R. Ali Akın (Mimar, Edirne Bel. Meclis Üyesi)
Dr. Nurçin Çelik (Mimar, Gazi Üniv. Mim. Fak.)

Asli Jüri Üyeleri

Prof.Dr. Zeynep Ahunbay (Jüri Başkanı, Mimar, İ.T.Ü.)
Prof.Dr. İlgi Yüce Aşkun (Mimar, MSGSÜ)
Dr.Turgay Ateş (Şehir Plâncısı, Peyzaj Mimarı)
Yeşim Hatırlı (Mimar, ODTÜ Mim. Fak.)
Prof.Dr.Nevzat İlhan (Mimar, Trakya Üniv. Mim. Fak.)
Dr. Oktan Nalbantoğlu (Peyzaj Y. Mimarı, Bilkent Üniv.)
Doç.Dr. Yegân Kâhya Sayar (Mimar, İTÜ Mim. Fak.)

Yedek Jüri Üyeleri

Yard.Doç.Dr. Demet Erol (Şehir Plâncısı, Gazi Üniv.)
Orçun Ersan (Mimar)

Raportörler

Dinçer Asar (Şehir Plâncısı, Edirne Belediyesi)
Nilüfer Kaplâner (Harita Mühendisi, Edirne Belediyesi)
Yard.Doç.Dr. Timur Kaprol (Mimar, Trakya Üniv.)

Raportör Yardımcısı

Senem Arı Çalışkan (Mimar, Edirne Belediyesi)

Ödüller

1. Ödül : 80.000.-TL
2. Ödül: 60.000.-TL
3. Ödül: 40.000.-TL

Mansiyon 5 adet her biri: 15.000.-TL

Satın alma için jüri emrine 15.000.-TL ayrılacaktır.

Yarışmacılardan Proje Tesliminde İstenilenler

- 1/5000 ölçekli yarışma alanının çevresiyle ilişkisini gösteren şemayı da içeren konsept paftası, (alanın kent bütünlüğü içinde konum ve ilişkilerini gösteren, tasarım yaklaşımını anlatan, mimari proje ve özel ilgi odağında ayrıntılı düzenlemelere ilişkin tasarım kriterlerini açıklayan bir pafta olacak şekilde çizim yazı ve üç boyutlu görüntülerin bulunduğu konsept paftası)
- 1/1000 ölçekli öneriler, yeni koruma kararları, kentsel tasarım ve peyzaj kararlarını içeren pafta,
- 1/500 ölçekli kentsel tasarım ve peyzaj tasarım kararlarını içeren pafta (tasarlanan alan ile yapı çevre arasındaki fiziksel ilişkiler ayrıntılı olarak gösterilecektir. Bununla birlikte yaya ve taşıt bağlantıları irdelenerek yakın yapı çevre ile ilişkilerin nasıl şekilleneceği konusunda kararlar üretililecektir.)
- Tasarım bütününde yarışmacılar tarafından özellikle ifade edilmek istenen kısımların 1/200 ölçekte plân, kesit, cephe silüetlerini ve gerekli görülen detayları içeren pafta
- Çevre donatı öğeleri önerileri
- 1/500 ölçekli maket
- Üç boyutlu görsel anlatımlar
- Mimari , peyzaj ve kentsel tasarım kararlarını içeren açıklama raporu – grafikler

Juri Raporu

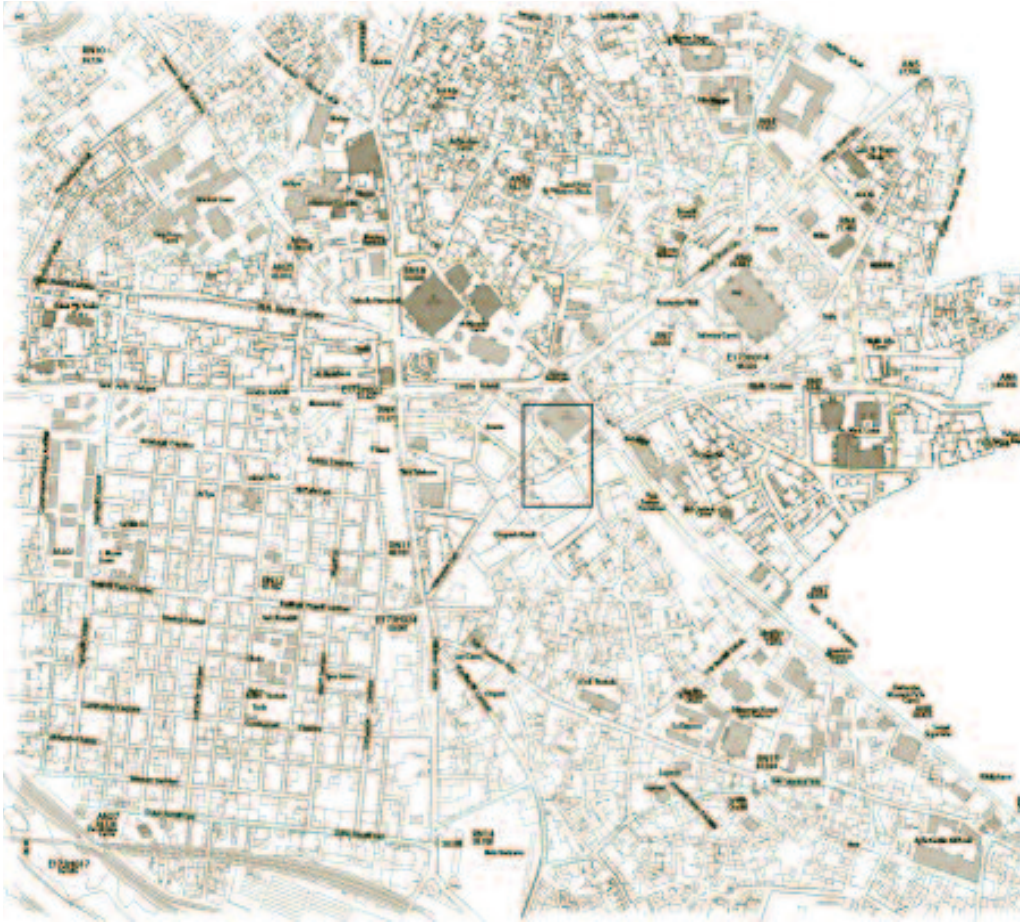
Jüri, yarışmaya katılan projelerin bir olgunluk düzeyini yakaladığını düşünmektedir. Farklı disiplinlerin bir arada çalışmalarının sonuç ürünün kalitesi ve içeriğine olumlu etkileri olduğu jüri tarafından tespit edilmiştir. Buna karşılık aşağıdaki eleştirilerin kent ve çevreyle ilgilenen meslek insanlarının dikkatine sunulması gereği duyulmuştur.

Bazı yarışmacıların Edirne-Selimiye bağlamından uzaklaşarak yeni bir kentsel mekan kurgusu geliştirdiği gözlenmiştir. Proje girdisi olarak mevcut kentsel dokunun, tescilli yapıların ve anıt ağaçların bazı yarışmacılar tarafından dikkat alınmadığı gözlenmiştir.

Bazı yarışmacıların, yer görme belgesi aldıkları halde kenti ve yarışma alanını yeterince incelemedikleri, algılamadıkları, tarihi kent merkezi dokusunu gözetmedikleri saptanmıştır.

Bazı projelerde kentsel açık mekanların ve kentsel donatılar ile mimari programın abartıldığı ve ölçeklerinin kaçırıldığı görülmüştür.

Projelerin bazılarında grafik anlatımının mekan tasarımının önüne geçtiği saptanmıştır. Bilgisayar teknolojisinin abartılı kullanımı nedeniyle bazı yarışmacıların “yer”e yabacılaştığı gözlemlenmiştir.

1. Ödül

Beril SERBES -Mimar-Ekipbaşı(Beykent Üni.)

Dilan YÜKSEL-Mimar (İTÜ)

Emre AÇAR-Mimar (İTÜ)

Gürkan KAYA-Şeh.Pl.-(YTÜ)

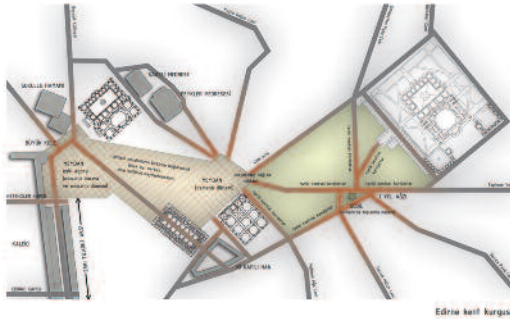
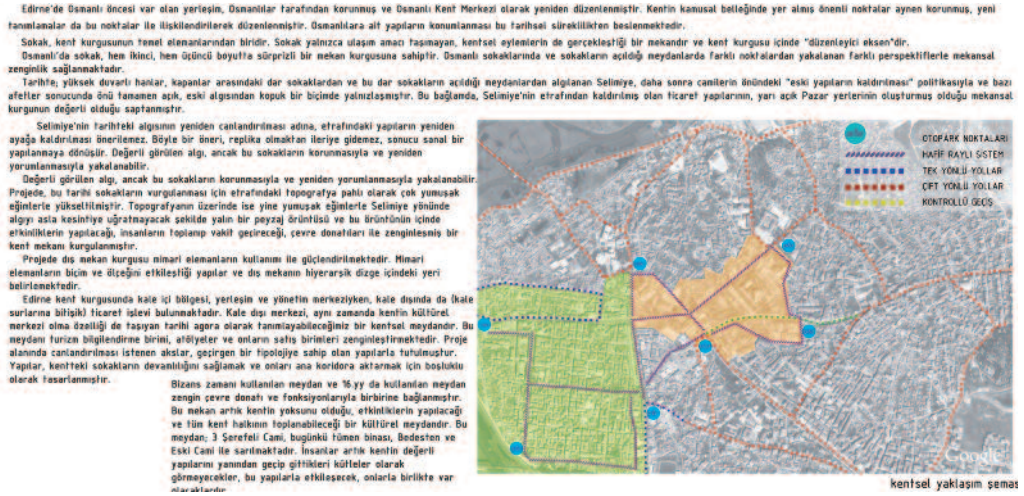
Nazife Tuğçe ONUK-Peyzaj Mim.-(Ege Üni.)

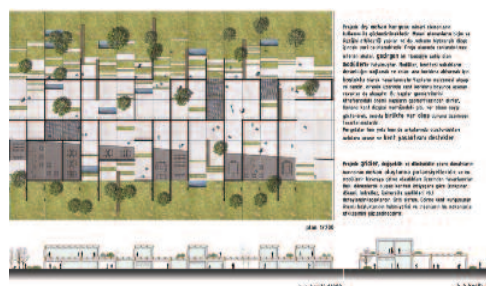
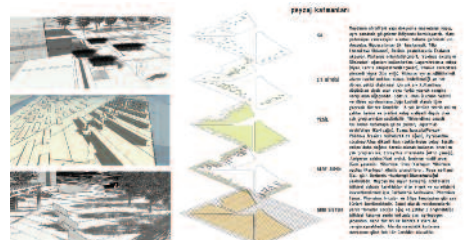
Jüri Raporu

Yeşil mekanlardaki geçirgenlik, yaya kullanımı ve çevre ile ilişkileri başarılı bulunmuştur. 1/500 kararlar 1/200 ölçekte devam ettirilmiştir. 1/200 ölçekli önerilerin geliştirilmesi, projede yeni yapılara yer verilmesi, tasarımın güçlü yanlarıdır. Selimiye'ye yönelen bir revaklı yolun düzenlenmesi ve yayalaştırılarak canlandırılması olumlu bulunmuştur. Buna karşın, araç trafiği düzenlemelerinin olgunlaşmadığı, otopark sorununa çözüm getirilmediği gözlenmiştir. Tarihi kentsel dokuya çok

değilmemesi, cephe iyileştirme önerileri üzerinde durulmamış olması projenin zayıf yönü olarak belirlenmiştir. Oluşturulan yüksek platformun Selimiye algısını olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir; bu nedenle istinat duvarı arkasında dükkan dizisi yerleştirmekten vazgeçilerek kademelenmenin eğik bir düzlemle yumuşatılması önerilmektedir.

Proje oyçokluğu (4-3) ile **1.Ödül'e** layık görülmüştür.

2. Ödül

Dr. **Namık Erkal** Mimar / Ekip başı (ODTÜ)
Tülin Göçer Munzur Peyzaj Mimarı (Bilkent Üni.)
Turan Türkal Mimar (İYTE)
Zeynep Aktuna Y. Şehir Plancısı (ODTÜ)
Hüseyin Bütüner Y. Mimar (ODTÜ)

Yardımcılar:

Elif Karaelmas Mimar
İşıl Sencar Y. Mimar
Berna Kerimoğlu Mimar
Gülşel Satoğlu Mimar
Burcu Bilgenoğlu İç Mimar
Jihat Bozarslan Mimar

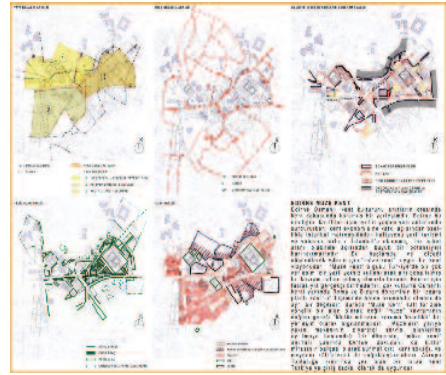
Jüri Raporundan

Projenin üst ölçek kararlarındaki parçacılığa, Selimiye 'ye ulaşımın yorucu olmasına karşın, tarihi dokuya yaklaşım, akılcı çözümleme, süpriz mekan arayışları olumludur. Ulaşımda Belediye önünden geçen yolda tur otobüslerinin olması, Üç Şerefli Cami çevresinin yayalaştırılması alanın kullanımına nitelik kazandırmaktadır. Peyzaj ve çevrenin grafik anlatımındaki karmaşa maketle giderilmiştir. Yemiş Kapanını işaret eden set,

rampa öğelerinin dükkanlarla ayakta tutulması ilginç çözümler olarak projeyle özellik katmanın yanı sıra, parkın içini daha nitelikli bir alana dönüştürmektedir. Yemiş Kapanı ile ilgili önerinin grafik anlatımı yeterince gelişmiştir, ayrıntılı rapor konseptin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

Proje oyçukluğu (4-3) ile **2.Ödül'e** layık görülmüştür.

SELİMİYE CAMİİ ÇEVRESİ KENTSEL TASARIM PROJESİ

PLANLAMA
2010/2

3. Ödül

Evren Başbuğ Y. Mimar / Ekip başı (ODTÜ, İst. Bilgi Üni.)
İnanç Eray Y. Mimar (ODTÜ, Architectural Association)
Ceyhan Baskın Y. Mimar (ODTÜ, Architectural Association)
Aslıhan Çoşkun Şehir Plancısı (DEÜ)
Mehmet Ali Aygün Peyzaj Mimarı (Atatürk Üni.)

Danışmanlar:
İlgi Karaaslan Y. Mimar
 (MSGSÜ, Lon. Metropolitan Uni.)
Doğuş Baldan Şehir Plancısı (DEÜ)

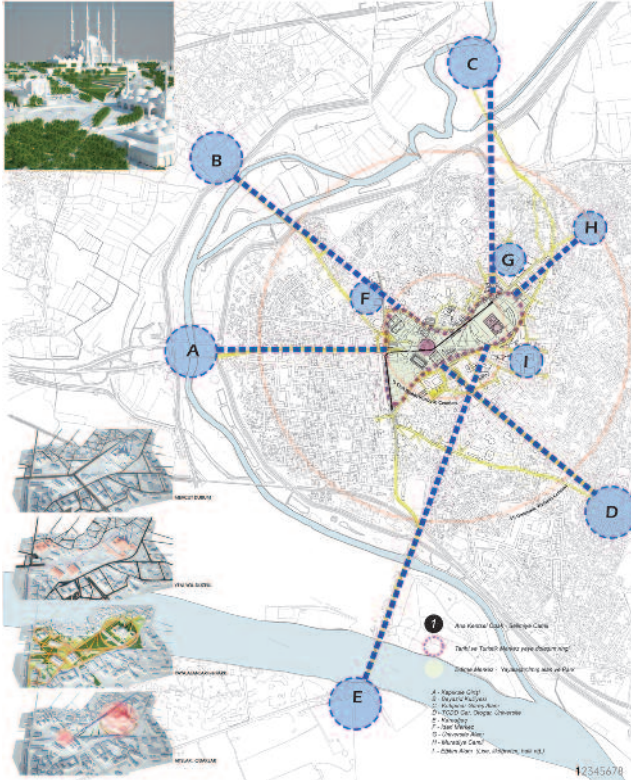
Jüri Raporundan

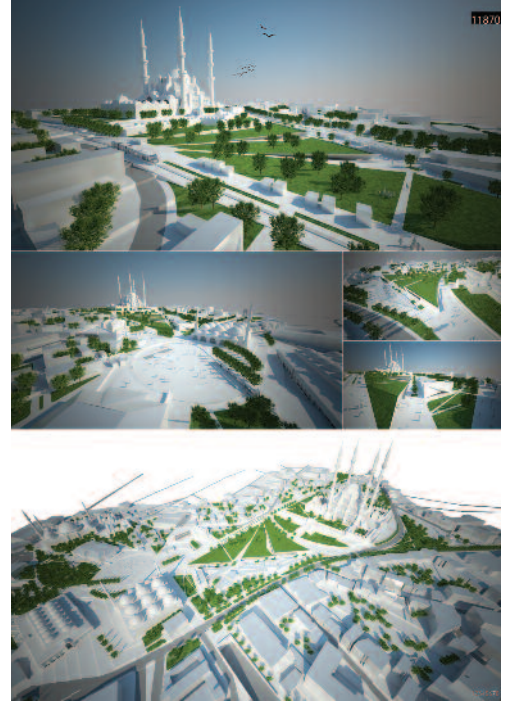
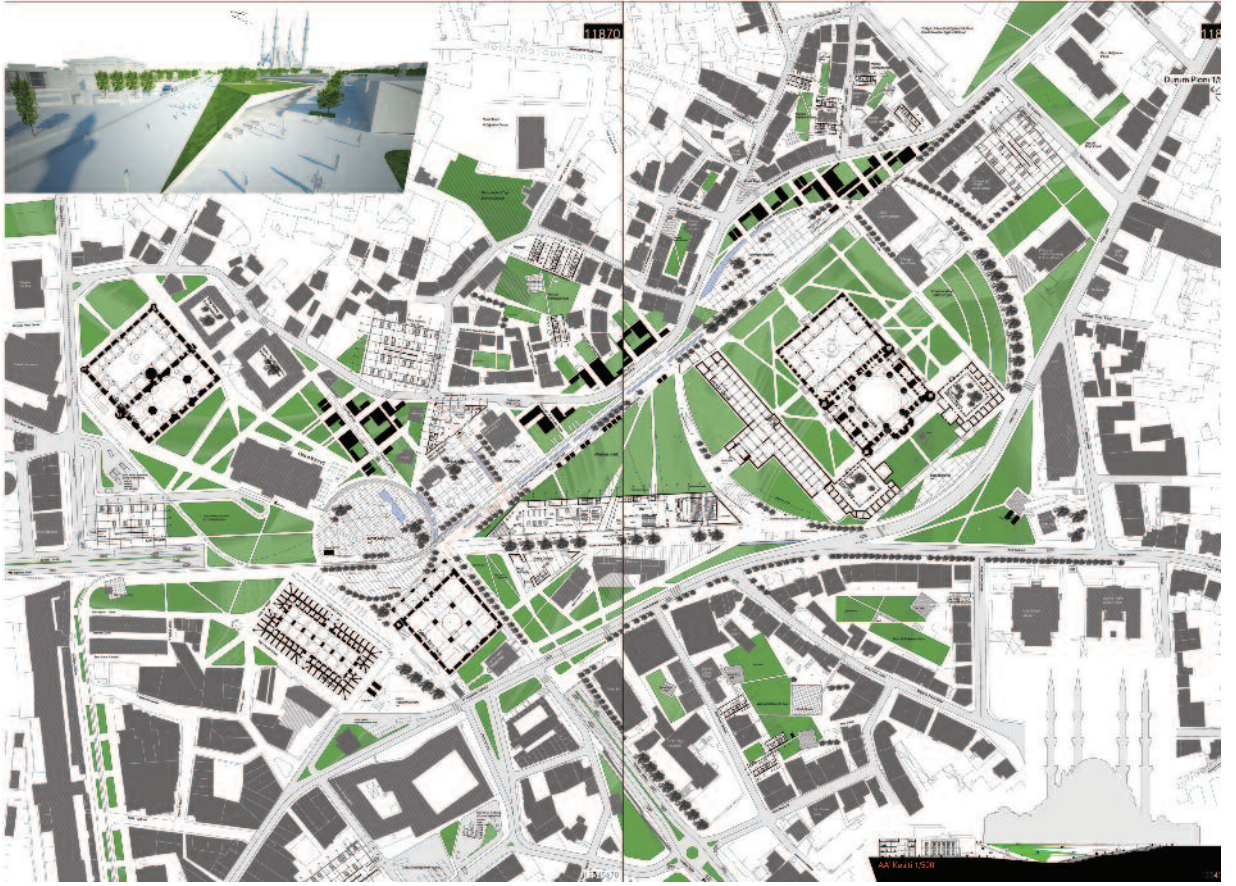
Tarihi sit bölgesinde önermiş olduğu aşırı yapılaşmanın mimari düzeyde yeşil doku ile kurduğu ilişki çok çarpıcı olmasına rağmen , tarihi sit alanında kazı önermesi, varlığı bilinen Yemişli Kapanı kalıntıları üzerine yapılaşma önermesi olumsuz bulunmuştur. Eski Cami önünde yer verilen yuvarlak meydan formunun, tarihi kent dokusunda var olan kentsel açıklıkların doku tipolojisi ile çelişkili olduğu saptanmıştır.

Londra asfaltını adeta transit bir yol niteliğinde yerin altına alması ve hızlanması ile Üç Şerefli Cami önünde katlı otopark önermesi, Belediye binası parselinde tes-cilli mevcut bahçe duvarlarının yok sayılması gerçekci bulunmamıştır. Belediye arkasından geçen yolun tra-

fiğe açılması ile mevcut kent dokusunun tahrip edilmesi, Selimiye'nin yaya yolları ile yuvarlak bir çerçeveye içine oturtulması önerisi ve mülkiyet dokusuna dikkat edilmemesi başarısız olarak değerlendirilmiştir.

Selimiye'yi kent merkezi ile ilişkilendirirken; Mimar Sinan Caddesini ana yaya omurgası olarak kent içi hafif toplu taşıma sistemleri ile de destekleyerek düzenlenmiş olması başarılı bulunmuştur. Önerdiği yapılaşmanın boyutlarının aşırılığı ve yukarıdaki belirtilen olumsuzlukları bir kenara bırakıldığında, eriştiği mimari olgunluk ve çağdaş çizgisinden ötürü proje oyçokluğu (4-3) ile 3.Ödül'e layık görülmüştür.

PLANLAMA
2010/2

1. Mansiyon

A. Tamer Başbuğ Mimar / Ekip başı (ADMMA)
C. Baran İdil Şehir Plancısı Y. Müh. Mimar (İTÜ)
Hasan Özbay Y. Mimar (ADMMA, ODTÜ)
Aslı Özbay Y. Mimar (MSÜ, ODTÜ)
Gamze Özer Şehir Plancısı (GÜMMF)
Serpil Öztekin Peyzaj Mimarı (Ankara Üni.)

Yardımcılar:

Tuba Tuncalı Mimar (MSGSÜ)
Mustafa Kaan Özdoğan Öğrenci (DEÜ)
Cihan Sevindik Öğrenci (DEÜ)
Duygu Köse Öğrenci (DEÜ)
Özlem Ünal Mimar (MÜ)
Dilara Ölmez Mimar (GÜMMF)
V. Murat Ölgün Mimar (GÜMMF)
Mübe Bilgi Mimar (ODTÜ)
Yılmaz Manav Mimar (GÜMMF)
Banu Çınar Grafiker (GÜMMF)

Jüri Raporundan;

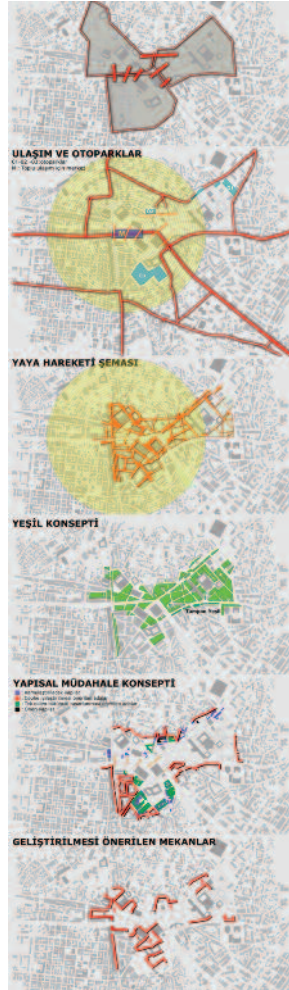
Bu projenin 'Londra Asfaltı'nın kotunu değiştirerek tarihi kent merkezlerinde uzak durlması gereken bir kazı alanı oluşturması, araç trafiğini hızlandırarak yolu sürat yoluna dönüştürmesi, kent merkezi ile Selimiye arasındaki yaya dolaşımını dar ve ince yaya köprülerine mahkûm etmesi olumsuz eleştiriler almıştır.

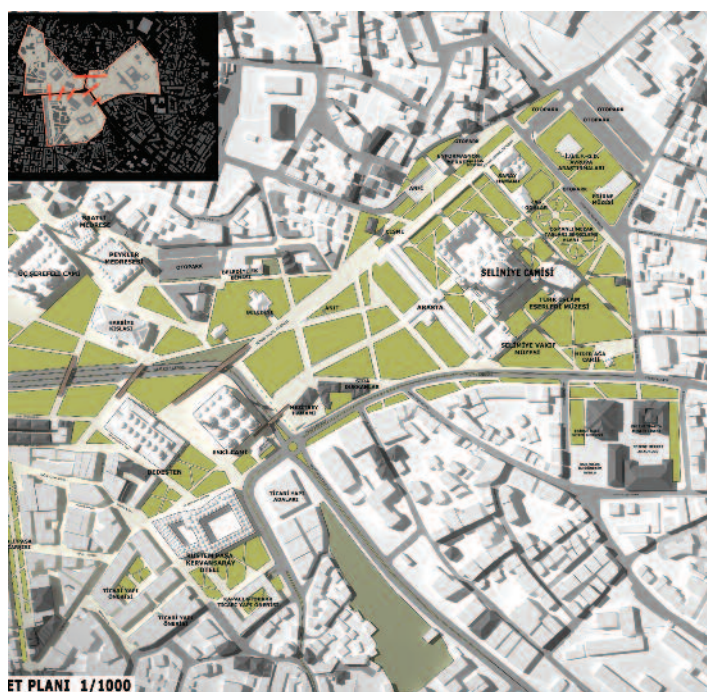
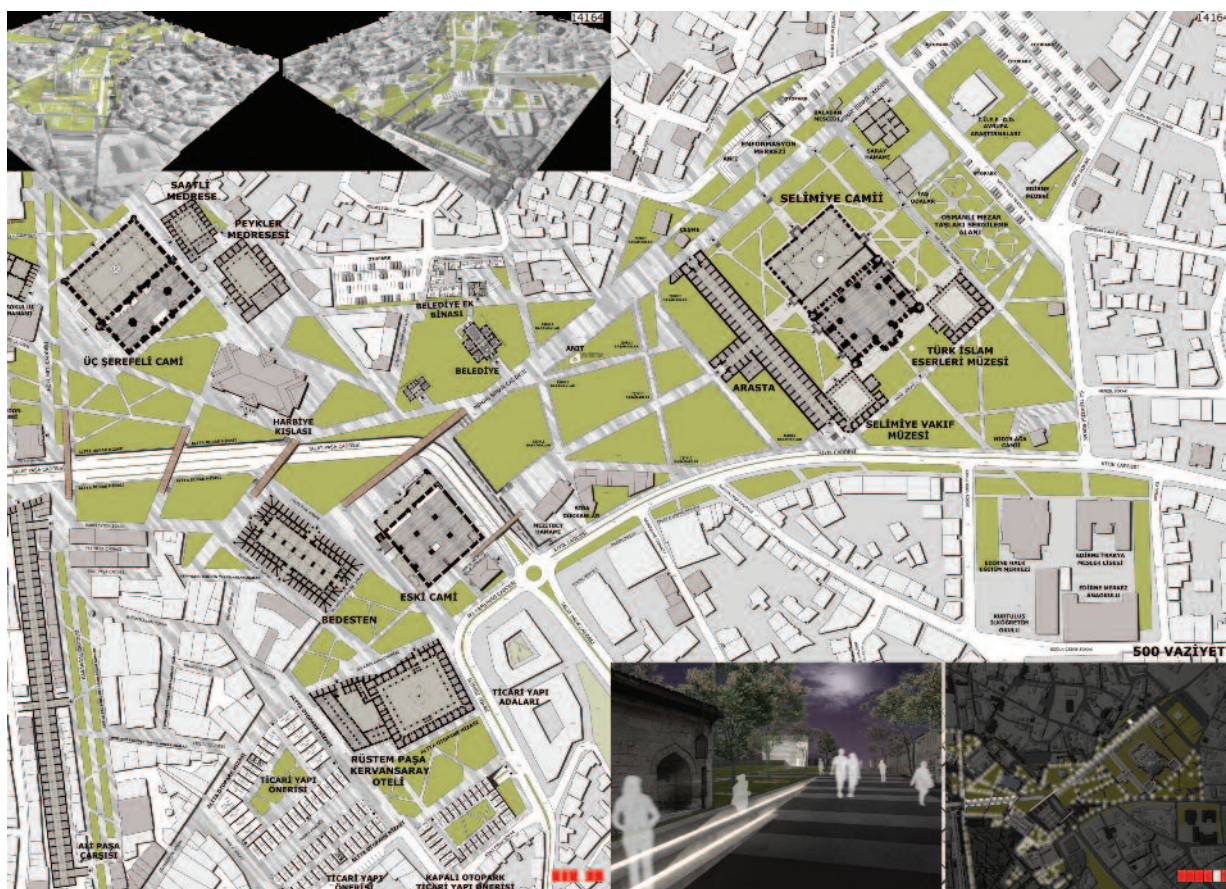
Ancak, projenin Selimiye Camisinin güneybatısında yaptığı yol kaydırması ile niteliksiz yapıların cephelerini yeşille maskeleme arayışı anlamlı bulunmuştur. Seli-

miye Meydanındaki açık alanları, ışıklı basamaklara yer verilen parçalı 'Landart' olarak yorumlamış olması ve bu alanda yarattığı sakinlik, projenin mimari olgunluk düzeyine bir örnek oluşturmaktadır.

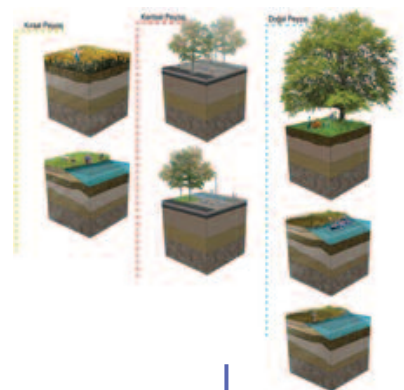
Projenin en önemli başarısı unsuru ise, Belediye Ek Hizmet binasında göstermiş olduğu mimari gelişmişlik düzeyidir.

Değerlendirmeler sonucu proje oyçokluğu (5-2) ile **1.Mansiyon'a** layık görülmüştür.

PLANLAMA
2010/2

PLANLAMA
2010/2

3. Mansiyon

Dr. **Ervin Garip** Mimar / Ekip başı (İTÜ)
Banu Garip Mimar (İTÜ)
Alev Özkan Şehir Plancısı (İTÜ)
Kamer Özyaydan Peyzaj Mimarı (Bilkent Üni.)

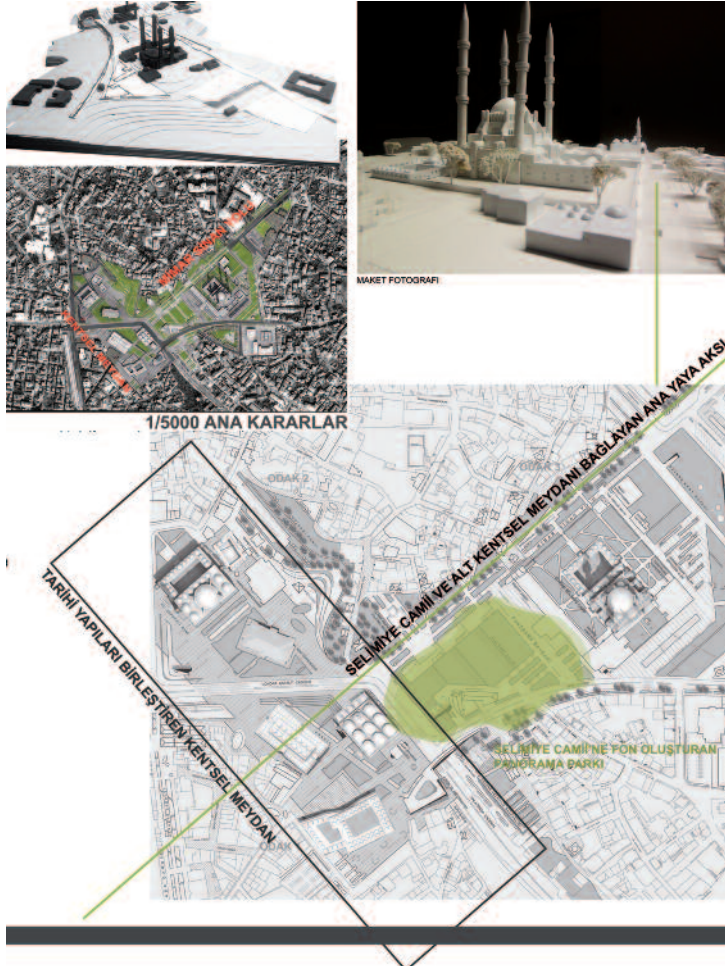
Yardımcılar:
Meriç Vapur

Jüri Raporundan;

'Panorama Çayırı' olarak önerilen Selimiye önündeki alanın derin ve sakin bir yeşil boşluk olarak düşünülmesi olumlu bulunmuştur. Ancak bu alan daha çok sert ifade platformlar şeklinde düzenlenmiştir. Alanın yakın çevresinde ulaşımaya yönelik yaklaşımlar tutarlı bulunmamıştır. Projenin şehircilik oluşumu irdelendiğinde, bir taraftan Londra Asfaltını açık bırakarak hemzemin yaya geçidi, diğer taraftan rampa ile bağlantı önerisi zıtlık oluşturmaktadır. Projede Selimiye'ye gelenler için otopark çözümü öngörülmekle birlikte, kavşak çözümlerinde aksaklıklar bulunmaktadır. Mimar Sinan Caddesi'nin aksı gizlenerek yaya akseni olarak düzenlenmesi olumlu, buna karşın Kıyık Caddesi'nin büyük bir trafik aksı olarak önerilmesi olumsuz bulunmuştur. Turizm ve Enformasyon Merkezi'nin üst seviyesinden başlayarak Talat Paşa Caddesi'ni aşan yaya üst geçit-rampası naif bir bağlantı olarak değerlendirilmiştir.

Turizm ve Enformasyon Merkezi'nin tasarımı zorladığı, Eski Camii ile yarışır nitelikteki kütlesiyle caminin algılanmasını engellediği görüşü olmuştur. Üç Şerefeli Camii'nin etrafının tamamen yayalaştırılarak hainelerinin, havuza ve yaya aksına dönüştürülmesi önerisi koruma ilkelerine aykırı bir öneridir. 'Gezi Parkı' olarak öngörülen alandaki 'Yeşil Amfi' düzenlemesi, çevresiyle kurduğu ilişki bağlamında olumsuz olarak değerlendirilmiştir.

Selimiye Camii'nin kuzeyinde yeralan ve mülkiyeti iki farklı kamu kuruluşuna ait yapıların parsellerinin birleştirilmesi ile oluşturulan tek yapı (Edirne Kent Müzesi) önerisi uygulanabilirlikten uzaktır. Projenin sunuşu başarılı bulunmakla birlikte, alt ölçek çözümlerinde projenin olgunlaşmaya ihtiyacı olduğu gözlemlenmiştir. Proje oyçukluğu (4-3) ile **3.Mansiyon'a** layık görülmüştür.

4. Mansiyon

Rahmi Uysalkan Mimar / Ekip başı (ODTÜ, TUWIEN)

Ömer Selçuk Baz Mimar (Uludağ Üni.)

Abdurrahman Çekim Mimar (YTÜ)

Sevilay Uğur Mimar (YTÜ)

Emine Didem Durakbaşı Y. Mimar (TUWIEN)

Okan Bal Şehir Plancısı (ODTÜ)

Gülay Mizan Yamanlı Y. Şehir Plancısı (YTÜ)

Sabiha Sezi Zaman Şehir Plancısı (YTÜ)

Senem Özet Peyzaj Mimarı (İÜ)

Jüri Raporundan;

Trafiğin alana sokulamaması yönünden tramvay önerisi olumlu olmakla birlikte, alana yaklaşacak araçlar için otopark çözümü getirilmemesi sakıncalıdır. Meydana yerleştirilen siper benzeri / koruganları andıran yapılanma Selimiye'nin silüetini olumsuz etkilemektedir. İçleri işlevlendiren yarı gömük bu mekanların tüm proje alanına/kent dokusuna yayılacak şekilde yinelenmesi abartılı bulunmuştur. Arazi kotlamadsının yorumlanması olumlu bulunmakla birlikte, çizimle ifadesi eksik kalmıştır.

Önerinin, Selimiye çevresindeki mevcut eski dokuyu tamamen yok eden, yarattığı yeni yapı adalarıyla anıtı kent dokusundan koparak bağımsız bir çevre içinde soyutlayan yaklaşımı eleştirilmiştir. Alan düzenlemesinde insan ölçeğinin gözetimelemesi, büyük alanlarda sert zemin kullanımı olumsuz olarak değerlendirilmiştir. Projenin grafik anlatımı abartılı bulunmuş; sürekli yatay çizgisel anlatım anlamlandırılmamıştır. 1/200 önerilerin geliştirilmemiş olması eksiklik olarak değerlendirilmiştir.

Proje oyçukluğu (4-3) ile **4.Mansiyon'a** layık görülmüştür.

PLANLAMA
2010/2

PLANLAMA
2010/2

5. Mansiyon

Özgür Güller Y.Mimar / Ekip başı (DEÜ)
Ebru Güller Y.Mimar (DEÜ)
Metin Büyükektelli Y.Mimar (DEÜ,İTÜ)
Dr. Hilmi Evren Erdin Şehir Plancısı (DEÜ)
Oya Erdin Şehir Plancısı (DEÜ)
Serdar Simsar Şehir Plancısı (DEÜ)
Oya Yertutmazlar Peyzaj Mimarı (Ege Üni.)

Danışmanlar:
Yrd. Doç. Dr. **Tolga Çilingir** Şehir Plancısı (DEÜ)

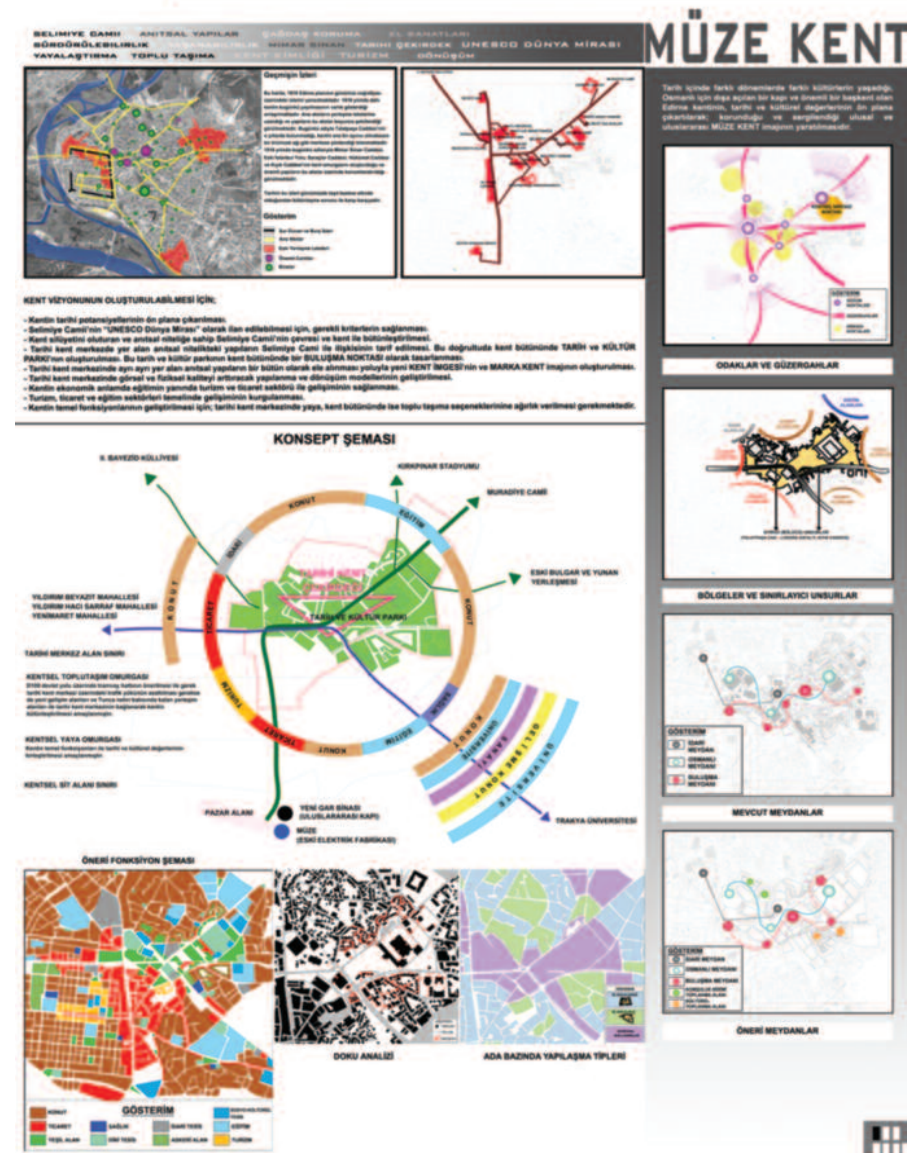
Yardımcılar:
Burcu Seba Öğrenci (DEÜ)

Jüri Raporundan;

Projenin kent mekanına bir katkısı bulunmadığı tespit edilmiştir. Ulaşım çözümleri sorunludur; otopark ihtiyacı karşılanmamıştır. Selimiye önündeki alanın, oluşturulan yeşil ağırlıklı boşluğun yarattığı derinlikle Selimiye'nin algılanması engellememesi başarılıdır. Ancak

setlemelerle oluşturulan bu açık alanın "Tören ve Şenlik Alanı"na yönelmesi-ulaşması olumsuz bulunmuştur. Alt ölçekteki öneriler ve kültürel toplanma alanı ile ilgili tasarımlar oluşmamıştır. Kuzey ve güneyde mevcut dokuya getirdiği öneriler olumsuzdur. Proje oybirliği ile 5.Mansiyon'a layık görülmüştür.

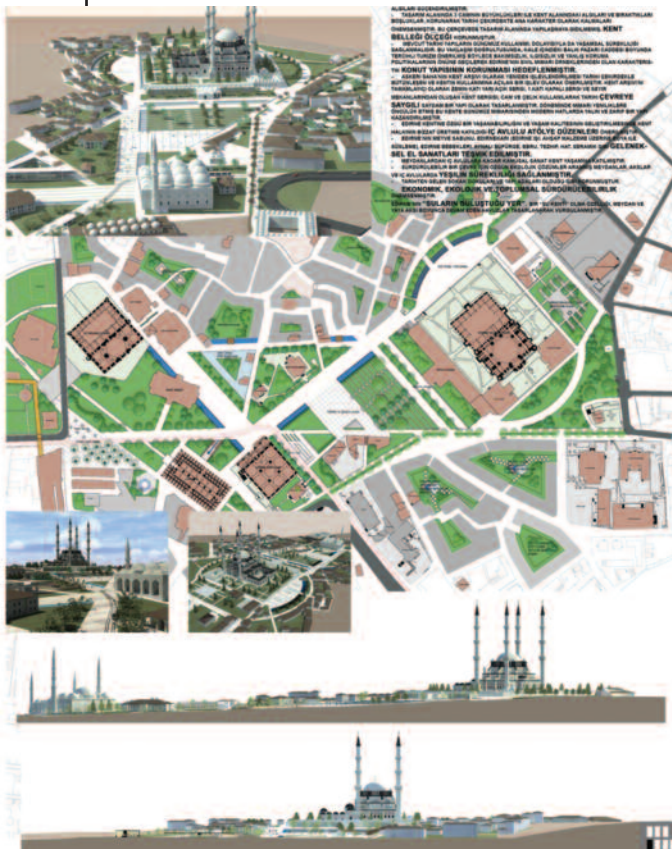
SELİMİYE CAMİİ ÇEVRESİ ULUSAL KENTSEL TASARIM PROJE YARIŞMASI

TASARIM PLANI 1/500

TASARIM PLANI 1/500

SELİMİYE CAMİİ ÇEVRESİ ULUSAL KENTSEL TASARIM PROJE YARIŞMASI

DETAY PLAN VE GÖRÜNÜŞLER 1/500

PLANLAMA
2010/2

Kitap Tanıtımı

Hazırlayan: **Mehmet Nazım Özer**

KENT EKONOMİSİ

İsmet Kılınçaslan
Ninova Yayıncılık
243 sayfa, 2010

İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. İsmet Kılınçaslan, kent ekonomisi ilkelerini incelediği bu kitapta, konulara şehirci kimliğiyle yaklaşmakta, ekonomik analizlerde mekânsal boyut öne çıkarılmaktadır.

Kitap kentleşme ve mekansal gelişme süreçlerinin ekonomik boyutlarını inceleyen ve kent plancıları ile iktisatçıların kullandığı analiz yöntemlerini içeren bir yayındır. Metinde ele alınan ana temalar üretim sektörlerinin tarihsel gelişimini, kentlerin mekansal biçimlenmesinde etkin rol oynayan ekonomik etkenler ve kent ve bölge ekonomik yapısının analizidir.

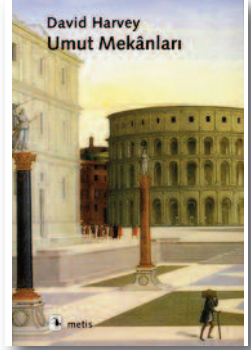
Kitap öncelikle kent planlama ve iktisat lisans eğitimine yönelik olmasına karşın, içerdiği konular itibarıyla yerel yöneticilere ve araştırma yapan tüm kişi ve kuruluşlara kaynak sağlamaktadır.

UMUT MEKANLARI

David Harvey
Çevirmeni: Zeynep Gambetti
Metis Yayınları
363 sayfa, 2008

Ütopya hareketler yüzlerce yıldır adil bir toplum ve daha iyi bir yaşam için mücadele veriyorlar. Harvey bu eserinde tarihsel ve coğrafi bir bakış açısıyla bu hareketlerin başarısızlıklarının altında yatan sebepleri ve ütopyaları ortaya çıkaran fikirlerin geçerliliğini sorguluyor - başka bir ifadeyle, fikirlerin neden ütopya kaldığını, hayallerin neden gerçekleşmediğini. ABD'deki Baltimore şehrini model olarak aldığı mevcut kentsel ortamın çarpıcı bir betimlemesini sunarken, "alternatif yok" diyenlere karşı ütopya hayal gücüne başvurmanın kaçınılmazlığını vurguluyor. Uzamsal ve zamansal ütopyaların artılarını eksilerini değerlendirdikten sonra, "diyalektik ütopyaçılık" adını verdiği yeni

bir ütopya düşünceyi genel hatlarını çizen Harvey, daha eşitlikçi ve doğayla barışık yaşamayı mümkün kılacak tasarımlara dikkatimizi çekiyor. Kitabın sonunda ise yazarın kendi umut mekânına dair son derece aydınlatıcı, gayet şahsi bir ütopya bulacaksınız. David Harvey Türkçede Postmodernliğin Durumu ve Sosyal Adalet ve Şehir kitaplarıyla tanınmıştır. Araştırmalarının felsefi merkezinde, Marksist kurama mekânı, uzamsallığı eklemeyi, tarihsel maddeciliğe coğrafyayı dahil etmeyi amaçlayan verimli bir perspektif vardır. Bu kitapta da öyle. Her yönüyle tartışılmaya, incelenmeye değer bir kitap Umud Mekânları.

PLANNING HOUSING ENVIRONMENTS FOR SUSTAINABILITY: EVALUATIONS IN CYPRIOT SETTLEMENTS

Derya Oktay
Yapı-Endüstri Merkezi
127 sayfa, 2001

1980'lerden bu yana sosyal bilimlerin alanında yaygın bir kavram olarak kullanılan "sürdürülebilirlik" çevresel kaygıların şehir planlama, ulaşım, tarihsel sunu, yapı tasarımı, enerji yönetimi, toplumsal inisiyatifler gibi

alanlara ilişkin politikalara girmesine neden oldu. Derya Oktay, gelişmekte olan ülkelerde kent dinamikleri gerçeğinin geleneklerin, işlevlerin tahribine neden olduğunu, eski kent dokusunu ve modellerini değiştirdiğini söylüyor. Yoğunluk, bağlam, devrim modelleri, arazi kullanımı, iklim uygun tasarım, açık alan ve peyzaj tasarımı, topluluk gelişimi kavramlarını Kuzey Kıbrıs örneğinde tartışıyor, yeni konut tasarımlarını değerlendiriyor.